

Handwritten: Mandlyon 10

Ekonomický časopis
Journal of Economic

Cas. 21121

69417

ISSN 0013-3035

3 ⁴³/₁₉₉₅

0-6-c

EKONOMICKÝ ÚSTAV SAV
INSTITUTE OF ECONOMICS SAS

PROGNOSTICKÝ ÚSTAV SAV
INSTITUTE OF FORECASTING SAS

HLAVNÝ REDAKTOR

Zdeno Jaura

REDAKTORKA

Katarína Rybanská

TAJOMNÍČKA REDAKCIE

Marta Korcová

REDAKČNÁ RADA

Ladislav Adamiš

Peter Baláž

Jana Černá

Rudolf Filkus

Vladislav Garaj

Egon Hlavatý

Felo Hutník

Ivan Jakúbek

Pavol Kárász

Elena Kohútiková

Zora Komínková

Mikuláš Luptáčik

Jozef Makúch

Jozef Markuš

Lubomír Michník

Eduard Mikelka

Viera Mokrášová

Jaroslav Němec

Valéria Nináčová

Juraj Renčko

Brigita Schmögnerová

Vincent Sniščák

Milan Šikula

Ladislav Unčovský

Viliam Vaškovič

Karol Vlachynský

POKYNY PRE AUTOROV

Rukopisy prijíma redakcia Ekonomického časopisu, Medená 10, 811 02 Bratislava. Články uverejňujeme v slovenskom, českom alebo anglickom jazyku; majú mať teoretický charakter zodpovedajúci zameraniu časopisu, ich názov má byť stručný a výstižný. K článkom prosíme priložiť resumé v anglickom jazyku (resp. k anglickému textu slovenské) v rozsahu najviac 30-40 riadkov. Príspevky sa predkladajú v 3 exemplároch (1 originál a 2 kópie), napísané podľa platnej ČSN (60 úderov v riadku, maximálne 30 riadkov na jednej strane). Rozsah článkov je 20 strojom písaných strán, hodnotiacich recenzií (podľa rozsahu knihy) 4-7 strán, informatívnych recenzií 1-2 strany, správ 3-5 strán. Poznámky, ktoré patria pod čiaru, číslujú sa poradovým číslom v texte a takisto sa v texte označujú obrázky, grafy a schémy. Bibliografické citácie musia zodpovedať ČSN 01 0197 – Bibliografické citace. Odvolania na literatúru sa označujú v texte alebo v poznámkach pod čiarou príslušným poradovým číslom v hranatej zátvorke; zoznam použitej literatúry sa uvádza na konci článku. Matematické vzorce a výrazy majú byť napísané, pokiaľ je to možné, zreteľne (strojom alebo na PC) a podľa zaužívaných zvyklostí. Autor má uviesť presnú adresu svojho pracoviska, bydliska, tituly a rodové číslo. Príspevky nie sú honorované. Autor dostane zo svojho príspevku niekoľko separátnych výťažkov.

ADRESA REDAKCIE

Medená 10, 811 02 Bratislava

telefón 367 642

Číslo bolo redakčne spracované
v marci 1995

OBSAH

<i>Ivan OKÁLI - Herta GABRIELOVÁ - Egon HLAVATÝ - Richard OUTRATA: Economic Development of Slovakia in 1994 (Study elaborated on behalf of the European Economic Commission of the UN)</i>	175
Diskusia	
<i>Ladislav ANDRÁŠIK: Dynamika transformácie (Prvotný pokus o zarámovanie dynamiky transformácie ako evolučnej entity)</i>	205
<i>Jan ZEMAN: K efektívnosti ekologických nákladů</i>	224
Prehľady	
<i>Jozef HVORECKÝ: Počítačové siete - nový komerčný priestor</i>	234
Recenzie	
<i>SEDLÁK, M.: Základy manažmentu I. - B. Salková</i>	241
<i>HEILBRONER, R. L. - THUROW, L. C.: Čo je ekonómia? - V. Gonda</i>	242
<i>VLACHYNSKÝ, K. a kol.: Podnikové financie I.; Podnikové financie II. - O. Sobek</i>	245
<i>PŘÍVAROVÁ, M.: Teória ekonomickej nerovnováhy - V. Gonda</i>	246
Z novej ekonomickej literatúry	
<i>STÝBLO, J.: Efektívny manažér - M. Lesáková</i>	249
<i>STÝBLO, J.: Ako šetriť čas manažéra - M. Lesáková</i>	249
Správy	
<i>Medzinárodná konferencia Ekonómia a politika V. a okrúhly stôl stredoeurópskych transformujúcich sa ekonomík II. - D. Brziča</i>	251

CONTENTS

<i>Ivan OKÁLI - Herta GABRIELOVÁ - Egon HLA VATÝ - Richard O UTRATA: Economic Development of Slovakia in 1994 (Study elaborated on behalf of the European Economic Commission of the UN) (in English)</i>	175
---	-----

Discussion

<i>Ladislav ANDRÁŠIK: Dynamics of Transformation (Elementary Attempt to Frame the Dynamics of the Economy Transformation as an Evolution Entity) (in Slovak)</i>	205
<i>Jan ZEMAN: On Efficiency of Ecological Costs (in Czech)</i>	224

Reviews

<i>Jozef HVORECKÝ: Computer Network - A New Commercial Space (in Slovak)</i>	234
--	-----

Books Reviews

<i>SEDLÁK, M.: Principles of Management I. - B. Satková</i>	241
<i>HEILBRONER, R. L. - THUROW, L. C.: What is Economy? - V. Gonda</i>	242
<i>VLACHYNSKÝ, K. a kol.: Finances in a Firm I.; Finances in a Firm II. - O. Sobek</i>	245
<i>PŘÍVAROVÁ, M.: Imbalance Economy Theory - V. Gonda</i>	246

New Economic Literature

<i>STÝBLO, J.: Efficient Manager - M. Lesáková</i>	249
<i>STÝBLO, J.: How to Save Time of a Manager - M. Lesáková</i>	249

Reports

<i>International Conference Economy and Politics V. and Central European Transforming Economics Round Table II. - D. Brzica</i>	251
---	-----

Economic Development of Slovakia in 1994

(Study elaborated on behalf of the European Economic Commission of the UN)

*Ivan OKÁLI - Herta GABRIELOVÁ - Egon HLAVATÝ - Richard OUSRATA**

1. Political development and its relations to economy

The political development of Slovakia was influenced especially by two events. The first one was the March recall of the Government of V. Mečiar created by the Movement for Democratic Slovakia (MDS) after part of its deputies had joined the opposition and subsequent formation of a coalition cabinet led by J. Moravčík. The second and from the viewpoint of the development of the Slovak Republic (SR) in the next years obviously even more important event were the premature parliamentary elections performed in the beginning of autumn which were won by MDS. A new Government as a result of a coalition constituted by this movement, Slovak National Party and Workers' Union of Slovakia has been created by V. Mečiar again.

The tension and upheavals of the political development of SR in 1994 were caused by several political and social-economic reasons.

The problems in the political area were promoted mainly by the lack of experience of living in an independent state connected with misunderstanding the worth of political stability provided also by observing the regular alternation of the political cycles. So far unfinished profilation and structuralization of the election political scene manifested by continuing foundation, destruction, split and integration of political parties was added to the problem too.

The economy affected the origination of the political crisis in March 1994 and thereby the entire political development of SR in the previous year particularly by two moments. The first one was the recidivation of economic decline with all its economic signs and social consequences which was brought about by the division of the Czech and Slovak Federative Republic (CSFR) in 1993. The inevitability to decide the way of continuing the privatization in Slovakia and to choose the economic policy for the following period can be regarded as the second moment.

The complicated political development influenced the economic policy particularly in area of property relations transformation. The privatization concep-

* Ing. Ivan OKÁLI, DrSc., Ing. Herta GABRIELOVÁ, CSc., Ing. Egon HLAVATÝ, DrSc., Ing. Richard OUSRATA, CSc., Institute of Economics, Slovak Academy of Sciences, Šancová 56, 811 05 Bratislava

tion was altered twice during 1994 (transition from giving priority to the standard privatization methods to emphasizing the voucher privatization and return to the priority of the standard methods again) which resulted in slow down of its presumed pace. On the other hand the permanent endeavour to maintain macroeconomic stability by a moderate monetary and fiscal policy which was not disturbed by the government changes can be considered a positive. The effort given to strengthen the credibility of situation in the Slovak economy had a positive effect particularly thanks to certain revival that has been recorded.

The macroeconomic regulation focused on stabilization was one but not the only one reason of the surprisingly favourable development of the Slovak economy in 1994. The effect of policy measures focused on the trade balance improvement was of primary importance in the turning point of the economic development from the expected stagnation to a mild recovery. Relatively fast development of already existing private sector activities as well as continuing adaptation of big part of so far state enterprises to the market economy conditions played a positive role. The contribution of already mentioned monetary and fiscal policies focused on stabilization was positive too.

The recovery that is recorded in the economic development of the Slovak Republic in 1994 in comparison with 1993 is expressed clearly in all macroeconomic data - GDP growth inflation rate decrease, a surplus in the trade and current account balances, state budget deficit reduction and unemployment rate stabilization. The first signs of the enterprises' financial situation improvement appear as well.

2. Output and demand

Overall and sectoral output changes

After four years of a continuous degressive development that resulted in the decrease of real gross domestic product (GDP) by more than 25 % in 1993 in comparison with 1989 processes leading to its recovery gained prevalence in the Slovak economy in 1994. According to the preliminary estimates the real GDP increased by 4.8 % in 1994 compared with 1993. On the basis of mentioned development a GDP level that had been achieved before the economy of the SR became independent was achieved even slightly overcome.

The GDP growth was positively influenced especially by the services sector development in 1994. This fact results from the analysis of the nominal GDP development in 1994 in comparison with 1993 according to the branches of the national economy. Considering the total nominal growth of GDP by 17.1 % this value reached 34.2 % for the market services and 22.8 % for non-market services. The share of services sector in the GDP formation increased to 55 % during 1994. A rapid GDP growth in the services sector is based on development of all inevitable components of the market economy (banking, insurance,

counseling and mediating services for the enterprises etc.). It is also interrelated with the new activities that arose subsequently to the independent Slovak state institutions establishment (including taking over the administration of some very attractive services e.g. pipeline conveyance). The development of the private initiative of the entrepreneurs and tradesmen in the area of consumer services is an important factor as well. Specialization process which selects various activities into independent services-providing companies plays a certain role as well.

The nominal GDP in 1994 compared with 1993 increased also in the manufacturing industry (by 9.8 %) and in agriculture including forestry (by 26.7 %); in the construction industry decreased by 10.3 % and in other industry by 17 % as well. The nominal GDP development in particular branches of the national economy was of course affected by the growth of consumption prices by 13.4 %, industrial producers' prices by 10.0 % (of which in manufacturing industry by 11.2 %), construction works prices by 11.0 % and agricultural products prices by 10.8 %. After the elimination of above mentioned price increase the growth of GDP increase in the services sector, as well as in agriculture (including forestry) can be considered as real.

The real GDP development as well as other indicators characterizing the development of Slovak economy in 1994 according to particular quarters is shown in table 1.

Table 1
Development of the Slovak economy in 1994 (percentage changes)

	Quarters				Year
	1st	2nd	3rd	4th	
Gross domestic product (c.p.)					
changes against the previous quarter	0.5	8.6	0.9	-4.4	.
changes against the same period of 1993	3.6	5.4	5.1	5.1	4.8
Industrial production (c.p.)					
changes against the previous quarter	-1.2	2.9	-1.4	12.3	.
changes against the same period of 1993	2.4	6.7	9.	9.2	6.4
Construction production volume (c.p.)					
changes against the previous quarter	-33.4	30.6	15.0	3.6	.
changes against the same period of 1993	-11.9	-9.7	0.7	1.8	-3.
Slaughter animals sale (tons)					
changes against the previous quarter	0.6	12.8	-24.3	-6.9	.
changes against the same period of 1993	-6.8	-5.3	-27.	-20.1	-14.8
Retail sales volume (c.p.)					
changes against the previous quarter	-16.2	8.1	10.6	4.2	.
changes against the same period of 1993	4.2	-3.4	1.6	4.4	1.6
Receipts for selected market services (c.p.)					
changes against the previous quarter	-12.5	17.7	0.0	66.4	.
changes against the same period of 1993	18.1	18.8	12.6	71.4	31.4

The real interannual growth of the *industrial production* reached 6.4 % in 1994. Unlike the previous year when the drop in industrial production was accompanied by a significant labour productivity decrease as well as employment decrease the production growth in 1994 was achieved on the basis of the labour productivity increase (by 7.4 %) simultaneously with a negligible number of employees decrease. The process of the production revival showed significant differences in particular segments of industry.

First of all the development of production of medium and large size industrial companies (production growth by 2.9 %) and small enterprises and tradesmen (production growth by 39 %) was different. The share of the small enterprises and tradesmen in the total production of industry thus increased from 9.8 % in 1993 to 12.8 % in 1994.

Significant differences were detected in the production and labour productivity development in the enterprises with 25 and more employees according to the particular branches of industry. The revival of production manifested most expressively in the branches of crude oil processing, paper and printing industry (including publishing activities), electricity, gas and water production and supply.¹ On the contrary a significant drop in machines and devices production continued. The overview of the industry development (for enterprises with 25 and more employees) in 1994 in comparison with 1993 is shown in the subsequent table 2.

Production growth in the industrial enterprises with 25 and more employees was caused first of all by the external demand increase. This corresponds with the 63% share of the export increase on the realized industrial production. However if only those industries whose production for export has a determining role in the production structure (all manufacturing branches except the food and delicacy production can be considered) are taken into account this share is as much as 77 %.

The positive contribution of export to the industry recovery in 1994 is to some extent relativized by the finding that the production increase in the mentioned export branches of manufacturing industry was reached in almost half of the branches with a low value added rate.² Thus all signs of up-to-present industrial structure development manifested significantly in the industry recovery.

¹ Different data on development of this branch are caused by different incorporation of the gas pipeline conveyance in the data on goods production and in the national account statistics where it creates a part of the branch of transport.

² An average value added rate (share of the value added on the gross turnover calculated on the basis of current prices) reached 26.4 % in manufacturing industry (without food production) in the first three quarters of 1994, only 17.1 % in the group with the lowest value added rate (crude oil products production, metal production, cellulosis, paper and paper goods production), 32.2 % in other branches of the manufacturing industry (without food and delicacy).

Table 2

Development of industry in 1994 in comparison with the year 1993¹

	Interannual percentage change of			Share of branches in production (%)		Share of export in sale of industrial production (%)	
	production	employees	labour productivity	1993	1994	1993	1994
Total industry	2.9	-4.7	8.0	100.0	100.0	39.1	40.4
including							
raw materials mining	-0.3	-10.5	11.3	2.7	2.6	11.6	13.7
electricity, gas and water production and supply	15.3	0.1	15.2	11.5	12.9	18.4	17.8
manufacturing industry	1.4	-4.9	6.6	85.5	84.5	44.9	47.1
including							
food and delicacy production	-8.1	-0.8	-7.4	16.8	15.0	9.4	8.7
textile and clothing production	-2.8	1.2	-3.9	4.6	4.4	52.6	54.3
leather and leather products	-7.2	-8.3	1.2	1.6	1.5	43.9	45.3
wooden goods production	2.8	3.7	-0.9	1.6	1.6	44.0	49.8
paper and printing industry	14.8	-1.1	16.1	4.6	5.2	42.6	48.3
crude oil processing	21.7	-13.6	40.8	6.5	7.7	42.4	45.0
chemical production and fibres	6.3	-5.8	12.8	7.9	8.1	59.0	63.3
rubber production and plastics	9.2	-3.4	13.1	3.2	3.4	58.0	58.6
production of aggregates and earthenware, ceramics	-4.6	-7.0	2.6	4.2	3.9	48.9	52.4
metals and metal products	4.9	-0.1	5.0	16.2	16.5	68.6	67.2
machines and devices	-13.4	-11.5	-2.2	7.6	6.4	42.7	43.8
electric and optic devices	1.6	-7.0	9.2	4.3	4.2	49.0	51.5
means of transport production	6.3	-9.5	17.5	4.4	4.5	74.1	74.2
other production	-3.6	-7.4	4.1	2.3	2.1	36.5	34.2

¹ Enterprises with 25 and more employees, taking into account the price development.

Financial situation of industrial enterprises (with 25 and more employees) has not improved more notably. This concerns especially the manufacturing industry as a whole whose rentability of costs was still very low (0.3 %) also in 1994. A more significant improvement of total economic results of the manufacturing industry has not been achieved in particular because of further loss increase in the enterprises in loss eliminating as much as two thirds of the profit increase in the profiting enterprises. There still exists a noticeable difference between the stable high profitability in the branch of electricity, gas and water production and supply (it comprises over 90 % of the profit in industry) and other branches.

The recovery in the *construction industry* started to manifest to certain extent in the second half of 1994 - since August the construction production surmounted (in constant prices) the monthly level of the previous year. Nevertheless in total for the entire year it lagged behind the level of the year 1993 by about 3.6 %. The drop in production was accompanied by a decrease in number of employees by 7.4 % which enabled to achieve the labour productivity increase. Considering the structure of the construction works the share of new construction, reconstruction and modernization decreased in particular, whereas the construction works focused on repair and maintenance increased and a significant growth was recorded in the volume of construction works performed abroad (by 35.9 %).

The development of the *agriculture* in 1994 was significantly influenced by mutual adaptation of the supply and demand on the food market and creating an appropriate level of agricultural products prices. This process was enabled by the anti-import measures (passing the import surcharge, compulsory certification of the agricultural and food products and the price increase of imported food after devaluations of Slovak crown - Sk in 1993). However it is important to consider that the price level of the agricultural raw materials and food arose in a situation when the level of intensification inputs into the agriculture as well as the production potential especially in the animal production achieved a very low level. No important changes appeared in this area in 1994 (numbers of animals further decreased). Thus it can be expected that a long term stabilization of the balance on the food market will be accompanied by a further increase of prices.

The growth of receipts for the agricultural products by 7.3 % was a sign of the development of situation on the food market - the receipts for plant products increased by 5.9 % and for animal products by 8.1 %. Simultaneously the volume of sales dropped by 14.8 % in slaughter animals and by 2.7 % in milk; more favourable results than in 1993 have been achieved in poultry production. The plant production was favourably affected by the increased crop of cereals (by 17.4 %), legumes and some other agricultural products; on the contrary, potatoes production significantly decreased.

The total efficiency of agriculture in 1994 measured in means of the created volume of value added (in the enterprises and co-operative farms with 25 and more employees) grew by 24.2 % in current prices in comparison with 1993, after taking into account the price development by 12.1 %.

Demand and its components

A sudden and unexpected recovery of the Slovak economy which manifested by over 4 % GDP growth in 1994 proceeded the changes in the demand side of the economy. Basic information on the direction and extent of these changes is given in the table 3.

Table 3

Demand development indices; 1994 compared with 1993

	In current prices	In constant prices
Domestic demand	110.6	97.4
household expenditures ¹	114.1	100.6
government expenditures ²	111.6	95.6
gross investment expenditures ³	102.9	92.6
Export ⁴ (external demand)	128.5	.

¹ expenditures on goods and payment for services

² final consumption of government administration

³ including government and households' investment

⁴ FCO

Data in the table confirm that the domestic demand as a whole did not participate in the up-to-present recovery (i.e. real GDP growth). From among its components, only expenditures of the households influenced very slightly the real GDP growth. The investment demand developed especially unfavourably in 1994.

The entire economy revival respectively almost the whole burden of overcoming the recession and shifting the economy to the growth trajectory laid upon export (use of the external demand) respectively upon a significant trade balance improvement. The export development and causes of positive trends in the foreign trade are paid special attention in the part 4.

Investment activity decrease is doubtlessly one of the weaker parts of the up-to-present economic development. The share of gross fixed capital formation (GFCF) in the real GDP decreased from 25.6 % in 1993 to 21.9 % in 1994. That means that on the one hand it is still above the average level reached in the EU countries (20.8 %) in the years 1990-1992. Simultaneously, from among the EU countries a higher share of GFCF in GDP than in the SR was reached only in Luxembourg, Portugal and Spain (in 1994). On the other hand, however, the share of GFCF in GDP in the SR is clearly under the limit

providing such an acceleration of the Slovak economic growth that would enable to meet the criteria of its integration into the EU in a reasonable time.

The investment demand reduction is related first of all to a restrictive monetary policy (the share of credits on investment financing decreased from 15.5 % in 1993 to 12.7 % in the first three quarters of 1994 by decreasing of its volume) with bad financial situation of many large enterprises but also with a limited foreign capital inflow (its share on investment financing decreased from 7.4 % to 5 % in the given period). The investment demand decrease is not a hindrance to the economy recovery only temporarily - until it is easier possible to satisfy the demand (especially the external one in 1994) on the basis of a better use of idle capacities.

The investment reduction was of variable intensity in particular branches of economy. Consequently we can detect a sudden change in the branch structure of investments (table 4).

Table 4

Share of segments of economy in total investments in per cent

	1993	1994 ¹
Fuel, energy and water management	13.1	16.9
Manufacturing and construction industry ²	30.6	21.5
Transport and communications	7.8	10.6
Agriculture and forestry	4.1	4.6
Trade and other market services	15.2	12.6
Financial services	9.0	12.2
Non-market services	14.5	13.3
Private investments ³	5.7	8.3
Total	100.0	100.0

¹ first 3 quarters

² including ores and raw materials mining and manufacturing

³ private construction of flats, garages etc.

Some trends detected in the table 4 correlate with the anticipations (the share of financial services and private investments development) but several issues are quite unexpected (as e.g. a rapid growth of the share of fuel and energy supply and on the contrary a drop of the share of trade and market services). A marked decrease of the share of manufacturing industry is particularly remarkable. The investment volume in this field decreased by 43 % in the first three quarters of 1994 compared to the same period of 1993.

The share of the private investment in the total investment volume increased from 31.2 % in 1993 to 38.1 % in the first three quarters of the year 1994.

3. Internal balance

While the internal balance was influenced mostly by the government budgetary policy, cost development, changes of market relations in the agricultural production area and the Slovak crown (Sk) devaluation in 1993, the first three from the mentioned factors affected the internal balance in 1994. However direction of the effect of the government budget and cost development on the balance was different from 1993 in 1994.

Government budget

The results of the government financial management have slightly improved in 1994 in comparison with the previous year first of all due to the GDP growth but also to the restrictive fiscal policy and improved tax collection. The ratio of the government budget deficit to GDP decreased from 6.8 % reported in 1993 to 5.7 % in 1994. The mentioned difference will increase in favour of the year 1994 if the budgetary financing of the trade surplus between Slovakia and the Czech Republic is taken into account (the ratio of the government budget deficit to GDP decreased in 1994 to 3.7 %). Nevertheless the budgetary management in 1994 can be evaluated as positive according to its influence on the internal balance development.

Labour cost

The labour cost development must be noticed in the economic development analysis for two reasons. The first one is the influence of the labour cost on the internal balance. The second one is their effect on the competitiveness of the production on the world market which includes also determining the attractiveness of economy for the foreign investors.

The information on the total labour cost (TLC) development that include apart from the wage cost also the enterprises' payments to the insurance funds is given in the table 5.

The TLC growth significantly overran the labour productivity increase and correlated with the prices development in 1993. A gradual equalization of the TLC rate of growth and the labour productivity increase appeared in 1994. This was obviously one of the factors that influenced the inflation slow down in 1994 too. The detected labour cost development affected positively not only the foreign trade balance results but also the improvement of the foreign capital inflow into the Slovak economy by means of its influence on the prices growth slow down as well as directly as a comparative advantage. The detected combination of labour cost and productivity development influenced positively the unemployment rate stabilization.

Table 5

Total labour cost development, labour productivity¹ and their mutual relationship in the industry

Indices	1993 - quarters				1994 - quarters			
	1st	2nd	3rd	4th	1st	2nd	3rd	4th
The previous period = 100								
1. TLC per 1 worker	87.6	111.0	101.5	117.0	89.9	112.6	99.3	114.2
2. Labour productivity	84.8	99.4	98.3	110.2	105.6	101.9	95.4	110.1
3. TLC per production unit (1:2)	104.3	111.7	103.3	106.2	85.1	110.5	104.1	103.7
The same period of the previous year = 100								
1. TLC per 1 worker	106.5	114.5	116.5	115.5	118.4	120.1	117.5	114.7
2. Labour productivity	87.4	95.0	95.8	90.4	113.8	116.6	113.2	113.0
3. TLC per production unit (1:2)	121.9	120.5	121.6	127.8	104.0	103.0	103.8	101.5

¹ Production per 1 worker in constant prices.

Inflation

The absence of devaluation impulses, but first of all weakening the pressure by which the government budget deficit and cost increase disturb the balance manifested positively in the price development in 1994. The inflation rate (see table 6) decreased significantly in all detected price indices in comparison with the previous year. Of course it was notably (in particular areas of the detected price development by 3-5 points) higher than in 1992. However Slovak Republic was enlisted among the transforming countries with the lowest inflation rate in 1994 again.

Table 6

Price indices (previous year = 100)

	1990	1991	1992	1993	1994
Consumption price index	110.4	161.2	110.0	123.2	113.4
Industrial producers' price index	104.8	168.9	105.3	117.2	110.0
Construction works price index	106.4	139.4	108.5	123.6	111.0
Agricultural products price index	100.4	104.4	106.5	114.6	110.8

The price increase slow down that appears in 1994 in comparison with 1993 was influenced to a large extent by the changes in efficiency of the economy and in particular by the fact that the 4 % decline GDP in 1993 was replaced by its 4 % growth in 1994. This limited the influence of inflation factors by means of its effect on the state financial situation and labour productivity.

A more detailed view on the price development in 1994 and previous years is shown in the figure 1.

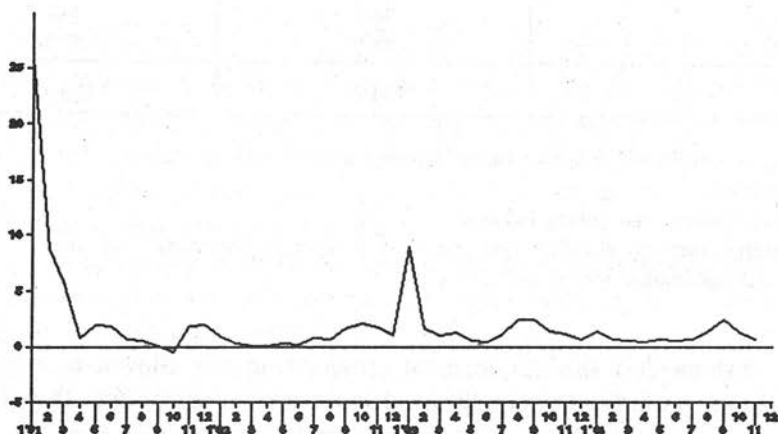

Figure 1. Monthly increases of consumption prices in per cent

The consumption prices variation illustrated in the figure 1 was induced particularly by the policy measures (exchange rate changes, tax reform, intervention into the prices regulated by government) and by a disproportionate agricultural production price development during the entire transformation period (except the first two months of 1991). The consumption prices increase accelerated in the 2nd half of 1994 in comparison with the 1st half of 1994 as a result of the tax system modification as well as significant agricultural products prices increase. Actually only as soon as in 1994 the balance between supply and demand in the agricultural production market has been more or less re-established to the level that corresponds with the demand decrease in the so-far transformation development and with the labour productivity in the enterprises able to saturate this demand.

Labour market situation stabilized

The labour market situation development was influenced by the overcoming of the recession and the first steps towards economic growth. The decrease of the total number of employees was slowing down also in 1994. Compared with previous years it was in 1991 9.3 %, in 1992 5.2 %, in 1993 3.2 % and in 1994 only 1.8 %. In the end of 1994 59 % of the total number of employees worked in the private sector (incl. cooperatives) in industry, 79 % in the construction industry, 61 % in the trade and 12 % in the transport. The changes of the employment structure that arose in 1994 are shown in table 7.

Table 7

Share of sectors in the number of employees in per cent¹

Sector	1993 ²	1994 ²
Primary ³	12.0	11.3
Secondary ⁴	38.6	38.4
Tertiary ⁵	49.4	50.3
Total	100.0	100.0

¹ according to the results of labour forces' selective lists

² 4th quarter

³ agriculture, forestry and mining industry

⁴ manufacturing industry, electricity, gas and water production, construction industry

⁵ market and non-market service branches

It is obvious that the employment structure in the Slovak economy made another step towards the condition that is characteristic for the developed market economies in 1994. In the context of this trend the shares of the particular branches in the total unemployment in the sectors producing material

goods developed (in the fourth quarter of 1994 compared with the same quarter of 1993) as follows: the share of agriculture decreased from 9.1 % to 8.5 %, manufacturing industry from 27.6 % to 27.5 %, construction industry from 8.9 % to 8.6 % as opposed to the increase of the share of electricity, gas and water production from, 2.1 % to 2.3 %.

Within the tertiary sector the employment share grew in trade from 9.6 % to 10 %, in restaurants and hotels from 2.5 % to 2.6 %, in financial services from 1 % to 1.2 % and in public administration and defence from 5.6 % to 6.0 % during the observed period.

The unemployment rate was stabilized in 1994 within the range of 14-15 %. Apart from the recorded unemployment there still exists a hidden unemployment in form of only partially used labour forces in various branches of the economy (see table 8).

Table 8
Unemployment rate development in per cent¹

Unemployment	1991		1992		1993		1994	
	1st half	2nd half	1st half	2nd half	1st half	2nd half	1st half	2nd half
recorded	4.2	9.9	12.0	10.5	12.3	14.1	14.6	14.5
hidden ²	8.6	14.2	16.5	16.3	18.8	17.2	15.9	15.2
total	12.8	24.1	28.5	26.8	31.1	31.3	30.5	29.7

¹ The data in the table characterize average unemployment rates.

² Calculated according to method applied in the study *Economic development of Slovakia in 1993*, Hospodárske noviny, February 23, 1994.

The total unemployment rate culminated in the 2nd half of 1993 but its decrease in 1994 was very small. This fact but first of all high values of the recorded unemployment indicate that solving the unemployment problem will lag behind the recovery of the economy in the area of production.

A probable reason is also that the beginning revival of the economy affects the employment development in two ways.

Firstly it is connected with better use of the existing capacities which influences mostly the hidden unemployment diminution and only to a limited extent the recorded unemployment decrease.

On the other hand the recovery is to some extent interrelated with the structural changes which in total decrease the need of labour forces and in connection with the consequences of the privatization will affect the transfer of the hidden unemployment to the recorded one in the present period.

4. External balance

Foreign trade

Unlike 1993 the foreign trade development of the Slovak Republic represented one of the important stabilizing and dynamizing components of its economic development in 1994. A favourable trend in the first half which indicated certain improvement elements proceeded even with a higher dynamism in the second half of 1994 too. First of all due to the increase of export value and its larger distance from the import dynamism the trade balance deficit in 1993 changed into a surplus in 1994 (see table 9).

Table 9

Foreign trade development of the Slovak Republic in 1993-1994, current prices

	1993	1994	Index	
			1993/1992	1994/1993
Export, FCO, bln Sk	167.2	215.5	90.8	128.9
bln USD	5.4	6.8	83.1	125.6
Import, OP, bln Sk	193.9	211.5	94.9	109.1
bln USD	6.3	6.6	86.9	105.1
Balance, bln Sk	-26.7	+4.0	-	-
bln USD	-0.9	+0.2	-	-

A relatively high export growth was caused both by a certain alleviation of the economic recession especially in the Western Europe but first of all by a delayed effect of the general Sk devaluation in July 1993 and the Sk devaluation against the clearing ECU at the end of 1993.

A relatively low import value volume increase was achieved in particular by implementing the import surcharge and a strict certification regime in the area of food import. This influence manifested more explicitly in the import from the CR than from other countries.

Considering the territorial foreign trade structure of the SR in 1994 a trend of strengthening its full orientation to developed countries with a market economy and on the contrary decrease of countries with economy in transition continued further in the Slovak foreign trade.

The decrease of share of the transitive countries in the foreign trade volume of the SR resulted from especially a further drop in trade with the CR first of all in import. The volume of foreign trade with the CR represented 66 % of its 1992 level in 1994. However this reduction did not counterbalance a certain trade recovery with the other CEFTA countries and the European territory of the former USSR. The changes in the basic territorial structure of the Slovak foreign trade are obvious from the table 10.

Table 10

Slovak Republic foreign trade territorial structure development (on the basis of USD)

	Export in %		Import in %		Turnover in %		Balance in bln USD	
	1993	1994	1993	1994	1993	1994	1993	1994
World total	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	-865	+200
of which								
OECD	32.9	36.2	33.1	39.5	33.0	37.8	-294	-150
of which								
EC + EFTA	30.6	32.7	29.4	34.7	30.0	33.7	-191	-66
European states in transition								
including the European part of the								
former USSR	60.4	54.0	62.4	56.0	61.5	55.0	-652	-19
of which: CEFTA	50.0	44.8	39.1	33.6	44.1	39.3	+250	+827
of which: CR	42.5	36.8	35.8	29.2	38.9	33.1	+50	+570

In spite of a positive foreign trade development of the SR in total it must be considered that this development particularly in export was achieved along with persisting and further deepening of the inconvenient commodity structure from the point of view of the national economy (see table 11).

Table 11

Slovak Republic foreign trade commodity structure development (per cent on the basis of USD including trade with the Czech Republic)

Commodity group SITC, rev. 3	Export			Import		
	1992	1993	1994	1992	1993	1994
0+1 food	7.0	6.4	5.4	8.3	8.8	8.2
2+4 crude materials	4.6	5.1	5.2	4.7	5.4	5.5
3 mineral fuels, etc.	3.5	4.3	4.6	20.6	21.0	19.5
5 chemicals, rel. products	12.3	12.1	12.7	9.2	11.4	13.2
6+8 basic manufactures and msc manufactured goods	51.6	52.6	52.7	28.9	24.1	25.8
7 machines, transport equip.	21.1	19.5	19.3	28.3	29.3	27.2

The export growth which was above the average was achieved mostly in the commodities with a low processing degree and low value added contribution. The share of these commodities in export of the SR represented about 65 % in 1992, 66 % in 1993 and even 68 % in 1994. On the other hand the share of export of machinery and transport equipment decreased (from 21.1 % in 1992 and 19.5 % in 1993 to 19.3 % in 1994) along with the food products (from 7 % in 1992 and 6.4 % in 1993 to 5.4 % in 1994) which testifies their insufficient competitiveness.

Permanent absolute as well as relative decrease in import of machinery and transport equipment, food products and mineral fuels is obvious in the commodity import structure since 1992. This drop is to a fundamental extent a consequence of the already mentioned implementation of the import surcharge on the consumption goods import, certification and a deficient investment dynamism in the case of machinery.

The positive foreign trade results in total in 1994 need not to be overestimated for several reasons: the expected economy vitalization will accelerate import more noticeably, export is based on the dynamism of an undesirable and disadvantageous export of raw materials and products with a low degree of sophistication, the protective measures usually are not accompanied with measures increasing the competitiveness in given branches. Foundation and strict realization of a conceptional pro-export oriented economic policy appears to be an effective alternative.

Balance of payment

The positive tendencies of the SR economy development in 1994 reflected in a favourable balance of payment as well. The current account of the SR reached an surplus of Sk 19.4 bln during 11 months of 1994. This result was influenced mostly by a surplus of the services balance in convertible currencies and of the relationships with the CR. The surplus of transport achieved Sk 11.1 bln and that of tourism Sk 7.8 bln. The contribution of tourism exceeded USD 500 mil. The balance of revenues was affected positively by the wages of our citizens working abroad which (even with decrease, compared with 1993) participated by a sum of Sk 1.1 bln for 9 months. On the other hand the current account balance was burdened by interest installments from the previous credits (Sk -4.8 bln). The capital and financial account exposed a deficit of Sk 0.4 bln according to the preliminary results.

With relatively high share of mutual payment relations between the CR and SR their development is of particular importance. The surplus against the CR in 1994 was influenced by the trade and services balances. A proceeding crediting to the Czech economy and surpassing the agreed marginal credit (Sk 4.9 bln, respective USD 160 mil) by the CR was characteristic for their development in 1994. Payments of this surpassing by the CR to SR reached an amount of Sk 8.4 bln (USD 273.4 mil) in 1994.

Foreign capital inflow

The foreign capital and especially the direct foreign investment are one of important resources of economy development in a situation when the Slovak economy is lacking capital in general. Its total volume represented Sk 16.5 bln, i.e. USD 551.6 mil on 31. 12. 1994. Despite the growing trend of foreign capital inflow it showed different intensity since 1992 (see table 12).

Considering the total foreign capital value the majority is represented by the deposits over Sk 10 mil (approximately 90 %) but these are allocated only into 1.4 % of the total number of organizations which were entered by a foreign capital in the SR. In 1994, the share of organizations into which low (up to Sk 100 000) deposits of foreign capital were allocated increased.

Among the foreign investors the first place in 1994 was taken over by Germany which displaced Austria to the second position followed by the CR, USA and France. The share of these countries in the total foreign trade volume represents about 80 %.

Even though the most important share of the foreign capital is allocated in the manufacturing industry (49.3 %) a higher dynamism of its increase has been recorded only in the tertiary activities so far. From the regional point of view the foreign capital still tends to locate in the economically higher developed and communicationally better accessible regions of the SR.

Table 12
Foreign capital development in economy of the Slovak Republic

	31. 3. 1993	30. 6. 1993	31. 9. 1993	31. 12. 1993	31. 3. 1994	30. 6. 1994	30. 9. 1994	31. 12. 1994
Foreign capital (mil Sk)	7 684.2	9 244.4	10 091.0	10 755.7	11 479.5	12 096.1	13 743.0	16 542.0
Foreign capital (mil USD)	256.1	320.4	346.0	366.2	388.4	407.8	461.8	551.6
Increase (mil Sk) ¹	1 077.1	1 560.2	846.6	664.7	723.8	616.6	1 646.9	2 799.0
Increase (mil USD) ¹	24.9	64.3	25.6	20.2	22.2	19.4	54.0	89.9
Increase in % (Sk) ¹	16.3	20.3	9.2	6.6	6.7	5.4	13.6	20.4
Increase in % (USD) ¹	10.8	25.1	8.0	5.8	6.1	5.0	13.2	19.4

¹ In comparison with the previous period.

Foreign indebtedness

The foreign debt of the SR is lower in comparison with other transitive countries of the Central and Eastern Europe even after certain growth in 1994. This results especially from a relatively low level of foreign indebtedness of the former CSFR which created a favourable starting position for the SR.

The total gross indebtedness of the SR on October 31 reached USD 4.2 bln (33.6 % of GDP) in 1994 and increased against the beginning of the year by USD 0.6 bln. The commercial banks were involved in this debt by an amount of USD 1.9 bln and the Government of the SR respectively the National Bank of Slovakia (NBS) by a sum of USD 2.3 bln. The foreign indebtedness growth resulted from the commercial banks foreign exchange liabilities increase but mostly from drawing the IMF loans and bonds emissions by NBS. The relatively low foreign indebtedness of the SR reflects a lower foreign capital inflow which would enable a further faster economy revival and development. The debt service liabilities in the convertible currencies taken over by the SR during the split of the former CSFR and in other credits of the financial corporations have been implemented in agreed terms and volume in 1994. The total gross indebtedness per capita reached the amount of USD 797 (on October 31, 1994).

5. Economic policy stances

Financial and budgetary policy

The endeavour to stabilize the state budget has been in the spotlight of the economic policy of the SR since its foundation. Therefore relatively difficult objectives were determined for the government budget in 1994 - to maintain the budget deficit on the level of maximum Sk 14.0 bln, i.e. 4 % of GDP (in 1993 the state budget deficit reached 6.7 % of GDP). The real results of the budgetary management reflect both the favourable outcomes of the economic development in 1994 and the stabilization measures passed by the government (see table 13).

The budgetary management gradually consolidated and the dynamism of the budgetary revenues increased during the year. The position of the SR in the clearing account with the CR improved more significantly too (compared with year 1993).

According to the preliminary results of the SR government budget fulfillment its deficit represented Sk 22.8 bln by the end of December which after projection of the clearing account surplus with the CR represents an amount of Sk 14.6 bln (3.7 % of the GDP). Thus the final deficit in fact corresponds with the assumptions of the approved government budget for 1994. Along with this fact the revenues were higher by Sk 4.4 bln (3.2 %) against the passed budget.

Table 13

Government budget revenues and expenditures development in 1994

	Budget 1994		Reality in the 1st half-year		Reality 1.-12. 1994	
	bln Sk	%	bln Sk	yearly budget fulfillment	bln Sk	yearly budget fulfillment
Total revenues	134.7	100.0	67.8	50.3	139.1	103.2
of which: tax revenues	105.3	78.2	54.3	51.6	110.6	105.0
Total expenditures	148.7	100.0	78.3	52.6	162.0	108.9
of which: non-investment expenditures	138.2	93.0	62.0	44.9	134.9	97.6
Government budget deficit	14.0	.	10.6	.	22.8	.

Nevertheless the budget deficit even with these results further increased the internal government indebtedness which still remains a serious problem of the Slovak budgetary policy.

The debt service installments represented a sum of Sk 19.7 bln i.e. 14.0 % of the budgetary expenditures during the period of 11 months. These have been even further increased by the credit installments to the NBS for the 4th quarter of 1994. The total indebtedness to the banking sector (according to the preliminary data) achieved an amount of Sk 72.3 bln, i.e. 18.3 % of GDP. From that the indebtedness to the NBS was Sk 37.9 bln and to the commercial banks Sk 34.4 bln.

Monetary policy

The objectives set by the monetary programme for 1994 concentrated especially on further strengthening of the monetary balance and stability, significant inflation reduction and strengthening of the convertible currency reserves. These aims were concretized in the intention to achieve the inflation rate of 10 % to 13.2 %, increase of the M2 money supply by 13.2 % in 1994 and of the total volume of credits granted to the enterprises and the public by 6 %.

In order to achieve these objectives the NBS performed an increased pressure on the drawing of excessive liquidity from 1993 in the first half-year. The cessation of the commercial banks re-financing and setting the credit limits resulted in a significant reduction of credits granted to the enterprises and households. The M2 aggregate dropped by Sk 11.9 bln in the first quarter. Liberalization of the credit situation eventuated in a gradual M2 increase by Sk 47.6 bln i.e. by 18.8 % in the course of the whole year.

However the credits granted to the enterprises and households in Sk had a stagnating tendency during the whole year 1994. The drop against the starting point on 1. 1. 1994 that reached an amount of Sk 9.0 bln (3.5 %) in the first half-year represented a sum of Sk 3.2 bln (1.3 %) for the entire year. The credits in a foreign currency grew by Sk 7.2 bln (188.9 %) in 1994 against the condition in the beginning of the year. The banks' crediting activity decrease caused the unsatisfied money demand and reflected also in the decrease of investment credits to the enterprises and in the persisting investment recession in the economy.

The total deposit volume increased by Sk 44.8 bln (11.9 %) in the course of the year 1994. From that the deposits in Sk grew by Sk 34.6 bln (11.7 %) and the deposits in foreign currency by Sk 10.2 bln (13.4 %). An overview of the credits and deposits development in 1994 is displayed in the table 14.

Table 14
Credits and deposits development in 1994 (in bln)

	Condition on 1. 1. 1994	Condition on 30. 6. 1994	Condition on 31. 10. 1994	Condition on ¹ 31. 12. 1994
Credits in Sk	260.8	251.8	254.6	257.6
of which: private sector	109.6	107.9	110.3	114.9
Credits in foreign (convertible) currency	8.1	10.8	13.0	15.3
Deposits in Sk	208.9	199.1	213.7	243.5 ¹
of which: households	113.4	113.2	115.4	129.5
Deposits in foreign (convertible) currency	29.8	35.5	38.8	40.0

¹ Growth in the end of the year as a consequence of the deposit interest write-up.

Although the implementation of the basic objectives of the monetary and credit policy is expressed by continuous stabilization tendencies characteristic for the Slovak economy development in 1994 some of the problems have still created critical focuses of the monetary development. At the end of 1994 the tendencies of the money supply growth became even stronger. The undesirable risk credits increase kept manifesting on the total credit volume and these credits grew by Sk 35.3 bln. Thus their share increased to 34.6 % of the total credit volume by the end of the year.

The relatively favourable results of the Slovak economy reflected in an increase of the foreign currency reserves of the NBS and commercial banks too. The situation stabilized in 1994 in comparison with the year 1993 when the insufficient foreign currency reserves and their variations acted as a destabilizing factor of the monetary development (see table 15).

Table 15
 Situation in foreign currency reserves (without gold and SDR) in mil USD

1. 1. 1993	31. 12. 1993	30. 6. 1994	30. 12. 1994
343.3	407.7	647.0	1 745

The installments of the CR for surpassing the marginal credit granted by the SR, the active solde of the foreign exchange fixing and drawing the settled loans from the international financial institutions (in particular IMF and the World Bank) took their part in the NBS reserves increase. The reserves of the commercial banks grew as well from USD 952.7 mil on 1. 1. 1994 to USD 1350.5 mil on 30. 12. 1994. The total reserves of the banking system thus achieved the sum of USD 3095.5 mil that represents over double multiple of the value in the beginning of the year. The size of reserves exceeded the value of import of the SR for 3 months.

6. Short-term outlook

The changes in results that were achieved by the Slovak economy in 1994 compared with 1993 can be explained by:

Firstly, a stable macroeconomic framework of economic activities brought about by a restrictive fiscal and neutral monetary policy.

Secondly, an effect of policy measures focused on support of export and improvement of the trade balance (devaluations performed in the second half of 1993, anti-import measures from the beginning and export promotion measures from the second half of 1994) which was enforced by a favourable conjuncture development in the developed market economies as well as the CEF-TA countries.

Thirdly, the fact that the consequences of the division of CSFR and independent Slovakia establishment exhausted their potential to influence the economic decline recidivation in 1993. As a result the basic characteristics of economy as its productive structures and transformation process performance gained the most important influence on the economic development again in 1994.

Considering the relation of productive structures to the economic results of the year 1994 a more times expressed assumption that one of the structural weaknesses of the Slovak economy, an excessive share of semi-products production, can become an advantage while overcoming the transformation recession. The case of the present Slovak economy confirms that it is much easier to increase the production quality at least to the bottom level of the world standard in the semi-products respectively in the products with a low degree of manufacturing than in the complicated final products.

A significant part of the factors involved in the recession overcoming the previous year will keep acting with an unfading even increasing intensity in 1995 too. This refers first of all to the anticipated continuing even strengthening and territorial extending the favourable conjunctural development in the world economy. It is real to suppose that the property relations transformation will further progress (rather the extent, forms and effects of this process are questionable) and the business subjects of any kind will be able to better use conditions of the market economy.

The already mentioned facts testify that the basic conditions for the economy of the SR to make another step out of the decline related with the transformation recession in 1995 still remain or at least can remain preserved. Nevertheless it is necessary to detect the main menaces to our economy development in the nearest future before coming to a clearer conclusion.

If it is supposed that the economy of the SR will thoroughly orientate on entry the European economic structures that the transformation process will proceed mostly in the area of property relations transformation and that its enterprises will be able to use the recovery of the world economy, then the risks of the future development become restricted. Following issues can become risky areas respectively risk factors:

Firstly, a slow growth of labour productivity. Of course, an insufficiently fast productivity growth related to the development of other economic quantities mostly to the wage increase is meant.

Secondly, the imbalance brought about by an expansive monetary policy. The threat of this risk factor grows in implementation of a development policy which does not bring direct effects in a sufficiently fast labour productivity growth respectively in supply increase able to absorb an increased amount of money in the demand side of economy.

Thirdly, the external demand growth diminution as a main driving force of the up-to-present revival of the entire economy. A further expansion of export can be menaced by two facts even along with a further improvement of the conjunctural situation in the Western and Central European countries. The first is the factual revaluation of the Slovak crown against convertible currencies which in 1994 was the result of 3-4 times higher inflation rate in the SR compared with the inflation rate in the OECD countries. However, at the same time a significant volume of trade with the Czech republic, where the speed of price increase was almost equal to that in the SR, will weaken the effect of the mentioned factor. The second one - diminishing ability of the Slovak economy to use in 1995 the favourable world economy development is connected with an economic policy which so far has been of little support for labour productivity growth and production competitiveness on foreign markets.

Fourthly, the possibilities of the social peace violation are never completely removed but there is a much wider manoeuvring space for solving the col-

lisions between the employers and the employees in an economy with a renewed economic growth than in an economy with deepening recession.

In summary of the previous outline of the possible menaces of the economic development of the SR in 1995 it must be stated that the reality of their pressure is only to lesser extent determined by the effect of exogenous respectively some factors influenceable only hardly and to a limited extent. The primary role in determining their influence will be played by the adequacy of the economic policy.

Apart from the economic development risk factors evaluation in 1995 the factors that can affect this development positively should be searched as well. Considering this point of view a question if the internal demand would help the further economy revival to a larger extent in 1995 than in 1994 should be asked.

The most significant component of internal demand - the demand of the households (expenditures of the households on the goods and services) related to the situation of the same period previous year was equal to 98.1 % in the first half of 1994 and 100.1 % in the second half of 1994. The households' demand growth was to a significant extent induced by an export increase. However the part of the households' demand increase that was generated on the basis of equation between its money income increase and the production increase achieved due to the labour productivity growth increased already during 1994. It is assumed that the mentioned trend, i.e. independence of the households' demand increase on export growth will persist in 1995. The demand of the state depends on the state finances condition and their development. Although they can improve simultaneously with the possible further economy revival as well as the further tax discipline enforcement but not in an extent enabling the real state expenditures growth. A certain investment expenditures growth from the domestic resources can be expected in 1995 due to the fact that in 1994 a positive turn in the savings development started. In 1993, the change of real savings (their nominal changes deflated by the consumption prices growth index) recorded - 10.1 %, in 1994 this issue reached already +1.1 %. Something may be also explained by the investment activity support declared by the government. Investment activities resulting from the credits of the international financial institutions especially in energy supply can be a positive contribution too. Granting these credits depends, however, on meeting a range of preconditions.

In summary it could be stated that the economy recovery will be quite dependent on the further external demand along with (probably to a larger extent than in 1994) the foreign capital inflow in 1995 too. However simultaneously the domestic demand will be involved in maintaining favourable conditions of the economic development to a larger extent than in 1994. The mentioned supposition corresponds with the conjunctural expectations of the

industrial enterprises for the first quarter of 1995 in the fact that a high surplus of positive evaluations of the anticipated internal demand development appeared for the first time on the basis of existing orders. However, the positive effect of domestic demand on the conjuncture development will very likely compensate the weakening of impulses only partly, which the economic development was receiving through the external demand, in 1994.

According to above mentioned assumptions (after considering the possibilities of extrapolation of the economic development but also after evaluation of its new - so far only awaited moments) it can be expected that the GDP growth in 1995 will continue in approximately the same it is even possible that a little faster pace than in the previous year (see in table 16 together with a forecast of other macroeconomic quantities).

T a b l e 16

Forecast of macroeconomic quantities

	1994	Forecast for 1995
Growth against the previous year in %		
Real incomes of households	4.6	3.0
Consumption prices	13.4	10 - 12
GDP	4.8	4.0 - 5.0
Unemployment rate in %	14.5	15

The GDP forecast appears to be real not only according to the total Slovak economy situation and mostly in accordance with its ability to utilize the favourable conjuncture development in the countries of its dominant trade partners but also from the point of view of the actual development in the particular branches. The growth pace in industry accelerated and there is no reason to refer to this so far leading branch of economy of the SR as to some hindrance of the economic growth in 1995. The performance of construction industry reached the level of the 2nd half of 1993 in the 2nd half of 1994 and this growing trend should proceed considering the expected investment promotion factors effect (savings rate increase, announced economic-political investment support). Approaching the agricultural products prices to their equilibrium level helped to stabilize the financial situation in a significant part of the agricultural enterprises. This reality together with the commencing turning point in the private demand development (the real incomes increase reached already in 1994 became its starting point) drive the agriculture to the position where a slight growth of its production began already in 1994 and can continue in 1995. And eventually there are the branches of market services that increased the extent of their total performance already during the recession and that will be given new development impulses by the vitalization in some other branches.

The GDP growth in 1995 can be considered as a factor of sustaining the government budget deficit within the determined limit. Of course, this possibility can be utilized only if the state finances will be managed also in 1995 in the same economy manner as in the previous years.

The regulation of the government budget deficit and wage development in the level appropriate to the labour productivity increase (surpassing this level, the wage regulation would become actual again) are the first and it must be said, real conditions of further inflation rate reduction in 1995. Another inevitable condition is of course continuing the reserved monetary policy performed by the NBS during the first two years of its existence. The rate of maintaining this policy in 1995 will depend on understanding the announced development policy by the Government as well as understanding its part in its financing by the NBS leadership.

The continuing economy recovery will perform its effect not only on engagement of additional labour forces into the economic activities but it will also act in the opposite direction (in coherence with the privatization process and the beginning structural changes). Already the development in 1994 exposed that in overcoming the recession the hidden unemployment decreases first along with the recorded unemployment extent stabilization. These trends are taken into account for 1995 too.

7. Overview of transformation development and policy measures

The progression of the transformation process in the legislative and institutional fields was affected significantly by the government alteration and changes of the structure of the Parliament.

The extended amendment to the so-called Large Privatization Act which strengthened the parliament authorities and more clearly determined the rights and duties of the executive institutions and the National Property Fund (NPF) in the process of the large privatization was of primary importance for the *property relations transformation*. Several law regulations increased transparency of the privatization process and its protection against so-called spontaneous privatization.

Another amendment to the Large Privatization Act passed by the new Parliament after its establishment strengthened the position of the NPF by the fact that declaring the decisions related to privatization by direct sale without a public business competition or a public auction became a competence of the NPF Presidium. Along with this the Parliament abolished a certain part of the decisions of the previous Government related to the privatization of enterprises, enterprises' property parts and state property participations by the direct sale.

In continuity to the Large Privatization Act the Government of the SR gave out a decree on issue and use of the investment vouchers in the second wave

of the voucher privatization (VP); the registration of applicants took place in accordance with this. Pointing at the fact that the supply and demand parts of the second wave of the VP was unprepared technically, organizationally and materially the present government has not determined the terms of the further progress of the second wave of the VP yet.

A law of the National Council of the SR specifying documentation of origin of the financial resources used in privatization and the way of this documentation as well as the law on fighting the legalization of the revenues from the most important first of all organized forms of criminality came to force.

No significant changes have been accomplished in the previous half-year in the area of *price liberalization*. In the field of the state regulated prices (they apply for about 5 % of goods and services) consequently to lower contributions to the heat energy prices the maximum prices for the heat supply to the households have increased since 1. 8. 1994. The temporary price control effectuated during the transient lack of some goods (a maximum price of potatoes and a maximum trade profit in sale of meat and meat products were established).

In order to improve the *external position* of the SR a temporary 10 % import surcharge on consumption goods was introduced since 3. 3. 1994. Besides a compulsory certification of the imported agricultural and food products has been implemented since 1. 5. 1994. The export growth is supported to a so far insufficient extent by some export promotion policy instruments (crediting of the export receivables and purchase NBS export bills of exchange, VAT returning period reducing from 60 to 30 days etc.).

Considering the volatile clearing account development (a high excess of the clearing agreed marginal credit by the SR in the beginning of the year, the same by the CR in the further course of the year) changes of the payment agreement possibly also of the customs union agreement between the CR and SR are expected.

The *tax system* was reformed more principally in the beginning of 1994. The legislative adjustments performed during the year 1994 only adapted the tax level to the needs of the economy first of all in continuity with the state budget for 1994 and its amendment in the half of the year 1994.

New Consumption Taxes Acts came to force on 1. 1. 1994 as well as the increase of number of the VAT payers by the entrepreneurs with a yearly turnover from Sk 3 mil to Sk 6 mil and decrease of income tax of the legal entities from 45 % to 40 % and an upper marginal rate of the income tax of the individuals from 47 % to 42 %.

Subsequently to the state budget changes the consumption taxes increased, the majority of goods and services were moved from the low (6 %) to the standard (25 %) VAT rate and evaluation of imports in order to determine the VAT was adjusted (the tax base for VAT includes the non-reduced respectively uncollected customs in the trade with the CR) since 1. 8. 1994.

In order to increase the tax discipline a compulsory use of electronic registration cash dispensers to take evidence of the receipts has been implemented.

More noticeable legislative adjustments also of a systemic character were adopted in the *social area*.

The Child Benefit and Additional Payment Act by which the child benefits were excluded from the sickness insurance and became the first component of the new state social benefit system. Their granting is addressed specifically. Only families whose monthly income is lower than the double family living minimum are entitled to receive the child benefit; the extent of the child benefits is distributed gradually according to the age and the personal living minimum of the child. Granting the state compensation contribution was cancelled both to the children and the recipients of the state contribution for parents.

Subsequently to the living costs and average wages growth the Retirement Pensions Increase Act was passed in 1994 and the Granted Pensions Adjustment Act in 1995. Several changes were implemented in the social (sickness and pension) assurance area.

The decisions of the Parliament to abolish the National Insurance Company and passage of the Health Insurance, Health Insurance Financing and General Health Insurance Company Establishment Act as well as the Social Insurance Company Establishment Act including pension and sickness insurance were of primary importance for the social sphere reform. Both laws became valid on 1. 1. 1995. The new health insurance system enabled establishment of other health insurance companies.

Since 1. 8. 1994 some rules in the active employment policy promoting employing of school graduates, adolescents and lengthy unemployed changed; financing of public works and granting returnable and non-returnable contributions to the employers who create socially purposeful jobs, extended.

Consequently to the insistence of the social partners a compromise Compulsory Social Fund Formation Act was passed.

The Government after an agreement with the social partners issued an order on the *wage regulation* in the enterprises in loss and profiting enterprises in which the wage growth far exceeded the common growth average (banking sector, insurance companies, electricity, gas, steam and warm water production and supply). It came to force on 1. 7. 1994.

The basic structure of the *financial institutions* stabilizes gradually. A total of 29 commercial banks of which 10 branch offices of foreign banks operate in the SR. The measures of the NBS that are based on the international standards approved by the Basel Committee for Banking Supervision created stricter conditions for undertaking of the banks (including branch offices of the foreign banks).

There were three market organizers operating on the *capital market* of the SR in 1994. In spite of this a predominant majority of the bargains (80 %) is concluded apart from organized markets. A low transparency of the capital market and absence of an effective system of state supervision are the substantial problems. The basic framework of the capital market rules was extended by the passed Investment Companies and Funds Act and the Securities Act along with its further amendment.

Several legislative adjustments were passed in order to protect the economic competition which represent a progress in harmonization of our legislative rules with the economic competition regulations valid in the European Union. It concerns especially the new Economic Competition Protection Act and an amendment to the Goods, Services and Public Works Providing Act.

The transformation process progression manifests remarkably in the *private sector* development in the economy. The number of legal subjects with a total or prevalent share of private property increased by 8 832 in the course of the year 1994 and their share in the number of profit generation oriented organizations achieved 95.5 %. The number of privately undertaking individuals achieved 287 000 persons by the end of 1994 which was by 4 000 more than in the end of the previous year.

The share of the private sector (including co-operative form of management) in the gross domestic product reached 58.2 %, 53.7 % in industrial production, 73.6 % in construction production; 88.5 % of the retail trade volume and 73.2 % of the receipts for selected market services were accomplished in the private commercial organizations.³

Došlo 8. 3. 1995

HOSPODÁRSKY VÝVOJ SLOVENSKA V ROKU 1994

Ivan OKÁLI - Herta GABRIELOVÁ - Egon HLA VATÝ - Richard OUTRATA

Po štyroch rokoch sústavného regresívneho vývoja nadobudli v roku 1994 v slovenskom hospodárstve prevahu procesy vedúce k jeho oživeniu. Pre obrat hospodárskeho vývoja malo prvoradý význam pôsobenie hospodárskopolitických opatrení zameraných na zlepšenie zahraničnoobchodnej bilancie, ktoré bolo podporené oživením konjunktúry vo svetovom hospodárstve. Pozitívnu úlohu zohral pomerne rýchly rozvoj aktivít už jestvujúceho súkromného sektora, no rovnako aj pokračujúca adaptácia veľkej časti doteraz štátnych podnikov na podmienky trhového hospodárstva. Významný bol vklad stabilizačne zameranej menovej a fiškálnej politiky.

³ The analysis is based on data from the Statistical Office of the SR, National Bank of Slovakia, Ministry of Finance of the SR and Law Code of the SR.

Oživenie, ktoré sa vo vývoji hospodárstva SR zistuje v roku 1995 oproti roku 1994, prejavuje sa zreteľne vo všetkých makroekonomických veličinách - v raste vytvoreného hrubého domáceho produktu, v poklese miery inflácie, v pozitívnej zahraničnoobchodnej i platobnej bilancii, v zmenšení schodku štátneho rozpočtu i v zastavení miery nezamestnanosti. Objavujú sa aj prvé známky zlepšenia vo finančnej situácii podnikov. Jednou zo slabých stránok doterajšieho oživenia hospodárstva bol pokles investičnej aktivity.

V štúdií sa predpokladá, že značná časť faktorov podieľajúcich sa na prekonávaní recesie v roku 1994 bude pôsobiť s neslabnúcou intenzitou aj v roku 1995. Vzfahuje sa to najmä na očakávané pokračovanie priaznivého konjunktúrneho vývoja vo svetovom hospodárstve, ako aj na pokračujúcu transformáciu podnikateľských subjektov a ich schopnosť lepšie využiť podmienky trhového hospodárstva.

Aj v roku 1995 bude vývoj hospodárstva značne závisieť od ďalšieho využitia vonkajšieho dopytu i od prilevu zahraničného kapitálu. Zároveň sa však v roku 1995 bude na udržiavanie priaznivých podmienok hospodárskeho vývoja podieľať domáci dopyt vo väčšom rozsahu než v roku 1994.

Za rizikové faktory hospodárskeho vývoja Slovenska v roku 1995 štúdia pokladá:

- Nedostatočne rýchly rast produktivity práce v pomere k vývoju iných ekonomických veličín, najmä k rastu miezd.

- Expanzívnu menovú politiku vyvolávajúcu nerovnováhu. Hrozba tohto rizikového faktora narastá pri uskutočňovaní rozvojovej politiky, ktorá neprináša priame efekty v dostatočne rýchlom raste produktivity práce, resp. v prírastku ponuky schopnom absorbovať zvýšenie množstva peňazí na dopytovej strane hospodárstva.

- Ochabnutie rastu vonkajšieho dopytu (napriek zlepšovaniu konjunktúry vo svete), a to ako dôsledok faktickej revalvácie Sk voči konvertibilným menám, ku ktorej dochádzalo v priebehu roka 1994, ako aj hospodárskej politiky málo podporujúcej rast produktivity práce a konkurenčnú schopnosť produkcie na zahraničných trhoch.

- Vznik kolíznych situácií medzi zamestnancami a zamestnávateľmi, pri riešení ktorých je však v ekonomike s obnoveným hospodárskym rastom značne široký manévrovací priestor.

Z náčrtu možných ohrození hospodárskeho vývoja Slovenska v roku 1995 vyplýva, že realnosť ich tlaku je iba v malej miere daná pôsobením exogénnych, resp. nejakých ťažko a v obmedzenej miere ovplyvniteľných faktorov. Rozhodujúcu rolu pri určení ich vplyvu zohrá miera adekvátnosti hospodárskej politiky.

D i s k u s i a

Dynamika transformácie

(Prvotný pokus o zarámovanie dynamiky transformácie ako evolučnej entity)¹

Ladislav ANDRÁŠIK*

1. Úvod

Konvenčná múdrosť súčasnej ekonomickej vedy spočíva na niekoľkých pilieroch. Medzi nimi má určite veľmi významné miesto klasická politická ekonómia, neoklasická ekonómia a rozličné školy a prúdy široko označované ako *economics* (všeobecná ekonómia). Pojem *dynamika*, ktorý som použil v názve tohto príspevku, by na prvý pohľad mohol patriť do spomenutého arzenálu. Nie je to však tak. Pojem dynamika v istej miere používam v kontexte odlišných škôl a prúdov ekonomickej vedy - takých, ako je napríklad inštitucionalizmus [20; 23] a evolučná ekonómia [7; 12], predovšetkým však v kontexte univerzálnej evolucionistiky a súčasných integratívnych vied [3]. Podobne aj pojem *transformácia*, ako sa to ďalej ukáže, nie je celkom v súlade s bežne používaným vymedzením [26]. To sú dôvody, prečo je nevyhnutné aspoň v prvom priblížení vymedziť tieto dva kľúčové pojmy.

Pochopenie nekonvenčného vymedzenia transformačnej dynamiky hospodárstva nie je možné bez vysvetlenia odlišného prístupu k interpretácii zmyslu samého pojmu ekonomika. Predovšetkým musím zdôrazniť, že ekonomiku považujem za živý organizmus, resp. nadorganizmus. Svojou povahou patrí ekonomika medzi organizmy, resp. nadorganizmy zloženého typu. Utvárajú ju jednotlivé, od seba oddelené organizmy (napríklad fyzické alebo právnické osoby) s konečnou dĺžkou trvania svojho života.

Uvedená priestorová a časová diskretnosť stavebných prvkov hospodárstva spôsobuje, že jeho dynamiku možno opísať prostriedkami teórie populačnej dynamiky. V tomto zmysle môžeme teda ekonomiku podmienene považovať za určitý druh populácie, ktorá je utváraná heterogénnymi osobami. Typickou osobou ekonomiky je organizačná jednotka, napríklad podnik.

Ak teraz v záujme zjednodušenia výkladu zúžime náš pohľad na ekonomiku ako populáciu podnikov, potom jej transformačná dynamika bude závisieť na

¹ Príspevok je úvodnou časťou autorovej štúdie *Dynamika transformácie a učenie evolúciou*.

* prof. Ing. Ladislav ANDRÁŠIK, DrSc., Ekonomický ústav SAV, Šancová 56, 811 05 Bratislava

jednej strane od toho, nakoľko široký je vejár rolí, ktoré vie každý jednotlivý podnik stvárať, a na druhej strane od toho, koľko mutantov alebo hybridov s novými vlastnosťami vie ekonomika zrodiť. Oproti tomuto vstupu jedincov s novými vlastnosťami je výstup jednotlivcov s pôvodnými vlastnosťami. Z toho je zrejmé, že pre transformáciu sú rozhodujúce dva paralelné podprocesy. Prvý podproces súvisí s jednotlivcami, resp. so šírkou ich vejára modusov správania, alebo aj počtom rolí, ktoré vie každý z nich ako nezameniteľný jedinec stvárať. Druhý podproces závisí od početnosti nových hybridov a mutantov, ktorí úspešne nahradia v populácii tých jedincov, ktorí už narazili na hranicu vejára svojich možností prispievať k transformácii ekonomiky ako celku.

V kvantitatívnom zmysle, pomer počtu jedincov na vstupe a počtu jedincov na výstupe je miera potenciálnej kvalitatívnej zmeny populácie nazvanej ekonomika. Tá však závisí od kvalitatívnej odlišnosti jedincov vstupujúcich do populácie od jedincov vystupujúcich z populácie. Takto transformáciu v tom najjednoduchšom prístupe môžeme chápať ako substitučný proces [4], v ktorom nahradzovanie jedincov starej kvality jedincami novej kvality prebieha mierou väčšou ako nula.²

Otázky, ktoré kladiem v tomto príspevku, majú pokusnú (resp. hypotetickú) povahu. Môžu sa, ako také, v rovine subjektov i objektívny dejom, prijať a/alebo neprijať (sfalzifikovať). Práve tak (bifurkačne) je to aj s odpoveďmi na ne: môžu sa osvedčiť a/alebo aj neosvedčiť, t. j. môže sa ľahko stať, že ich ďalší vývoj verifikuje, alebo naopak - odselektuje.

Touto svojou bifurkačnou vlastnosťou oba použité pojmy, ako aj z nich vytvorená zloženina vyhovujú javu, o ktorom by som chcel viesť rozpravu: evolučná dynamika hospodárstva v jej závislosti jednak od ontogenetického učenia [6; 10; 22; 25], jednak od fylogenetického učenia [11]. Ide tu, medzi týmito dvoma druhmi učenia, obrazne povedané, o väzbu synergetického typu [13; 14; 15] - vo svojom integrálnom výsledku tvoria evolučný proces. Je to teda jednak evolúcia, ktorá je sama v sebe učením, a zároveň aj učenie, ktoré samo je evolúciou. Pravda, bol by som rád, keby táto rozprava bola pochopená tak, že je zacielená s osobitným zreteľom na evolučnú dynamiku hospodárstva, resp. v kratšom evolučnom intervale na dynamiku toho, čo sa nie celkom presne a výstižne nazýva transformáciou hospodárstva (dodávam to, čo býva často nevysslovené - z podoby *A* na podobu *B*).

² Z priestorových dôvodov sa otázkou matematického formalizmu vhodného na vyjadrenie dynamiky transformácie ekonomiky nemôžem zaoberať. Azda postačí ubezpečenie, že v prvom priblížení možno použiť bežné formalizmy, ktoré boli rozvinuté v neoklasickej ekonómii. Napríklad v tom najjednoduchšom prípade by sme mohli použiť analógiu Solowovho modelu rastu, v ktorom by sme na outpute mali transformačný zisk a na inpute dva činitele: časovú funkciu počtu jedincov kvality prvej a počtu jedincov kvality druhej. Aby bol formalizmus pre navrhovanú ilustráciu naozaj jednoduchý, transformačnou funkciou tohto modelu rastu transformačného zisku by mohla byť Cobbova-Douglasova funkcia.

Celý príspevok predstavuje len prvotný náčrt problémov - dokonca v ňom vlastne ide len o púhe pootvorenie novej, a je možné, že dnes dosť dobre ani netušíme, nakoľko zložitej a náročnej problematiky.

2. Pokusné vymedzenie obsahu a rámca problematiky transformačnej dynamiky a evolučnej dynamiky hospodárstva

Ako som naznačil už v úvode, predmet a metóda rozpravy, ktorou sa nádejam osloviť čitateľa, vymyká sa tradičnému chápaniu a vžitému teoretizovaniu nielen v našej ekonomickej vede, ale aj v dostatočne širšom rámci [20; 21; 24; 27]. Hoci v konečnom dôsledku dozaista ide o spochybnenie zdanlivo neotrastiteľných istôt ekonomickej vedy [20] a umenia, panujúceho mentálneho modelu a ideológie všeobecnej ekonómie [23], možno aj o naštrbenie sebaillúzií a mýtov, nerád by som sa ním zaradil medzi samoučelných obrazoborcov.

Zdôvodnenie pochybovania o presvedčivosti a efektívnosti vysvetlení, ktoré sa opierajú o konvenčnú múdrosť ekonómie, odvodzujem od výsledkov transformácie i samej cesty, ktorou sa dosiahli. Chcem tým povedať, že historická výzva k nevyhnutnej transformácii hospodárstva - po zrútení sovietskej predstavy o plánovanej ekonomike [26] a jej praktického napĺňania v obrovskom geoeconomickom priestore - je prirodzenou ponukou aj na testovanie schopnosti a výkonnosti ekonomickej vedy.

Nebolo by však správne, keby v tomto laboratóriu išlo o dokazovanie zlyhania toho alebo onoho smeru, tej či onej školy ekonomického myslenia. Naopak, malo by v ňom ísť predovšetkým o zisk nového poznania v zmysle pozitívnom, t. j. pozitívnej ekonómie (ale aj normatívnom, t. j. normatívnej ekonómie, akokoľvek to na prvý pohľad protirečí predstavám o prirodzenej evolúcii), teda o zisk v rámci ekonomického poznávacieho procesu. Tým, pravda, nechcem povedať, že vopred a bezvýhradne súhlasím s myšlienkami a pochybnosťami (týkajúcimi sa najmä nástrojovej skrinky neoklasikov), ktoré sa dajú odvodiť od tých, ktoré prezentoval v Štokholme jeden z dvojice predposledných nositeľov Nobelovej ceny D. C. North. Už len preto nie, že ani taká veľká autorita, ktorej sa dostalo tejto najvyššej pocty, nemôže byť oslobodená od previerky na základe nevyhnutného podrobenia sa selekčnému tlaku univerzálnej evolúcie. Hoci to na prvý pohľad azda tak aj môže vyznieť.³ V konečnom dôsledku tak či tak rozhoduje svojím selekčným tlakom univerzálna evolúcia, a nie viac či menej dokonalá verifikačná metóda daktorého smeru alebo školy ekonomickej vedy.

³ Mám na mysli poslednú časť jeho prednášky v Štokholme. Nech je mi odpustené, že som si tu dovolil trochu parafrázovanú variáciu na tému L. Kováča - aj veľkí mudrci môžu robiť elementárne logické chyby. "Každý filozof ... na základe kritického rozboru dospieva k záveru, že z nesmierného počtu názorov jeden je konečne správny: jeho vlastný ... Vyše dva a pol tisíce rokov sa opakuje tento stereotyp. Ľudia ... na hranici geniality nedokázali urobiť jednoduchú logickú operáciu: usúdiť, že ak sa všetci inf mýlili, mýlia sa aj oni" [18, s. 7].

2.1 Reminiscencie transformačného procesu: historické už po niekoľkých rokoch?

Hoci od roku 1989, keď sa celá, t. j. západná aj východná ekonomická veda zrazu ocitla zoči-voči novej rozsiahlej objednávke: potrebe teoretického podloženia zmeny smerovania ekonomík socialistických krajín, uplynul už dlhý čas, sotva možno hovoriť o jej úspešnom splnení. Napriek niektorým, čiastočne či v jednotlivých prípadoch azda aj veľmi povzbudivým výsledkom, hlavné očakávania až doposiaľ neboli naplnené. To platí najmä o predpokladaných výstupoch západných ekonómov, ktorých početnosť, odborná blízkosť k vynárajúcim sa problémom, a nesporne vysoká erudícia plejády známych osobností ich viacmenej predurčovala k samozrejým úspechom. Pravda je, že sľubov, predovšetkým z tábora širokej neoklasiky, osobitne z jej konzervatívnejšej časti nebolo málo, zostalo však prakticky len pri nich. Hlavne pokiaľ ide o dynamiku transformácie, sotva možno nájsť dôvody na spokojnosť a už vôbec nie na eufóriu, ktorú okolo seba spočiatku šírili najmä predstavitelia šokovej terapie [26]. Zdá sa, že rozčarovanie, ktoré zachvátilo obyvateľstvo transformujúcich sa krajín, prenáša sa postupne aj na nich, hoci to neradi dávajú najavo.⁴

Čoraz viac sa ukazuje, že čím väčší dôraz sa kládol na rýchlosť reformných krokov, tým viac sa odďaľovali reálne výsledky. Na základe toho silnie podozrenie, že v tábore tých, ktorí získali politické predmostie na realizáciu svojich rýchlych metód, chýbalo predvídanie, a zvlášť hlbšie pochopenie zložitosti problémov, ale najmä odvaha a trpezlivosť pozrieť sa tvrdej realite priamo do očí. Inak by sa nemohlo stať, že s takou ľahkosťou podcenili náročnosť úloh transformácie⁵ všeobecne [12; 17] a vyvolanie jeho žiadúcej dynamiky⁶ osobitne.

2.2 O nekonvenčnosti pokusných hypotéz a s nimi súvisiace ťažkosti

V tomto príspevku sa pokúsím navrhnuť niekoľko medzi sebou úzko previazaných pokusných téz či hypotéz týkajúcich sa dynamiky⁷ transformačného procesu. Vžitá konvencia (resp. rituál) vo vede prikazuje hypotézy dokázať, doložiť

⁴ O tom sa mohli presvedčiť účastníci stretnutí aj s takými osobnosťami tejto proveniencie, ako sú J. Sachs a L. Balcerovicz, ktorí v lete roku 1994 navštívili Bratislavu. Úplne nenápadne opustili niektoré piliere svojho transformačného modelu a celkom trpezivo, na rozdiel od predchádzajúcich sebaistých postojov, hodnotia výsledky, resp. načrtávajú ďalší postup, čím niektorých prítomných nesporne uviedli do šoku. Pozri zborník z týchto akcií [29].

⁵ Pre začiatok, v záujme vyššej intersubjektivity, nebudem inovovať vymedzenie pojmu transformácia. Chápem ju teda v tom zmysle, ako ju väčšinou prijala odborná verejnosť, t. j. ako prechod od štátom direktívne riadenej ekonomiky k liberálne orientovanej ekonomike trhovej.

⁶ Pojem dynamika patrí, z hľadiska vágnosti, resp. ambivalentnosti, medzi najnebezpečnejšie pojmy tohto príspevku. Preto v ďalšom výklade budem vymedzeniu tohto pojmu venovať väčšiu pozornosť než niektorým iným pojmom.

⁷ Zdôrazňujem, že v celej stati pracujem zväčša s kategóriou evolučnej dynamiky, t. j. aj vtedy, keď pri pojme dynamika nestojí prívlastok "evolučná".

faktmi, alebo aspoň teoreticky či sprostredkovane ich obhájiť (niekedy, keď to už inak nejde, tak aspoň za cenu voľnejších analógií a metafor). Pokiaľ budem môcť, nebudem sa tejto povinnosti zámerne vyhýbať, chcem však, v súlade s tým, čo som už povedal, zdôrazniť, že tu by som rád upriamil pozornosť čitateľa na evolučnú (resp. fylogenetickú) verifikáciu, a nie na verifikáciu ekonóma-vedca, ktorého závery sú tak či tak (v konečnom dôsledku) subjektívne poznačené, ak už nie priamo deformované.⁸

Pri týchto úvahách nemôžem obísť skutočnosť, že pôvodný transformačný proces v ČSFR sa začal bez toho, aby sa dôsledne do hĺbky preskúmali najdôležitejšie kvalitatívne a kvantitatívne predpoklady a podmienky, ale aj širšie než len ekonomické súvislosti na jeho - prípadne úspešné a/alebo aj neúspešné - uskutočňovanie. Dnes už niekoľkoročné skúsenosti z uplatňovania prijatého transformačného scenára v našej ekonomike ukazujú, že pôvodné výhrady, ktoré som mal k jeho základnej koncepcii a k jeho zvolenému teoretickému a metodologickému osnovaniu, boli v zásadných otázkach opodstatnené. Namietal som najmä, že vnútorné kvalitatívne vlastnosti našej ekonomiky, jej reálna usporiadenosť, výkonnosť, ako aj cesta k danému (nezameniteľnému, zdedenému, t. j. sukcesívnemu) stavu v momente rozhodovania o spôsobe transformácie nie sú vhodné na to, aby sa "krátkou cestou" aplikovali momentálne disponibilné poznatky z určitého, jednotlivcami subjektívne selektovaného, a teda aj nevyhnutne obmedzeného výberu z neoklasickej, resp. ešte užšie, neomonetaristickej učebnicovej ekonómie [26].

Nazdávam sa, že na pochopenie mnohých skrytých súvislostí evolučnej dynamiky všeobecne, a osobitne dynamiky transformačného procesu je veľmi potrebné hlbšie spoznať podmienky a predpoklady, z ktorých sa vychádza pri rozhodnutiach a strategických zmenách zamerania hospodárskeho vývoja krajiny. Preto

Tým sa zároveň ospravedlňujem čitateľom, ktorí majú profesionálny stereotyp na kategórie neoklasickej, a samozrejme aj neokeynesovskej ekonomickej statiky a dynamiky, za to, že ich to bude nútiť k väčšej koncentrácii v dôsledku rozdielnej povahy a vymedzenia obsahu týchto kategórií. Ako je známe, ekonomická veda uvedené pojmy pôvodne adoptovala z klasickej mechaniky, a až následne ich postupne adaptovala na svoje potreby. V ich prípade ide teda o veličinový, abstraktný (matematický) reflexiu skúmanej reality. Na rozdiel od reflexie prevažne neautentických kvantitatívnych zmien (pracuje sa prevažne s exogénnymi premennými), evolučná dynamika reflektuje kvalitatívne zmeny zviazané s autentickými kvalitami (pracuje sa prevažne s endogénnymi premennými).

⁸ Bol by som rád, keby so mnou čitateľ súhlasil v tom, že aj v najsofistikovanejších verifikačných postupoch subjekt verifikátora vykúka z procedúry ako "Detvancovi pupok spod haleny". Na rozdiel od toho, počítačová virtualizácia prirodzenej evolúcie, na základe minimalizácie počtu subjektívne zafazovaných vstupov do simulačného modelu, približuje sa svojimi vlastnosťami k prírodnému výberu. Na rozdiel od toho, napríklad analytický matematický model ekonomického procesu obsahuje "prezumpciu" výsledku minimálne v tom, že do príslušnej diferenciálnej rovnice či funkcionálnej analýzy sú vložené podmienky transverzality (neurčitosť variety riešení je znížená včlenením hľadanej funkcie medzi začiatočný a koncový skalár, alebo hľadaná funkcionála medzi začiatočnú a koncovú funkciu, čo je však subjektívny akt). Dodajme, že sebatvorivý počítačový model generuje nezávisle od subjektu neurčité prostredie a až to, a nie experimentátor, testuje, či výsledok sukcesívnej bifurkácie "prežije", alebo sa odselektuje.

sa nemalo stať, že základné predpoklady uvedenej "skratovej" aplikácie, nevyhnutné, a najmä postačujúce podmienky na začatie funkčného transformačného procesu neboli dôsledne vymedzené, resp. zostali v polohe zamlčanosti, ba možno aj (zámernej) utajenosti. Jednoducho povedané, naša ekonomika sa bez hlbšieho zdôvodnenia začala naťahovať na Prokrustovo lôžko subjektivistických názorov a predstáv niekoľkých jednotlivcov, ktorí navyše nemali takmer žiadne praktické skúsenosti z rozhodovania na najvyššej (strategickej) štátnej úrovni dlhodobej hospodárskej politiky a už vonkoncom nijaké skúsenosti z uskutočňovania hospodárskej politiky v podmienkach trhovej ekonomiky.⁹ Práve túto dlhodobosť, a najmä sukcesívnosť¹⁰ neboli ochotní akceptovať, radšej sa nachli pre rýchlosť a zrejme aj z toho dôvodu asi napokon uprednostnili "šokovú terapiu".

V danej situácii bolo len otázkou času, kedy sa viditeľne ukážu dôsledky ignorovania prirodzených požiadaviek gestačného, resp. ontogenetického procesu.¹¹ A tie naozaj nedali na seba dlho čakať. Pritom predbežne radšej ani nespomínam nároky fylogenetického procesu,¹² pretože tie prinesú viditeľnejšie výsledky, pochopiteľne, až po veľmi dlhom čase [11].

Výsledky, ktoré sú k dispozícii v štatistických údajoch za uplynulé štyri roky (i keď tieto údaje nie sú vždy patrične dokonalé), však samy osebe zreteľne dokazujú, o čo tu ide. Z toho teda vyplýva, že niektoré závery by už aj dnes boli možné, a to bez hlbšej induktívnej práce s empirickými danosťami. Ak by som sa vyjadril až príliš metaforicky, ukazuje ich fotografia (resp. "usadlina") sukcesie.

Na druhej strane si však považujem za povinnosť už v tomto štádiu rozvinutia problému - ktorý zostane, napriek všetkému, teoretickejšie ladeným výkladom problematiky - takisto predoslať, že si nekladím ani v ňom, ani v ďalšom

⁹ Iste nie je zanedbateľný ani fakt, že sám pôvodný autor teoretického fundamentu šokovej fikcie J. Sachs v čase, keď inštruoval I. Balcerovicza, mal len jedinú predbežnú skúsenosť ako vládny poradca: štyri roky predtým radil bolívijskej vláde v Paz Estenssore. To, čo sa vtedy stalo v Comibole v malom, stalo sa v postsocialistických krajinách vo veľkom. Obávam sa, že tento príbeh nie je možné nazvať ani len Pyrrhovým víťazstvom [29].

¹⁰ Zavádzam tento pojem nielen preto, aby vynikol rozdiel oproti gradualizmu, ale predovšetkým z dôvodu rozdielnosti vecného obsahu, t. j. aj rozdielnosti kvality procesu. V danom prípade teda nejde o jednoduchú postupnosť, ale o generačnú nadväznosť rovnakých, ale aj rozdielných kvalít. Zvlášť upozorňujem na to, že toto tu nie je ad hoc analógia s púhou biologickou genetikou jedinca.

¹¹ Ontogenéza hospodárskeho subjektu, resp. subjektu, ktorý "sa narodí" do daného sociálno-ekonomického prostredia, je prinajmenšom integratívnym výsledkom individuálneho vývoja užšie spätého s prepisom genotypu na fenotyp a vývoja relatívne nezávislého od zdedených vlastností, ale od schopností a vôle individuálne sa prispôsobovať meniacemu sa vnútornému i vonkajšiemu prostrediu.

¹² Zatiaľ čo ontogenéza je čiastočne ovládateľná samým subjektom, ktorý sa vyvíja, fylogénéza je od jednotlivého subjektu (podotýkam, že v nulte rovine hierarchickej štruktúry) nezávislé učenie, hoci napokon je integrálnym alebo ešte presnejšie synergickým výsledkom hromadného deja individuálnych výsledkov učenia súčasne žijúcich, ale generačne rozličných jedincov a procesu výberu v celkovej "populácii" subjektov tvoriacich dané hospodárstvo [25; 28].

výklade za cieľ podrobne sa zaoberať viacerými negatívnymi procesmi, ktoré boli odštartované na základe opatrení uvádzaných viac či menej opodstatnene (a to aj v zmysle "techniky a technológie" tohto zavádzania) do bežného hospodárskeho života stúpcami "šokovej terapie" bez jej hlbšej znalosti a bez vypracovania filozofie a stratégie dlhodobého rozvoja.

Hoci tzv. vecnej a faktografickej argumentácii sa, koniec-koncov, vyhýbať nemôžem. Ale aj napriek tomu by som chcel zdôrazniť, že už vôbec by som si neželal, aby dakto pochopil tieto úvahy v politickej či nebodaj "politikárskej" rovine. Viac sa chcem sústrediť na vlastnú dynamiku celkového evolučného procesu a na dynamiku transformácie, resp. prechodového procesu (ako na dva stupne procesu tranzície).¹³

2.3 Spresňovanie nekonvenčného chápania predmetnej problematiky - kľúčový význam rozlíšenia ontogenézy a fylogenézy v evolúcii

Transformačný proces, alebo aj prechodový proces (transition process), za aký sa dosť často označuje, je len istým, časovo ohraničeným intervalom z dlhohodobej evolúcie hospodárstva. To však neznamená, že sám tento proces nemá povahu a niektoré náležitosti evolučného procesu. Obsahuje viaceré autoorganizačné [25; 27], sebakreatívne či autopoietické alebo autokatalytické subprocesy, ale i širšie procesy, čo nás núti k tomu, aby sme citlivejšie rozlišovali medzi endogénnymi a exogénnymi podmienkami¹⁴ a v dôsledku toho aj medzi širším evolučným prostredím (resp. vnútorným a vonkajším "obalom" evolúcie hospodárstva).¹⁵

¹³ V druhej polovici 60. rokov som sa ako bývalý protiletadlový raketový delostrelec začal zaoberať možnosťami adopcie teórie navedenia a teórie prenasledovania na prechodové procesy v ekonomike. Narazil som na nepochopenie a predsudky, čo vlastne pretrváva dodnes. Napriek tomu som uverejnil niekoľko diskusných statí v Ekonomickom časopise. Vtedajšia politicko-ideologická atmosféra však nedávala veľké nádeje na výskum v naznačenom smere [2].

¹⁴ Na rozlíšenie endogénnosti a exogénnosti treba položiť veľký dôraz vo viacerých súvislostiach. Napríklad v spojitosti s poznámkou o sukcesii chcem pripomenúť, že mi nejde len o otázky biologickej následnosti [10] (napr. dedičnosti - v polohe replikácie a/alebo mutagenézy). Zoberme si povedzme takú ekológiu. Tam je pojem sukcesie takmer synonymom dlhohodobej evolúcie spoločenských.

V prípade exogénnych podmienok je hlavnou príčinou evolučných zmien spoločenských voči nim vonkajšia zmena prirodzených podmienok (fyzikálnych, chemických, biologických a pod.). V prípade endogénnych podmienok je hlavnou príčinou jednak všeobecné prežívanie hospodárstva v danom prostredí (t. j. že hospodárstvo toto prostredie všestranne využíva - čerpá inputy a vypúšťa outputy), jednak v tom, že v tomto prostredí je hospodárstvo nútené byť v interakcii s inými organizáciami a podmienkami. Teda ono samo je tou príčinou. Napríklad vo výrobnej činnosti tým, že výrobca *A* vypúšťa svoj vedľajší produkt do prostredia, mení podmienky pre výrobcu *B*, *C*, *D* atď. až v takej miere, že ich zlikviduje. Samozrejme, že tým nemám na mysli len efekt z vypúšťania vedľajších produktov, ale všeobecne to, že subjekt svojou aktivitou ovplyvňuje prostredie pre druhých.

¹⁵ Tu nemám na mysli geografické rozčlenenie na vnútorné a vonkajšie prostredie ekonomiky, ale evolučné hľadisko. Napríklad to, že endogénne činnosti subjektov spontánne menia svoje prostredie. Teda ide o autokatalytický sukcesívny proces, napríklad dobre známy ekológom, ako som upozornil v predchádzajúcej poznámke.

Charakteristickou črtou predtransformačného vývoja bola celková, všade a vo všetkom prevládajúca nemožnosť investigatívneho (v tom jednoduchšom prípade obyčajného skusného) učenia, ako podmienky prirodzenej evolúcie hospodárstva. Všetkými dostupnými prostriedkami, ktoré mala bývalá politická moc k dispozícii (pravda, nevylučujem, že nechtiac aj z nevedomosti a niekedy z individuálnej horlivosti jednotlivcov), vytvárala také podmienky, aby jednak znemožnila učenie (učenie zo skúsenosti, napodobňovacie, vynaliezavé, resp. investigatívne správanie a pod.) individuálnych subjektov hospodárskeho života (t. j. bola znemožnená prirodzená ontogenéza individuálneho hospodárskeho subjektu ako "bunky" evolučnej ekonomiky), a najmä znemožnila sukcesívne (medzigeneračné) učenie (t. j. bola znemožnená prirodzená fylogenéza hospodárstva ako celku) [22].

Medzi viacerými podmienkami, ktoré bránia evolučnému učeniu, nepochybne na prvom mieste je podmienka, ktorá ustanovila nemožnosť individuálne autentického súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov a náležitého ovládania podmienok potrebných pre prirodzené správanie subjektu v evolučnom procese. Menej viditeľné bolo to, že bolo zakázané prvotné privlastňovanie vlastných výsledkov a výkonov nezameniteľných a nezastupiteľných činností autentických individuálnych subjektov a tým bola znemožnená aj spätná kontrola úspešnosti a/alebo neúspešnosti a účelnosti a/alebo neúčelnosti individuálneho konania (t. j. išlo o odbúranie primárnej spätnej väzby, bez ktorej nemôže byť nijaké učenie). Na druhej strane bolo menej dôsledne zabezpečené, aby nepovolany subjekt-nevlastník nemohol disponovať tak prítomným predmetom vlastníctva, ale najmä budúcim výsledkom, ako keby patrilo jemu (totiž jemu mohlo byť len delegované právo spravovania v záujme zastupovanej tretej osoby, t. j. spoločnosti ako celku, resp. spoločnosti reprezentovanej štátom).

2.4 Priznanie k biologickým analógiám

Asociácia s biologickou evolúciou, ktorá čitateľa po uvedených informáciách akiste napadne, je celkom prirodzená. Preto považujem za korektné potvrdiť, že s analógiami, resp. metaforami z prirodzenej biologickej evolúcie (cieľa) vedome pracujem [6; 11; 13; 18]. Ba čo viac! Mój prístup, celá metodologická osnova predloženého príspevku je široko integratívnej povahy. Ako taká sa neopiera len o základňu univerzálnej evolucionistiky, ale aj o ďalšie podobné odbory, najmä zo strednej úrovne integrácie. Pritom, samozrejme, chrbticou celej metodologickej osnovy je široká ekonomická veda na súčasnom stupni svojho rozvoja.

Medzi ďalšími odbormi tvoriacimi základňu tohto prístupu postačí azda menovať synergetiku [13-15], sociológiu, komparatívnu psychológiu a psychotechnológiu [25], etológiu, ekológiu, autopoiezu [19; 28], paleoantropológiu, teóriu adaptívneho správania a teóriu učenia [6; 22] (resp. teóriu investigatívneho správania) [4], kognitívnu biológiu [18], a predovšetkým sebatvorivú počítačovú simuláciu [16].

Pritom však musím zdôrazniť aj to, že tu vlastne nejde ani o klasickú interdisciplinárnu v postupe špeciálnych odborov a už vonkoncom nie o akúsi neškrupinú encyklopedickosť, ale o integratívnu vynútenú ozajstnou zložitou predmetu rozpravy. Inými slovami, ide tu, okrem iného, aj o priznanie ekonóma, že konvenčnými či tradičnými postupmi a zotrvaním výlučne len v rámci klasického ekonomickovedného prostredia by bola len slabá nádej na riešenie vynárajúcich sa otázok dynamiky transformačného procesu.

Po týchto vysvetleniach bude so mnou čitateľ azda súhlasiť, že aj otázky tu kladené, ale aj odpovede na ne, ktoré tu navrhujem, podobne ako vlastný predmet nastolenej problematiky, sú prirodzene podrobované selekčnému tlaku univerzálnej evolúcie. To by vari mohlo aspoň vysvetliť, ak už nie ospravedlniť "kacírstvo", ktorého sa opovažujem v tomto príspevku dopúšťať voči majestátu konvenčnej ekonomickej vedy.

Vo svojom výskume, z ktorého som čerpal pri písaní tohto príspevku, som sa sústavne pokúšal o netradičnú úlohu: spojiť do jedného celku skúmanie dvoch, na prvý pohľad možno aj nie veľmi príbuzných procesov.

V jednom okruhu skúmania mi išlo o riešenie problémov vychádzajúcich z rozdielnosti medzi dynamikami viacerých typov, predovšetkým však medzi neoklasicky (alebo ešte užšie - matematicko-ekonomicky) chápanou dynamikou na jednej strane a evolučnou dynamikou na strane druhej. V príspevku navrhujem niekoľko nekonvenčných téz, resp. hypotéz¹⁶ s cieľom vyvolať pozornosť a azda aj polemiku v oblasti, ktorá by sa mohla zahrnúť do vznikajúcej teórie a metodológie transformačných procesov v rozličných evolučných typoch hospodárstva.

Druhou rovinou (resp. okruhom) predošlých skúmaní a predchádzajúceho teoretizovania, z ktorých som vychádzal, boli pokusy o náčrt alebo azda aj o prvotné vytvorenie teórie transformačného procesu, resp. teórie prechodových procesov v rozličných typoch hospodárstva a medzi nimi navzájom, v rámci paradigmatického prostredia univerzálnej evolucionistiky či, užšie vzaté, za pomoci analógií vypožičaných najmä z viac či menej príbuzných prístupov v evolucionistickej a integratívnej triede vedných odborov. V predložennom príspevku absentuje, problematika učenia. Nedostala sa do neho z priestorových dôvodov.¹⁷

Bez toho, že by som chcel čitateľa odradiť, musím ho opakovane upozorniť, že s touto druhou rovinou je spojených azda ešte viac komunikačných nepríjem-

¹⁶ Dovoľujem si upozorniť čitateľa, že v prístupe, ktorý odporúčam do jeho pozornosti, s tézami, a najmä hypotézami sa nenarába tak, ako je to bežné v matematickej ekonómii: nedokazuje ich výskumník, resp. neverifikujú sa v subjektívnom kognitívnom procese. Hypotézy sú v tomto prístupe niečo také, ako je jedinec-mutant v biologickej populácii. Verifikuje ich "prirodzený výber" ako nástroj evolučného procesu. Tento prístup je veľmi príbuzný tomu smerovaniu v biológii, ktorý sa nazýva kognitívna biológia [18].

¹⁷ Pojem učenie chápem predovšetkým ako *investigatívne učenie*, t. j. učenie ako postupnosť skúmaných činov, identifikácia ich výsledkov a poučenie z nich, v neurčitom prostredí.

ností než tých, ktoré sa viažu na problematiku transformačnej dynamiky. Preto treťou oblasťou, ktorej som vo výskume venoval pozornosť, je pojmová a kategóriálna vágnosť, resp. konfúznosť tejto novej, veľmi zložitej problematiky ekonomickej vedy. Keďže však pre komunikáciu s čitateľom má zásadný význam, považujem za potrebné riešiť túto problematiku samostatne.¹⁸

3. Nástrahy nejednoznačnosti jazyka, pojmov a kategórií

Problémy s jazykom, pojmami a kategóriami sa vynoria vždy, keď sa veda začína orientovať na riešenie nových problémov. Terajšia situácia je o to komplikovanejšia, že obsahové a vecné otázky, ktoré prichodí riešiť v spojitosti s problematikou ekonomickej transformácie, nemožno vtesnať výlučne do rámca jedinej paradigmy ekonomickej vedy. Ťažkosť je predovšetkým v tom, že objekt a predmet, na ktorom sa má "pracovať", t. j. postkomunistické ekonomiky boli v ekonomickej vede dlhodobo reflektované jednak v optike tzv. marxisticko-leninského prístupu, jednak zo zorného uhla takmer polárne protikladného, t. j. z pohľadu tzv. soviétológie, ale napokon tu bola aj určitá nadhľadová rovina všeobecnej ekonómie. K tomu samozrejme treba pridať historickú bezprecedentnosť problematiky a s ňou spätú nekonvenčnosť a neštandardnosť predmetu samého osebe. Toto sú, aspoň rámcovo vzaté, niektoré dôvody, ktoré nemožno nevziať do úvahy ešte skôr, než sa pristúpi k riešeniu vecných problémov.

Univerzálno-evolucionistický prístup, ktorý je chrbticou môjho pohľadu na predmetnú problematiku, núti ma prirodzene k tomu, aby som pracoval s analógiami biologickej evolucionistiky, či dokonca k tomu, že sa dosť často ocitám priamo na platforme kognitívnej biológie. Pravda, s väčšou či menšou mierou to platí aj o ostatných vedných odboroch, predovšetkým strednej úrovne integrácie, z ktorých som niektoré už vymenoval. To všetko stavia pred autora i čitateľa množstvo nástrah a nebezpečenstiev z hľadiska možného vzniku nedorozumení a prekrútenia (deformácie) výpovedí. Vyhnúť sa im možno len za cenu veľkej opatrnosti a sústredenia sa na odlišnosti jazyka, presného vymedzenia pojmov a kategórií.

Ústredným, ale bohužiaľ aj najvägnejším a najpletúcejším pojmom, ktorý sa používa v predmetnej súvislosti, je transformácia. Veľmi často sa súbežne používa aj pojem tranzícia alebo spolu s rozličnými prívlastkami spojené slovo prechod či prechodový proces.¹⁹ Neraz súvisia ťažkosti jednoducho už s tým,

¹⁸ Vzhľadom na to, že problémy jazyka, pojmov a kategórií súviace s touto novou oblasťou ekonomickej vedy, t. j. s *evolučnou teóriou transformačných procesov* (osobitne v postkomunistických krajinách) sú veľmi rozsiahle a vnútorne členité, sotva ich možno vyriešiť v jedinom príspevku.

¹⁹ Pre môj prístup je dnes už viac-menej samozrejmé, že keď je reč o prechodovom procese, mám na mysli fázový prechod (fázová premena) tak, ako ho pôvodne začala používať fyzika. Tento svoj prílkon k fyzikálnej analógii kvalitatívnej zmeny som zdôvodnil už začiatkom 70. rokov, a potom najmä v 80. rokoch [1-3].

že sa akosi a priori predpokladá súhlas všetkých potenciálnych používateľov s týmto pojmom ako takým a s jeho latentným (či prakticky aj, v danom momente, neexistujúcim) vymedzením obsahu.

Pravda je dnes taká, že pojem transformácia sa spontánne a veľmi široko ujal v odbornej aj laickej verejnosti a neraz sa s ním zaobchádza ľubovoľne, v jednotlivých prípadoch dokonca aj v najširších možných, ak nie bezbrehých súvislostiach.

Prichodí mi preto pripomenúť, že transformácia sa týka veľmi rozsiahleho a zložitého systému, ktorý dosiahol (v evolučnom zmysle slova) veľmi vysoký vývinový stupeň. Taký systém možno oprávnenne nazvať superorganizmom, teda nie púhym systémom - agregátom zloženým z podsystémov a častíc, ale ozajstným vyšším organizmom, ktorý sa takým stal na základe evolučného, viackrokového výberového procesu. Jeho vnútorná usporiadanosť, vzťahy a väzby, funkcie a funkcionality sú takisto výsledkom selekčných evolučných procesov. Sotva preto možno bezvýhradne súhlasiť s tým, že stačí, aby istý subjekt označil svoju predstavu budúcej kvality tohto superorganizmu ako nealternatívny cieľ, ku ktorému sa treba zase len nealternatívne približovať prostredníctvom procesu, ktorý bol vágne nazvaný transformáciou.

Nazdávam sa, že treba znovu so všetkou vedeckou rozhodnosťou povedať, že v historickom momente týchto heroických vyhlásení nikto nemohol stanoviť, ako bude vyzeráť cieľ, ku ktorému bude vývoj smerovať, a už vôbec nie to, aby bol navyše cieľom nealternatívnym. Ešte menej to bolo možné stanoviť z hľadiska nealternatívnosti cesty k cieľu. Veď cesta a jej cieľ, resp. cesta a každý jej koniec, ktorý je časovo, hoci aj infinitezimálne, blízky terajšiemu stavu, je vždy binárny celok zaťažený neurčitou budúcnosťou. Už len preto je absurdné trvať na nealternatívnosti predmetných procesov.

Na druhej strane je paradoxné, že túto nezmyselnú subjektivistickú, ba voluntaristickú požiadavku hlásajú práve tie subjekty, ktoré jedným dychom deklarujú, že raz a navždy sa skončovalo s vulgárne mechanistickou predstavou aplikovateľnosti Marxovej desiatej tézy o Feuerbachovi - nestačí svet len vykladať, ale treba ho zmeniť - teda, že už sa nebude konať podľa pesničky "poručíme vetru, dešti". Naopak, že sa bude postupovať prísne v duchu odkazu nového vierozvesta, totiž F. A. von Hayeka. Aj v našom konkrétnom dejinnom prípade (t. j. vtedy v ČSFR) to bola úplne absurdná situácia: na jednej strane voluntaristický, subjektivisticky vyšpekulovaný cieľ, na druhej strane apriórna rezignácia na jeho uskutočnenie.

Nezdôrazňuje sa mi ľahko skutočnosť, že napriek všetkému subjektivismu a vulgárno-materialistickému voluntarizmu na začiatku i počas celej cesty "výstavby komunizmu" prebiehala evolúcia ako selekčný proces. Jeho výsledkom, ako dnes už dobre vieme, nebol cieľ, ktorý plánovači naplánovali a programátori naprogramovali. Výsledok i cesta k nemu, t. j. tento nerozpojiteľný pár bol v tom historickom (evolučnom) momente ... nepoznaný. Bohužiaľ, toto konšta-

ovanie nestratilo veľa na svojom obsahu ani v dnešných dňoch. Vychádzam totiž pri tomto závere zo skutočnosti, že pôvodný transformačný proces v ČSFR sa začal bez toho, aby sa dôsledne do hĺbky preskúmali najdôležitejšie kvalitatívne a kvantitatívne predpoklady a podmienky, ale aj širšie než len ekonomické súvislosti na jeho úspešné uskutočňovanie. Zároveň však musím v súvislosti s latentnou možnosťou zaradiť ma do daktorej škatuľky s názvom ...izmus, ako aj pre (aspoň elementárnu) korektnosť dodať, že sa necítim byť ani ikonoklastom a dúfam, že netrpím ani ikonodúliou. K občasnej irónii, a najmä sebaíronii sa však kajúčne priznávam.²⁰

Metodické, a najmä metodologické úvahy nepatria v odborných časopisoch práve medzi lahôdky, po ktorých je lačný každý čitateľ bez výnimky. Napriek tomu som presvedčený, že sú okolnosti a problémy, ktoré nás nútia k tomu, aby sme prekonalí nevôľu a navzdor všetkému podstúpili istú metodologickú "reinkarnáciu" (alebo azda metamorfózu?). Možno, že tento proces by nebol o nič menej bolestný ako proces "reinkarnácie" spotrebiteľa žijúceho vo "veľpřoknedlo-zelo-pivovej" istote socialistického "nebička" do kože "kapitalistického" podnikateľa, žijúceho v mútnych a vírivých, t. j. predovšetkým neistých alebo osobitným spôsobom neurčitých vodách transformačného procesu. Uvádžam toto podobenstvo, ak už pre nič iné, tak aspoň v záujme toho, aby som ozrejmil zložitosti, ktoré sa síce zdanlivo týkajú takej odťažitej veci, ako je presnosť vymedzenia pojmov, ale v skutočnosti výrazne zasahujú do bytostných problémov typu dlhodobého prežitia rodiny, podniku, komunity, society či priamo spoločnosti ako celku.

Veľmi široká, nezreteľná a nadmieru citlivá záležitosť, ktorej som sa práve dotkol, tiež patrí do triedy tých, ktoré sú vágne nielen v hovorovej reči, ale aj v odbornom jazyku. Nazval by som ju skusmo akousi postkomunistickou idiosynkraziou.

Uvedeným pojmom rozumiem pandémiu špecifickej idiosynkrazie²¹ v postkomunistických krajinách a z nej plynúcu bezmocnosť, prejavujúcu sa predovšetkým v neschopnosti rozhodovať sa, v nevôli realizovať rozhodnutia, ktoré sa

²⁰ To však neznamená, že mi nie je sväté už vôbec nič.

Ikonodúlia znamená uctievanie obrazov svätých; *ikonoklastika* je obrazoborectvo. A keď už tu máme do činenia s ikonami, nemôžem nespomenúť (veľavravne) *ikonografiu*, ako napríklad: a) spôsob zobrazovania predstáv, výjavov a udalostí, resp. mýtov, systémov, modelov, neraz v polohe iracionálneho snenia, ak už nie blúznenia (obľúbená to kratochvíľa niektorých pražských ekonómov); b) náuka o spôsobe tohto zobrazovania, t. j. *ikonografológia*, resp. *metaikonografia*, čiže predpis, ako treba kresliť napríklad krivky dopytu a ponuky; c) náuka o "videní, zobrazovaní sveta", resp. o mentálnom modeli sveta, hospodárstva, trhu a pod.; d) *ikonológia* ako náuka o výklade obrazu, modelu, systému z hľadiska jeho vnútorného zmyslu. Hoci veľmi nerád, ale musím konštatovať, že súčasná ekonómia sa nevyhla niektorým postupom vypožičaným a upraveným z uvedených predvedeckých metód.

²¹ Možno ju, okrem iného, chápať napríklad ako produkt zákazu vlastníť kapitál (t. j. nielen ako vec, ale najmä ako vzťah medzi subjektmi), a teda právo privlastňovať si - ako prvý - výsledky svojich uskutočnených rozhodnutí. Čiže idiosynkrazia je druhom či typom nerozhodnosti.

samy núkajú v danej nezameniteľnej situácii, a najmä strach znášať v plnej miere dôsledky svojho rozhodovania. Idiosynkrázia a v rámci nej jeden druh psychotickej precitlivelosti, ktorá vedie k istému druhu správania nevhodnému v podmienkach rodiacej sa trhovej ekonomiky, je teda určitý druh vybočenia z normy správania. Prejavuje sa, okrem iného, neprekonateľným, ba až chorobným odporom proti rozhodovaniu, osobitne v podmienkach nezreteľnosti, neistoty, rizika a neurčitosti, čiže všeobecne vzaté, v podmienkach neprirodzeného, t. j. ani plánovitého, ani trhového hospodárstva. Treba zdôrazniť, že tu ide o iný druh podmienok, než sú tie, ktoré panujú v podmienkach prirodzeného trhového hospodárstva, napríklad v niektorej priemyselne vyspelej krajine na atlantických brehoch. Teda uvedené vedecké pojmy vzťahujúce sa na podmienky, resp. na prostredie²² strácajú svoj pôvodný význam, a preto ich treba vymedziť takým spôsobom, aby zodpovedali menovitej, nezameniteľnej realite, ktorá sa má skúmať.

4. Univerzálnu-evolucionistické chápanie pokroku a úpadku

Transformáciou ekonomiky "postihnutej socialistickou deviáciou" na nejakú inú, viac či menej presne opísanú cieľovú ekonomiku (napr. na trhovú ekonomiku) možno rozumieť proces prechodu daného hospodárstva od jedného kvalitatívneho stavu k novému (spravidla bez explicitne zdôrazneného prívlastku - vyššiemu) stavu. Z toho vyplýva, že na tomto mieste nie je podstatné zaoberať sa axiologickými otázkami, čo možno alebo nemožno považovať v danej súvislosti za vyšší alebo nižší stav, pretože predmetnou otázkou, ktorou sa tu treba zaoberať, je sám prechodový proces.

Vo svojich skorších skúmaníach v 70. rokoch som také procesy skusmo nazval fázovými prechodmi III. typu, t. j. spoločenskými fázovými prechodmi.²³ Postupnosť za sebou nasledujúcich fáz, ak k nim pridáme axiologickú konštantu, potom môžeme - pri uplatnení bežného či konvenčného prístupu - chápať ako stupne (ekonomického alebo spoločenského atď.) pokroku. V kontexte

²² Prostredím tu rozumiem to, čo sa v hovorovej reči bežne nazýva "pravidlá hry", t. j. ide o legislatívny rámec, inštitucionálne podmienky, napríklad to, ako fungujú ústavné a verejnoprávne inštitúcie, resp. ak by sme išli hlbšie do vedeckej roviny vymedzenia pojmu, to vymedzenie, o ktoré sa zasadzuje napríklad D. North vo svojich početných prácach, najmä [8; 20; 21].

²³ Vo fyzike sa kvalitatívne od seba líšiace stavy spravidla označujú ako fázy, napríklad rozdielne skupenstvá látky môžu byť v pevnej, tekutej alebo plynnej fáze či vo fáze plazmy a pod. Preto sa prechody medzi nimi nazývajú fázovými prechodmi. V tomto prípade ide o fázové prechody tzv. I. typu (rovnovážne fázové prechody). Na rozdiel od toho, zmeny elektromagnetických vlastností látky sú prechodmi II. typu (nerovnovážne fázové prechody). Podstatná súvislosť, ktorú tu chceme zdôrazniť, je v tom, že na uskutočnenie fázového prechodu musia byť splnené celkom určité podmienky. Ak len jedna jediná z týchto podmienok nie je splnená, fázový prechod sa neuskutoční. Čitateľ správne tuší, prečo to zdôrazňujem: aj v prípade spoločenského fázového prechodu musia byť v relevantnom časovom intervale splnené bezpodmienečne všetky podmienky. Ak čo i len jedna nie je splnená, fázový proces sa neuskutoční.

univerzálneho evolucionizmu to však nie je také jednoznačné. Zoberme si za príklad neodarvinistickú paradigmu [11; 12].

V rámci neodarvinistickej paradigmy, na rozdiel napríklad od spencerovského či iného moderného nedarvinistického rámca, nenájdeme jednoduchú či jednotnú interpretáciu pokroku. Neodarvinisti tvrdia, že neexistuje nijaký štandard, podľa ktorého by bolo možné pripísať dajakej zmene vlastností uniformného pokroku. Podľa nich je evolúcia príliš výstredná. Ale aj tak sú presvedčení, že vo vývoji sa môže vyskytovať čistý pokrok (netto - napr. čistý informačný zisk) a že vlastne problém je len v správnom chápaní jeho darvinovského kontextu. V tomto zmysle pokrok nie je možný bez výberu, hoci naopak neplatí, že výber²⁴ nevyhnutne prináša pokrok.

V kontexte hospodárskeho rozvoja vplyv výberu prostredníctvom ontogenézy a fylogenézy na smer evolúcie nie je jednoznačný. Všimnime si prinajmenšom dve možnosti: po prvé, že smer vyúsťuje do adjustácie na lokálne podmienky (zdokonaľovanie spočíva iba v lepšej lokálnej adaptácii), a po druhé, že sa zlepšuje schopnosť konkurovať v podmienkach širokej variability okolností (zdokonaľovanie vo všeobecnejšom zmysle slova) [7].

V podmienkach socializmu sa jednoznačne ukázala schopnosť prispôsobenia ontogenézy lokálnemu (spotrebiteľskému) prostrediu, ktoré generoval paternalistický socialistický štát. Čím dlhšie trvali podmienky paternalistickej starostlivosti socialistického štátu, tým dokonalejšia bola ontogenéza, ktorá produkovala stále lepšie adjustovaných jedincov na lokálne podmienky. Nevieť si predstaviť, kto by si dnes, po niekoľkých rokoch "budovania kapitalizmu" trúfol nazvať túto špecializáciu pokrokom. Individuálne a spoločenské straty z takto "vyšľachtených" jedincov sú nevyčísľiteľné a stoja nad akoukoľvek vysokou úrovňou predstavivosti. K tomu azda ani netreba dodávať, že hoci lokálne podmienky boli umelo nastavené, sám výber bol už prirodzený.²⁵

²⁴ Tu samozrejme mám na mysli prirodzený výber, pretože umelý výber vo svojej väčšine sleduje ciele, ktoré sú univerzálnej evolúcii cudzie, ak nie priamo protikladné. Podotýkam však, že génové manipulácie a genetické inžinierstvo v tomto kontexte nemôžeme považovať za (umelý) výber v pôvodnom zmysle tohto slova. Teda len prirodzený výber dáva (prirodzenej) evolúcii smer.

Pravda, úprimne povedané, tieto tvrdenia majú aj svoju Achillovu pätu. Ide o to, že sám manipulátor (zdôrazňujem, že to nemusí byť iba človek - napr. aj mravci "umelo" zasahujú do prirodzeného výberu) umelého výberu je výsledkom prirodzeného výberu a ako taký je vlastne nástrojom univerzálnej evolúcie. Túto otázku však s radosťou prenehám filozofom.

²⁵ Tu sa žiada dačo poznamenať v súvislosti so súčasnými, dosť povrchnými interpretáciami niektorých záverov F. A. von Hayeka z posledných rokov jeho života. Mám na mysli jeho kritický postoj k "projektantskému" sociálnemu inžinierstvu. Nemôžem napríklad súhlasiť s apriórnym vylúčením každého projektu sociálnej jednotky, skupiny, organizmu atď. ako umelého produktu zo spoločenstva prirodzených výtvorov. Prihováram sa za to, aby o všetkých takýchto produktoch rozhodovala predovšetkým objektívna evolúcia, a nie subjektívny hodnotový systém a už vôbec nie predpojatý jednotlivec. Okrem toho sa prihováram za to, aby ešte prv, než sa projekt tohto druhu podrobí skúške evolúciou, bol podrobený nezávislým (viacerým súbežným) počítačovým simuláciám vo vysokoneurčitom a dynamickom prostredí vygenerovanom náhodnými číslami. Tak by sa dalo zabrániť aspoň najkrikľavejším hókus-pókusom na "živom tele" hospodárstva.

Pokiaľ ide o druhý vplyv, najmä v rovine fylogenézy je výsledok ešte jednoznačnejší. Zlepšujúca sa schopnosť jedincov konkurovať v podmienkach širokej variability okolností (najmä možností legálnej i nelegálnej, a osobitne nerecipročnej spotreby), ktoré vytváral socialistický štát, vyústila do takej dokonalosti, že po odbúraní inštitúcie všeobecnej represie bolo "spoločenské" bohatstvo rozobraté skôr a lepšie, než ako keby sa bolo šiblo čarovným prútičkom. Lenže spolu s tým sa rozpadol aj spoločenský produkčný či, presnejšie, celý reprodukčný systém. Hoci nebol ktovieako výkonný, tým, že nebol ničím nahradený, viedol, v zmysle prirodzenej evolúcie, k dokonaniu diela skazy. Takže o pokroku sa v predmetnom prípade sotva dá hovoriť.

Moderní neodarvinisti [11; 22] viažu všeobecný pokrok na zdokonalenie či zlepšenie vlastností členov poslednej generácie. Opakujú sa pokusy nájsť jednoduché veličiny, ktoré sa môžu zlepšiť takým spôsobom, akým je výsledok prirodzeného výberu. Takú veličinu možno definovať ako funkciu optimalizačného procesu alebo ako výsledok dlhotrvajúcej konkurencie. Pretože prispôbenosť je optimalizovaná počas prirodzeného výberu, možno odhaliť vlastnosti lepšej či väčšej prispôbenosti. To, čo sa takto vynorí, neodarvinisti nazývajú viacohnikovou definíciou všeobecného pokroku. Takže je tu viacero kritérií pre štandardy pokroku a o všetkých sa možno presvedčiť, že vyplývajú z funkcie prirodzeného výberu.

V kontexte niektorých novších prác inštitucionalistov a historikov ekonomického rozvoja a jeho výslednosti treba azda dodať, že niektoré moderné neodarvinistické interpretácie pokroku reagujú na daný problém aj umiernennejšie [11]. Osobitne by som chcel vyzdvihnúť názory proponentov teórie "dochvľnej rovnováhy", lebo operujú na vyššej úrovni výberu, t. j. na naddruhovej úrovni [7]. Tvrdia totiž, že dlhodobé makroevolučné trendy sú menej výsledkom diferenciálnych úspechov jednotlivcov patriacich k jednotlivým druhom než výsledkom diferenciálnej produkcie a úspešnosti druhov ako celku. Stoja tiež na stanovisku, že konkurencia medzi jednotlivcami vo vnútornom rámci druhov, prinajmenšom počas obrovskej prevahy existencie väčšiny druhov, vedie k jemnej adaptívnej adjustácii, ale len vzácnejšie k dlhodobým usmerneným trendom takého druhu, ktoré môžu byť potom rozpoznané ako pokrok. Zdá sa, že veľký význam tu môžu mať izolácie, čo v našom ekonomickom kontexte vývoja v minulých desaťročiach patrilo medzi kritické podmienky.²⁶

²⁶ Punktualisti (ako sa v literatúre predstavitelia teórie dochvľnej rovnováhy nazývajú) zakladajú svoje tvrdenie na postuláte, že rýchla fenotypová evolúcia sa najčastejšie vyskytuje v podmienkach, ktoré sú tiež, mimochodom, vhodné pre vznik nových rodov. Speciácia (znásobovanie počtu rodov) sa vo všeobecnosti vyskytuje v dôsledku toho, že časť populácie sa zemepisne izoluje a geneticky oddelí od svojich rodičovských populácií. Aj z toho odvodzujú, že ani nie tak intenzita súťaže medzi jednotlivcami ako skôr vznikanie nových rodov produkuje evolučné zmeny. To len podporuje môj záver, že pre evolučnú dynamiku nie je rozhodujúca len intenzita medzi podnikovej konkurencie, ale aj odčlenenie od "materských" modusov správania.

Konkurencia vyúsťuje do širšieho vejára adaptívnych odpovedí, nanešťastie vyúsťuje do výsledku zvýšenej homeostázy, zlepšenia potenciálu pre reprodukčnú úspešnosť, zvýšenej zložitosti, dosiahnutia efektívnejšieho využitia vzácnych zdrojov a pod. Iste netreba dokazovať, že všetky tieto prípady z evolučnej biológie majú svoje priame a jasné analógie v hospodárstve. Takže aj v prípade (evolučného) hospodárstva bude zrejme platiť záver, že štandardy pokroku sa javia ako axiologické alebo ako ad hoc.²⁷

5. Evolučná a transformačná dynamika

Ako som naznačil v predchádzajúcej časti, proces transformácie socialistickej ekonomiky na inú ekonomiku, ktorú možno predovšetkým z určitého axiologického hľadiska považovať za cieľ transformácie, je dozaista procesom, ktorý si zasluhuje prívlastok historický. Napriek tomu je však len krátkym úsekom dlhodošej evolúcie daného hospodárstva. Z toho však vyplýva, že aj transformačná dynamika sa vzťahuje len na určitý úsek dlhodošej evolučnej dynamiky daného hospodárstva. V kontexte s týmto záverom považujem za dôležité podotknúť, že miera a rozsah subjektívneho zasahovania do procesov, ktoré sa odzrkadlia vo výslednej dynamike, je výrazne vyššia v prípade transformácie ako pri predstave univerzálneho evolučného hospodárstva. Okrem iného bude transformačná dynamika vo veľkej miere závisieť nielen od toho, čo a ako sa deklaruje v prospech vyvolania, t. j. vygenerovania transformačnej dynamiky, napríklad v hospodárskej politike, ale predovšetkým od toho, ako sa deklarovaná hospodárska politika presadí do reálneho hospodárskeho života.

Pravá hospodárska a podnikateľská aktivita [5] potrebuje prirodzené podmienky neurčitosti vnútorného i vonkajšieho prostredia. Takéto prirodzené podmienky sú výsledkom dlhodošej evolúcie, resp. sukcesie, a preto ich nemožno vytvoriť okamžite, ak už raz v minulosti boli zmenené či zdeformované. Niekoľkými jednorazovými opatreniami a nevelkým počtom nástrojov, najmä ak sú nepriame, nemožno jednoducho dosiahnuť návrat na cestu prirodzeného rozvoja hospodárstva [24].

Podstata pokračovania sebaklamu, ktorý tu naďalej hrozí, spočíva v tom, že sa jednak nepostrehli zničujúce dôsledky príliš dlhého pretrvávania podmienok umelej istoty a z toho vyplývajúca zotrvačnosť pasívneho správania subjektov pripadajúcich do úvahy pre rolu podnikateľov.

Na druhej strane stále uniká uznanie toho, že práve historická danosť predradenia tohto modusu správania pred budúce podnikateľské správanie - tých istých strategických subjektov hospodárskej politiky - vyžaduje úplne iné generovanie psychologického prostredia, než je neopodstatnený optimizmus. V tomto

²⁷ Napriek nespornej zaujímavosti problematiky nepovažujem za účelné ponoriť sa do hlbších súvislostí. Aj tak je to skôr téma pre filozofiu ekonómie. Pre ňu ju aj s potešením odkazujem.

menovitom prípade, obrazne povedané, neplatí axióma elementárnej matematiky, že mínus krát mínus (pasivita krát pasivita) dáva plus (aktivitu).

Vzniká tu otázka, či tento očividný bludný kruh má vôbec reálne riešenie, a ak áno, čo treba robiť na jeho uskutočnenie. Akokoľvek to vyznie paradoxne, odpoveď na otázku je kladná. Ba čo viac, existujú, a to dokonca viacnásobné alternatívne cesty na dosiahnutie synergie oboch dynamík.

Musíme vychádzať z toho, že keď poruchu do prirodzenej evolúcie hospodárstva kedysi v minulosti vniesol spoločenský subjekt násilným aktom, nie je možné rozumne očakávať, že v subjektívne (v spoločenskom a ešte väčšmi v individuálnom zmysle) prijateľnom čase nastane samovoľné obnovenie pôvodného stavu. Otázkou, či je tento proces vôbec reverzibilný, t. j. či je reverzibilný ako taký, nemôžeme sa v tomto príspevku zaoberať. Uvedená porucha v univerzálnno-evolucionistickom zmysle bola jednoznačne degresom, a tak sa hodnotí aj v spoločenskom vedomí. Návrat na cestu prirodzenej evolúcie je preto pokrokom bez akejkolvek pochybnosti.

* * *

Doterajšie úvahy mali aspoň čiastočne pripraviť pôdu na závery o hospodárskej dynamike. Predovšetkým na záver o tom, že nie je možné vygenerovať transformačnú dynamiku bez obnovenia prirodzenej evolučnej dynamiky. A naopak, že bez dosiahnutia istej prahovej úrovne transformačnej dynamiky nemôže naskočiť prirodzená evolučná dynamika. Prirodzená evolúcia hospodárstva je však integrálnym výsledkom ontogenetického a fylogenetického učenia. Dokonca na základe doterajších výsledkov výskumu, o ktoré som sa opieral pri písaní tohto príspevku, mám dosť dôvodov na tvrdenie, že toto integrálne učenie je evolúcia sama. Výklad problematiky závislosti transformačnej dynamiky od kvality integrálneho učenia, t. j. od učenia evolúciou však svojím rozsahom presahuje možnosti tohto príspevku. V tomto zmysle by snáď obsah predloženého príspevku mohol slúžiť ako prvý krok k hlbšiemu vysvetleniu uvedenej zložitej závislosti.

Došlo 15. 8. 1994

Literatúra

- [1] ANDRÁŠIK, L.: K problémom optimalizácie doby vyrovnania ekonomickej úrovne. Ekon. Čas., 20, 1972, č. 4, s. 348.
- [2] ANDRÁŠIK, L. a kol.: Problémy zmien v zospoločenštení práce v ČSSR. [Výskumná správa.] Bratislava, VÚSRP 1986.
- [3] ANDRÁŠIK, L. - BELICA, M.: Integrovaný výskum človeka a vlastníctvo. Ekon. Čas., 38, 1990, č. 6, s. 479-493.

- [4] ANDRÁŠIK, L.: Nesmrteľnosť pseudopodnikov a agónia hospodárstva SR. Literárny týždenník, 11. júna 1993, s. 12.
- [5] BAUMOL, W. J.: Entrepreneurship: Productive, Unproductive and Destructive. *Journal of Political Economy*, zv. 98, 1990, s. 893-921.
- [6] DAY, R. H. - GROVES, T.: Adaptive Economic Models. [Proceedings of a Symposium Conducted by Mathematics Research Center.] Madison, University of Wisconsin 1994; New York, Academic Press 1975.
- [7] DENZAU, A. T. - GROSSMAN, P.: Punctuated Equilibria: A Model and Application of Evolutionary Economic Change. Mimeo, Economics Department, Washington University 1993.
- [8] DENZAU, A. T. - NORTH, D. C.: Shared Mental Models: Ideologies and Institutions. *Kyklos*, zv. 47, 1994, Fasc. 1, s. 3-31.
- [9] DOLLAR, D.: Outward-oriented Economies Really Do Grow More Rapidly. *Economic Development and Cultural Change*, zv. 40, 1992, s. 531-544.
- [10] FAXÉN, K. O.: Productivity Increase as a Learning Process. In: Adaptive Economic Models. [Proceedings of a Symposium.] New York, Academic Press 1975, s. 361-362.
- [11] GODFREY, L.: Darwinian, Spencerian and Modern Perspectives on Progress in Biological Evolution. In: Essays in Honor of R. B. Woodbury. [Research Report, No. 28.] University of Massachusetts 1993.
- [12] GROSFELD, I.: Evolučný zdôvodnený rýchly privatizácie. *Polit. Ekon.*, 42, 1994, č. 3, s. 327-338.
- [13] HAAG, G. - WEIDLICH, W.: Concepts and Models of a Quantitative Sociology (The Dynamics of Interacting Populations). Berlin, Springer Verlag 1983.
- [14] IVANIČKA, K.: Synergetika a civilizácia. Bratislava, Alfa 1988.
- [15] IVANIČKA, K.: Synergetika a ekonómia. Bratislava, Elita 1993.
- [16] IVANIČKA, K. ml.: Počítačové experimentovanie s kreatívnym modelom rozvoja ekonomiky. *Ekon. Čas.*, 38, 1990, č. 3, s. 230-242.
- [17] KOUBA, K.: Podniky nemajú své chování (Mikroekonomické základy makrostability). *Ekonom*, 1994, č. 10, s. 17-19.
- [18] KOVÁČ, L.: Veda v optike kognitívnej biológie. *Tvorba, IV, (XIII.)*, 1994, č. 8, s. 7-9.
- [19] NICOLIS, G. - PRIGOGINE, I.: Self-Organisation in Nonequilibrium Systems (From Dissipative Structures to Order Through Fluctuations). New York, John Wiley & Sons 1977.
- [20] NORTH, D. C.: Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge, Cambridge University Press 1990.
- [21] NORTH, D. C. - THOMAS, R. P.: The Rise of Western World: A New Economic History. Cambridge, Cambridge University Press 1973.
- [22] ROSEN, R.: Biological Systems as Paradigms for Adaptation. In: Adaptive Economic Models. [Proceedings of a Symposium.] New York, Academic Press 1975, s. 39-72.
- [23] SCULLY, G. W.: The Institutional Framework and Economic Development. *Journal of Political Economy*, zv. 96, 1988, s. 652-662.
- [24] SCULLY, G. W.: Constitutional Environments and Economic Growth. Princeton, Princeton University Press 1992.
- [25] ZAPLETAL, J.: Základy psychotechnológie (Teória pracovného správania). Časť 2. Bratislava 1984 (Samizdat).
- [26] ZELENY, M.: Eastern Europe: Quo Vadis? Editorial: Human Systems Management. [Special Issue.] *Economic Transformations*, zv. 12, 1993, č. 4, s. 259-264.
- [27] ZELENY, M. - HUFFORD, K. D.: All Autopoietic Systems Must be Social Systems ... *Journal of Social and Biological Structures*, 14, č. 3, s. 311-332.
- [28] ZELENY, M.: APL - Autopoiesis: Experiments in Self-Organization of Complexity. *Progress in Cybernetics and Systems Research*, 1978, č. 3, s. 65-84.
- [29] Seminárny bulletin I. Bratislava, Centrum pre hospodársky rozvoj, júl 1994.

DYNAMICS OF TRANSFORMATION

Ladislav ANDRÁŠIK

After some years of the transformation of the so-called socialist economies to the market economy it is evident that the process will be neither easy nor quick contrary to what it was expected to be originally. The achieved results account for rather a slow dynamics. This conclusion stimulated the author to engage in a deeper research on dynamics of the transformation process in the given countries. The outcomes of his theoretical study is presented in the paper which, in his own opinion, is supposed to be an elementary attempt to frame the dynamics of the economy transformation as an evolution entity.

The author's approach to the problem may be situated in the framework of the evolutionary and integrative methods of investigation of the dynamic, or evolutionary systems, respectively. He puts the emphasis upon the non-conventional facet of the research subject. This is argued by the fact that the object upon which the research subject is defined is historically unprecedented. That is why to the non-conventional subject belongs a non-conventional methodology, as well. In line with these facts the author introduced non-conventional notions and categories, and language that corresponds to the scientific fields of the so-called middle level of integration. In the author's view, the main contribution of the introduced approach lies in the organic interconnection of the transformation dynamics with the so-called integral doctrine, which is to say with the unification of the ontogenetic and fylogenetic doctrines. The obstacles raised by the totalitarian system against this doctrine may be overcome only very slowly. This is the fact in which the author finds the main reason of a low dynamics of the transformation process. His conclusions - despite of some dissimilarities - correspond considerably with the conclusions of neoinstitutionalists primarily.

K efektivnosti ekologických nákladů

Jan ZEMAN*

Skutečnost, že hlavní autor radikální ekonomické reformy V. Klaus při předvolebním projevu na Karlově Universitě v Praze 29. 5. 1990 kromě jiného pronesl, že "si na životní prostředí musíme nejprve vydělat", což důvěrně připomíná předlistopadové poměry, ukazuje na přetrvávání četných nejasností kolem efektivnosti nákladů vynakládaných k ekologizaci. Pan Klaus uvedenou myšlenku vícekrát opakoval v pozměněné podobě - v podobě příměru dortu a šlehačky, tj. že ekonomická reforma je dortem, který musíme nejdříve upécti, a pak teprve na něj můžeme klást šlehačku, tj. věci jako životní prostředí [1]. Nejde o problém jen český a slovenský nebo východoevropský. Také ve vyspělých zemích neubývá stížností ochránců životního prostředí na pokračující preferenci ekonomického růstu na úkor ochrany životního prostředí.

Ať už je, nebo není V. Klaus autorem myšlenky, že si na životní prostředí musíme nejdříve vydělat, pokusím se v následující stati dokázat chybnost uvedeného výroku (bez ohledu na případné změny v názorech pana V. Klause na ekologii), jakož i na problematičnost spoléhání se na automatismus *ekologizace* a hospodářského růstu vlivem neviditelné ruky trhu.

1. Na životní prostředí si nejprve musíme vydělat?

V roce 1993 nám kromě jiného hrozí ekologická katastrofa tuzemského původu (viz [2]). I když se ukáže, že zvolený způsob provádění radikální ekonomické reformy je ekonomicky správný a že povede k ekonomické prosperitě vydělávající zdroje i na nezbytnou ochranu životního prostředí, bude jeho pozitivní efekt zmařen nastupující ekologickou katastrofou. Ekologická katastrofa za několik let, tj. v době, kdy by nám uskutečňovaná ekonomická reforma mohla začít vytvářet zdroje nezbytné i pro ekologizaci, dosáhne rozměrů nezvratnosti a může mít nedozírné následky bez ohledu na úspěchy v ekonomice.

Podívejme se na ekonomická hlediska. O ekonomické efektivnosti realizace opatření k ekologizaci lecos napoví poměřování nákladů na ochranu přírodních složek životního prostředí s náklady vyvolanými ekologickými škodami, tj. škodami ze znehodnocování přírodních složek životního prostředí. Toto poměřování může být ve většině případů jen přibližné.

* Ing. Jan ZEMAN, CSc., Český ekologický ústav, Kaplanova 1931/1, 148 00 Praha 4, Česká republika

Na straně nákladů na ochranu přírodních složek životního prostředí je problémem jejich nedostatečná evidence¹ a rozdílné názory na jejich šíři (viz [3]).

Odhady nákladů na ochranu se rozcházejí i u odborníků až o desetinásobky. Snahy zahrnovat do nich například náklady na výstavbu metra, dálnic, vodního díla Gabčikovo apod., svědčí o pokračující snaze vydávat za ekologické stavby kdeco včetně staveb zjevně protiekolokických. Na druhé straně činí i nadále zásadní problémy zahrnout do nákladů na ochranu mnohé provozní náklady ekotechniky.

Zpravidla se za náklady na ochranu považují náklady na instalaci a provoz zařízení zneškodňujících vznikající škodliviny, tzv. ekotechniky, ale ne už podíl odpovídající odvráceným ekologickým škodám na nákladech na instalaci a provoz ekologicky šetrnějších technologií a obdobný podíl nákladů na úspory energie a surovin.

V souvislosti s náklady ekotechniky došlo k pokusu formulovat tzv. zákon klesající efektivity vkladů do životního prostředí. V polemice s ním jsem ukázal, že může platit jen za velmi silných omezení, zejména za abstrakce od odvrácených ekonomických škod ze znehodnocování, za abstrakce od vědeckotechnického rozvoje, za předpokladu omezení ochrany přírodních složek životního prostředí pouze na instalaci a provoz ekotechniky, a za předpokladu takového zpřísňování ekologických norem, které si vynucuje zdvojení nebo ztrojení příslušné ekotechniky [3]. Náklady na ochranu pak vzrostou například z 50 % na 100 %, zatímco účinnost zařízení jen například z 90 % na 99 %. Protože tyto předpoklady jsou vesměs nereálné, nelze o zákonu klesající efektivity vkladů do životního prostředí mluvit jako o zákonu.

Výši ekonomických škod ze znehodnocování přírodních složek životního prostředí známe pouze z neúplných, v některých postupech problematických, a často i z povážlivě zastaralých odhadů. Platí to i o nejrozsáhlejší kvantifikaci ekonomických škod ze znehodnocování v ČSFR, provedenou V. Voráčkem a kol. v roce 1980 [4]. Odhad 35 mld Kčs lze po přepočtení podkladových materiálů zvýšit na 41 mld Kčs škod a dohadovat se o tom, co vše v citovaném odhadu chybí, kolik dělá podhodnocení vzniklé použitím platných individuálně neúplně nákladových cen, jak se projevila inflace v 80. letech, a zejména po listopadu 1989 aj. Ne všechny postupy použité V. Voráčkem a kol. jsou metodologicky přijatelné.

Zkušenosti s praktickými kvantifikacemi ekonomických škod ze znehodnocování ukazují, že vyžadují interdisciplinární spolupráci politickoekonomického výzkumu k určení základních zásad kvantifikace ekologických škod, včetně oceňování poškozovaných objektů, výzkumu přírodovědného, technického a lékařského, k určení vztahů "znehodnocené přírodní složky životního prostředí - přírodní

¹ Nutno konstatovat, že ani první ekologické ročenky *Životní prostředí ČR za roky 1990 a 1991* Ministerstva životního prostředí ČR nepřinesly zde větší pokrok.

škody", výzkumu statisticko-evidenčního k určení hodnoty poškozovaných objektů, počtu postižených lidí apod., a výzkumu syntetizujícího, dávající dohromady příslušné kvantifikace.

Metodologii je nutné dále specifikovat pro kvantifikaci ekonomických škod ze znečištění přírodních složek životního prostředí, pro kvantifikaci ekonomických škod z devastace přírodních složek životního prostředí, pro kvantifikaci ekonomických škod z narušení ekologické rovnováhy vyhubením či přemnožením toho či onoho druhu rostlin či živočichů a pro kvantifikaci ekonomických škod z neefektivní těžby a spotřeby surovin a energie. Samostatným a mimořádně ožehavým problémem je ekonomické oceňování poškozovaných objektů, odpadu, surovin a energie, chráněných přírodních objektů atd. (Podrobněji viz [5].)

Praxe kvantifikací se ovšem setkává s četnými mezerami, které do jisté míry zpochybňují reálnost získaných výsledků, resp. o řadě závěrů lze oprávněně diskutovat. Kritické kvantifikací ekologických škod ale vesměs nemají k dispozici věrohodnější doklady o výši vznikajících ekologických škod u nás.

V praxi nezbyvá než vyjít ze známé zkušenosti, že i jen řádová přesnost odhadu vznikajících ekologických škod je podstatně větší přesností než odhlížení od vznikajících ekologických škod a nákladů vyvolaných ekologickými škodami. Jsme nuceni - s rizikem určité chyby na základě takových a podobných čísel - dokazovat, že ekonomické škody ze znehodnocování přírodních složek životního prostředí v ČSFR v první polovině 80. let převyšovaly cca desetkrát náklady vynakládané na ochranu přírodních složek životního prostředí a že tudíž hospodářský rozvoj nepodvazovaly náklady vynakládané na ochranu, ale naopak, jejich nedostatečně vynakládání.

I když jde o značně pravděpodobný stav, může být některými experty zpochybňován. Domnívám se, že i když se může podařit dokázat například vyšší úroveň nákladů na ochranu přírodních složek životního prostředí, než která je evidována, nezpochybní se skutečnost podstatně většího rozsahu ekologických škod ve srovnání s náklady na ochranu. Argumenty národohospodářských nákladů tak vyvrací tezi, že si musíme na životní prostředí najdříve vydělat. K hlubší diskusi na toto téma chybí dostatečně věrohodné podklady.

Citovanou diskusi komplikuje i skutečnost, že náklady na ochranu přírodních složek životního prostředí jsou sice alternativou ekologických škod, ale obecně neplatí, že ekologické škody jsou alternativou nákladů na ochranu [6]. Existuje totiž skupina ekologických škod vzniklá absolutně nešetrnou exploatací přírody, jejíž alternativou není vynakládání nákladů na ochranu, ale zjednání základní kázně, například nepřipuštění pochybených pozemkových úprav či havárií z nedbalosti.

Necháme-li náklady vyvolané absolutně nešetrnou exploatací přírody stranou, máme sice sumu nákladů vyvolaných ekologickými škodami jako alternativu sumy nákladů na ochranu, ale nevíme nic o jejich strukturovanosti. V jednom ptyli se ocitnou náklady na ochranu, které dejme tomu částkou 1 milionu Kčs

odvrátí ekonomické škody ze znehodnocování přírodních složek životního prostředí ve výši 10 milionů Kčs, stejně jako náklady na ochranu, které stejnou částkou odvrátí ekonomické škody za pouhých 100 tisíc Kčs, což samozřejmě vyvolává pochybnosti o efektivnosti těch či oněch nákladů vynakládaných na ochranu přírodních složek životního prostředí. Protože se v praxi nepochybně vyskytují mimo jiné i oba uvedené případy, jeví se teze "na životní prostředí si musíme nejprve vydělat" jako neodůvodněně přímočará.

Určení, kolik který negativní ekologický vliv způsobí ekonomických škod ze znehodnocování některému subjektu, je ještě obtížnější než vlastní kvantifikace těchto škod, neboť ty zjišťujeme jako výsledek obvyklého působení souboru negativních ekologických vlivů pocházejících z vícero zdrojů působících v dané oblasti. Účinky jednotlivých negativních ekologických vlivů se spíše násobí než sčítají, resp. uplatňuje se tzv. synergický efekt ze společného působení více škodlivin ve směsi (viz [5]).

I když podle všeho vděčíme instalaci různé ekotechniky za skutečnost, že nás ekologická katastrofa dosud nezahubila, jako důležitější a perspektivnější prostředky k ochraně přírodních složek životního prostředí se ukazují instalace nových ekologicky šetrnějších technologií a úspory energie, surovin a potravin, tj. postupy založené na *předejetí vzniku* škodlivin přímo u zdroje. Pro tyto postupy je příznačné, že nejčastěji sledují neekologické cíle, tj. vyšší technickou úroveň a kvalitu produkce či snižování výrobních nákladů, a příznivý ekologický efekt vzniká do jisté míry jako jejich vedlejší produkt.

Po prosazení poměrně přísného ekologického zákonodárství ve vyspělých zemích byl tento vztah v mnoha případech převrácen, to znamená, že nová technologie je vyvíjena primárně z potřeby vyhovět přísným ekologickým normám a teprve sekundárně zvyšuje technickou úroveň a kvalitu produkce, nebo šetří výrobní náklady.

Razantní zdražování energie a surovin v 70. letech vedlo vyspělé země k rozsáhlým úsporám energie a surovin, ke strukturálnímu odlehčení ekonomiky, které se projevilo příznivě i ve snižování odpadovosti výroby a znečištění přírodních složek životního prostředí. Naopak, pokračující politika levné energie, surovin a potravin v bývalých socialistických zemích toto strukturální odlehčení kromě jiného podvazovala. Podobné účinky měl pokles cen ropy na vyspělé státy v 80. letech.

S novými ekologicky šetrnějšími technologiemi úzce souvisí skutečnost, že prevence ekologických problémů bývá vesměs levnější než jejich následné řešení - pokud je vůbec možné - nebo neřešení. Najít jakžtak přijatelné využití různých problematických staveb nebude lehké. Oč jednodušší by byla situace, kdyby se vůbec nestavěly. Podobně je tomu s instalovanými ekologicky závadnými technologiemi.

Shrme-li uvedený rozbor, mimoekonomické i ekonomické argumenty vyvrací v obecné rovině - i v rovině konkrétních podmínek ČSFR po 17. 11. 1989 - tezi, že "si na životní prostředí musíme nejprve vydělat".

2. Efektivnost ekonomického růstu v úhlu ekologických nákladů

Instalace ekotechniky, ekologicky šetrnějších technologií a úspory surovin a energie kladou otázku, zda uplatňovaná politika ochrany přírodních složek životního prostředí hospodářský růst urychluje, nebo brzdí.

Jisté je, že užití vytvořených zdrojů jako nákladů na ochranu přírodních složek životního prostředí znemožňuje jejich využití jinde, například ke zvýšení výroby. V tomto směru lze náklady "na ochranu životního prostředí" obviňovat z brždění hospodářského růstu i ekonomické reformy. Toto obvinění nerespektuje skutečnost, že z disponibilních zdrojů "ujíždají" vznikající ekologické škody ekonomického charakteru. Činí tak v podobě přímých ztrát, například poklesem hektarových výnosů vlivem imisí, které vytvořený národní důchod i HNP snižují, a činí tak v podobě nákladů kompenzace sociálně ekonomických škod, které "ujíždají" z užitého národního důchodu i HNP, například důkladnější protikorozní ochranou vynucenou znečištěným ovzduším nebo kratší životností výrobků.

Statistika ale náklady kompenzace sociálně ekonomických škod hodnotí jako pozitivní užití národního důchodu, resp. HNP. Z bezprostředního hlediska jde opravdu o pozitivní užití národního důchodu. Problémem ve skutečnosti je, že zanedbávání opatření k ekologizaci nás nutí vynakládat rozsáhlé náklady na zmírnění vznikajících škod a jejich odstraňování [7].

V obecné rovině otázku ovlivnění hospodářského růstu vynakládáním nákladů na ochranu nelze jednoznačně zodpovědět. Budeme-li otázku konkretizovat na podmínky ČSFR v roce 1992, kdy ekonomické škody ze znehodnocování mnohonásobně převýšily náklady na ochranu přírodních složek životního prostředí, dospějeme k závěru, že za podmínky racionálního vynakládání nákladů na ochranu přírodních složek životního prostředí takoveto jejich vynakládání nebrzdí hospodářský růst, ale podporuje jej, byť statistika přímé ztráty v podobě nevytvořené produkce neeviduje a náklady kompenzace sociálně ekonomických škod ze znehodnocování eviduje u poškozených jako pozitivní užití vytvořeného národního důchodu.

Nelze opomíjet ani výrazný poptávkový efekt přijímaných ekologických norem, na který poukázal tehdejší předseda Federálního výboru pro životní prostředí V. Vavroušek.² Staré technologie zpravidla nejsou schopny vyhovět požadavkům přijímaných ekologických norem, takže nezbyvá než je nahradit novými ekologicky šetrnějšími technologiemi nebo příslušnou ekotechnikou, což významně zvyšuje poptávku a tím i živí hospodářskou prosperitu. Podobná situace vzniká při instalaci a zásadní modernizaci ekotechniky. Složitější je situace v úsporách energie, surovin a potravin tuzemského původu. Absolutní úspory energie, surovin a potravin domácího původu vytváří přebytečné výrobní kapacity, které -

² Na breafingu 15. 4. 1991 v planetáriu v Praze.

pokud nelze příslušné suroviny efektivně vyvážet - si vynucují snižování výroby a tím i snižování hospodářského růstu. I když se to ve statistice jeví jako pokles hospodářského růstu, jde o jev v zásadě pozitivní, neboť se tak ekonomika zefektivňuje a zkvalitňuje. Negativní může být pouze ztráta pracovních míst. Vzhledem k růstu efektivnosti by nemělo být problémem vytvořit pracovní místa nová. Absolutní úspory dovážené energie, surovin a potravin jsou pozitivní z hlediska ekonomického růstu, neboť zlepšují obchodní a platební bilanci státu.

Kdyby blahobyt lidstva závisel na hospodářském růstu, nemělo by mít dnešní lidstvo problémy s jeho dosažením. V praxi byl ale prakticky každý vynález zneužit především proti lidem a samotné soutěžení o nejvyšší hospodářský růst problémy lidstva vesměs vyhocovalo a vyhocuje. Ekonomický růst zřejmě není tak významný pro blahobyt lidí, jak se v minulosti a do značné míry i dnes soudí. Díváme-li se zpět a klademe-li si otázku, co přineslo bezduché soutěžení vyspělých a tzv. socialistických zemí o nejvyšší hospodářský růst v 50. a 60. letech, zjišťujeme, že přineslo především konzumerismus ve vyspělých a bídu v rozvojových zemích, a nejobecněji pak ohrožení existence lidstva na zemi mírovými prostředky (viz [8 ; 9]), resp. cestu do slepé uličky ekologické katastrofy. Přineslo i první ropný šok, který definitivně skoncoval s bezduchou soutěží v hospodářském růstu bez ohledu na náklady a následky.

Za posledních dvacet let se mnohé změnilo. Zejména ve vyspělých zemích se kladl mnohem větší důraz na kvalitu hospodářského růstu a došlo k významné ekologizaci společenského reprodukčního procesu i za cenu značně nižších temp ekonomického růstu. I nadále ale platí, že hospodářský růst a růst hmotné životní úrovně je základním kritériem úspěšnosti každého politika, resp. zájmy hmotné životní úrovně současné generace staví občané i politici nad zájmy dosud nenarozených generací. Rozsáhlé plýtvání ve spotřebě vyspělých zemí přitom ohrožuje existenci života na Zemi. Stejným směrem působí kolosální bída v zemích rozvojových, která se přes všechny programy rozvojové pomoci neustále prohlubuje. Podle environmentalistů - optimistů - zbývá na rozhodné kroky k odvrácení nastupující světové ekologické katastrofy čas do roku 2020, podle jejich kolegů - pesimistů - čas do roku 2000. *Já sám za datum překročení globálního prahu nenapravitelných škod na Zemi při stávajících trendech ochrany i destrukce vidím rok 2014.*

Poslední studie Římského klubu (viz [9]) předvídá, že se nejspíš nic podstatného nezmění a že lidstvo může být zahubeno světovou ekologickou katastrofou, kterou svým bezuzdným kořistěním vyvolává. Přitom rozsáhle plýtvající obyvatelstvo vyspělých zemí z neustálého shonu za dalšími a dalšími hmotnými statky a prestiží vesměs nic pozitivního nemá, jen četné civilizační choroby a otročení technice, ač by mělo využívat techniku ve svůj prospěch. Pravdu mají kritikové soudobé civilizace, kteří tvrdí, že kdybychom neměli mnohé z vymožeností soudobého vědeckotechnického pokroku, racionální životní způsob bychom sice nezajistili, ale přece jen bychom ho zbytečně zcela programově nezabýjeli.

T. Husák vypočítal, že zatímco v ČSFR byla počátkem 80. let v lepším případě vyhozena oknem, v horším vynaložena na ničení zdraví lidí, deformování životního způsobu a devastaci přírody jen polovina HNP, ve vyspělých zemích západní Evropy tak byly užity 2/3 HNP a v USA 4/5 HNP [10]. To vše v době, kdy třetina lidstva trpí hladem a desetina lidstva hladoví.

O výpočtu T. Husáka lze samozřejmě diskutovat. Přesto dává podivný obraz o naší (a nejen naší) společnosti, kdy se na jedné straně vynakládá cca polovina HNP na plýtvání a ničení životního prostředí včetně zdraví a životního způsobu lidí samotných, a na druhé straně je hlásána teze, že si na životní prostředí musíme nejprve vydělat, přestože nastupující ekologická katastrofa z tuzemských zdrojů bezprostředně ohrožuje samou existenci země.

Skutečností zůstává, že hlavní kritika totalitního režimu se netýkala katastrofálního stavu životního prostředí, ani značných škod na zdraví a na životním způsobu, což jsou z hlediska potřeb všestranného rozvoje člověka skutečnosti zásadní, ale nezajištění problematického konzumerismu na úrovni vyspělých států. Také skutečnost zachování sociálního smíru přes enormní pokles životní úrovně lze vysvětlit jedině slepou vírou, že radikální ekonomická reforma přinese hmotný blahobyt, přestože fakta svědčí o přesném opaku.

Podle mnohých má vše napravit trh. Po 17. 11. 1989 se u nás opravdu v souvislosti s přípravou a realizací radikální ekonomické reformy obnovováním tržních vztahů hodně věcí změnilo.

Radikální ekonomická reforma šokovou cestou byla založená na tvrdé restrikci poptávky, na rozsáhlé devalvaci čs. koruny a na liberalizaci cen i zahraničního obchodu. Zákonitě musela vést a také vedla ke katastrofální destrukci domácích odbytišť a následně k poklesu výroby asi o 1/3 za jediný rok 1991, což nemá v mírových dějinách statistiky obdobu.

Hospodářský pokles pokračoval v ČR a v SR i v letech 1992-1993. Z ekologického hlediska i z hlediska trvale udržitelného způsobu života problematická hospodářská prosperita přitom zůstává zejména v ČR v nedohlednu. Negativní ekonomický vývoj v ČSFR pokračoval i v roce 1992 a byl jednou z příčin rozpadu ČSFR, jež četné ekonomické problémy dále vyhrcoval. Nejhorší je, že v rostoucí desorganizaci a neefektivnosti čs. ekonomiky se propadla bez užitku i většina dosaženého asi 50% snížení reálných důchodů obyvatelstva. Zbytek odplynul do ciziny, nebo jej získali domácí spekulanti. Ztráty zdrojů čs. společnosti jsou v současnosti tak velké, že není dost peněz ani na základní společenské potřeby.

Lze namítnout, že rezervy vyčíslené T. Husákem jsou ještě podstatně větší. Též V. Komárek ukazuje [11], že vlivem zaostalosti výroby spotřebováváme zhruba dvakrát tolik surovin a energie na srovnatelný efekt. Rezervy vyčíslené T. Husákem a V. Komárkem se přitom kryjí jen zčásti. Plně nejsou zřejmě mobilizovatelné. Lze však konstatovat, že stejné hmotné životní úrovně bychom mohli dosáhnout s přibližně polovičními zdroji při podstatně menších škodách

na zdraví, při podstatně menších deformacích životního způsobu a při podstatně menších ekologických škodách.

Pokud bychom chtěli citelným poklesem ekonomiky radikálně omezit neefektivnost, na kterou upozorňovali T. Husák a V. Komárek, musel by být pokles ekonomiky cílevědomě a účinně řízen, nemohl by se uskutečnit za jeden rok, musel by být provázen radikálním strukturálním odlehčením, radikálním zvyšováním kvality a technické úrovně produkce a rozhodným omezováním tzv. nepravých (též falešných nebo iracionálních) potřeb.

Analýza charakteru v ČSFR nastoupené hospodářské recese ukazuje, že postihla vesměs odvětví nezbytná pro všestranný rozvoj člověka a racionální způsob života - školství, zdravotnictví, kulturu, základní sociální zabezpečení, bytovou výstavbu a, *přes revoluci v řízení ekologizace*, do jisté míry i opatření k ekologizaci. Mimořádně nebezpečným jevem provázejícím realizaci radikální ekonomické reformy je rychle se rozšiřující bída. Prudké snížení reálných mezd mimo jiné způsobilo opětovné rozšiřování podvýživy a tuberkulózy, které jsme u nás v posledních 40 letech prakticky neznaly.

Zkušenosti v rozvojových zemích přitom jednoznačně ukazují, že potření bídy je základní podmínkou pro efektivnější rozvoj včetně řešení ekologických problémů v nich. Jisté je, že hladový zbídačený člověk se bude živit jak umí, bez ohledu na ekologické důsledky, například pálení tropických deštních pralesů.

Z neproduktivních sfér byly sníženy pouze náklady na obranu. Strukturální odlehčení se nekonalo, naopak, pouze přebujelá energetika a hutnictví železa, hlavní strukturální deformace čs. *socialistické* ekonomiky, nevykázaly větší pokles a dosáhly přitom příznivých hospodářských výsledků. Je rozbíjena i významná vymoženost minulosti - vysoký podíl ekologicky šetrné železniční dopravy, jakož i hustá síť hromadné dopravy osob. Místo toho je v zájmu světové i naší automobilové lobby bezuzdně prosazován automobilismus, přestože je bezperspektivní, enormně nákladný, bez ohledu na dnes už katastrofální stav ekonomiky, bezpečnosti a setrvalý katastrofální stav našeho životního prostředí.

Také očekávaný příliv zahraničního kapitálu zůstal hluboko za očekáváním nového státního vedení, vlivem stupňujícího se chaosu v ekonomice a vzhledem k možnosti skoupit státní podniky "za babku" prostřednictvím nastrčených lidí v rámci kupónové privatizace. K nemilému překvapení environmentalistů je příliv zahraničního kapitálu provázen i snahou odkládat u nás toxické odpady, ekologicky závadné či nevyzkoušené výroby a výrobky, drancovat přírodní zdroje a podobně.

Ekonomický růst nemůže být samoučelem a nelze při něm spoléhat jen na neviditelnou ruku trhu, která ignoruje externalitu, kromě pravých lidských potřeb se snaží uspokojit i potřeby nepravé, resp. falešné či iracionální a není schopna efektivně zabezpečit dlouhodobý rozvoj (viz [11]). Jen na neviditelné ruce trhu nelze ponechat ani nápravu strukturálních deformací naší ekonomiky zděděných z dob totality. Vždy by mělo platit, že hospodářství slouží lidem.

Závěr

Tento článek nese datum 25. 3. 1992. Redakce Ekonomického časopisu mě vyzvala k úpravě a aktualizaci článku, kterou jsem provedl 6. 4. 1995 textem kurzívou. Nejde o výraznější změny. Vývoj v uplynulých třech letech ukazuje, že nekvalifikované provádění ekonomické reformy přineslo nedozírné ekonomické a sociální škody, přičemž i výsledky ekologizace jsou nedostatečné a rozporné. Stín domácí ekologické katastrofy je nahrazován stínem cesty do třetího světa a stínem nastupující ekologické katastrofy světové, kterou lidstvo i nadále nebere vážně.

Útoky pana premiéra Klause na ochranu životního prostředí mají další a další pokračování. Například na mezinárodní geografické konferenci v Praze 22. 8. 1994 tvrdil, že "osobní odpovědnost občana je důležitější než státní ekologická politika". Jeho tvrzení, že "problém přírodních zdrojů neexistuje, neboť neexistují, resp. zdrojem je pro člověka jen ten přírodní materiál, který člověk umí využít", vyvolalo mezi českými environmentalisty zákonitě pobouření. Mělo by ale vyděsit i ekonomy, neboť k popírání objektivní existence přírodních zdrojů se dosud žádný politekonom nedopracoval (viz [13]).

Došlo 25. 3. 1992

Literatura

- [1] KLAUS, V.: Reforma a ekologie. Občanský deník, 7. 12. 1990.
- [2] MOLDAN, B. a kol.: Životní prostředí ČR. Praha, Academia 1990.
- [3] ZEMAN, J.: O tzv. zákonu klesající efektivity vkladů do životního prostředí. Polit. Ekon., 31, 1983, č. 2.
- [4] VORÁČEK, V. a kol.: Současný trend negativních vlivů. [Expertiza.] Praha, Geografický ústav ČSAV 1982.
- [5] ZEMAN, J.: Metodologické problémy kvantifikací ekologických škod. Polit. Ekon., 39, 1991, č. 7-8.
- [6] ZEMAN, J.: Proces znehodnocování a teorie ekologických nákladů. Ekon. Čas., 39, 1991, s. 2.
- [7] LACKO, R.: Ekonomické problémy životního prostředí. Bratislava, Alfa 1975.
- [8] MEADOWS, D. et al.: The Limits of Growth. New York 1972.
- [9] KING, A. - SCHNEIDER, B.: Prvá globálna revolúcia. Bratislava, Bradlo 1991.
- [10] HUSÁK, T.: Lidstvo před rozhodnutím. Praha, Melantrich 1986.
- [11] ZEMAN, J.: Tržní mechanismus jako prvek soustavy plánovitého řízení. Polit. Ekon., 38, 1990, č. 1.
- [12] ZEMAN, J.: Přírodní zdroje neexistují? Planeta, 1994, č. 11.

ON EFFICIENCY OF ECOLOGICAL COSTS

Jan ZEMAN

The paper analyses the incorrectness of the Prime Minister V. Klaus's thesis reading: "We have to make money first to save our environment." Primarily, an ecological catastrophe could negate a possible success of economic reform. It seems to be necessary to point out that we pay for the environment not only in terms of costs for its protection but also in terms of economic damages due to its insufficient protection which are, for the time being, many times higher compared to the protection costs (even if we are aware of the problems connected with quantifications). In addition to the installation of the so-called end technologies the environment may be protected by introducing ecologically more considerate technologies by saving in raw material and energy requirements and by giving up the ecologically doubtful investments, however efficient they may seem from the narrow enterprise point of view.

The experiences of the developed countries indicate that a progressive ecological legislation does not decelerate but, on the contrary, accelerates the economic growth and increases its quality because it makes obsolescent many out-of-date technologies and products. The crux of the problem lies in the fact that the indirect economical damages figure as the use of gross national product.

The paper discusses the problem of true and untrue needs. The increasing waste in non-productive consumption of the developed countries ruins the world equally efficiently as the obsolescent and ecologically defective production technology. The analysis of the CR and SR economies in 1989-1994 indicates that the economic reform may lead to decrease in losses in production and to damaging the environment by production with the increase of waste in consumption.

P r e h l a d y

Počítačové siete - nový komerčný priestor

Jozef HVORECKÝ*

Úvod

Transformácia našej ekonomiky zasiahne výrazne nielen jej obsah (zmenou vlastníckych vzťahov, reštrukturalizáciou priemyslu, nevyhnutnosťou prispôbiť sa širšej konkurencii atď.), ale aj jej formy. Základný smer vývoja informačných technológií - postupné spájanie donedávna izolovaných informačných systémov do širších teritoriálnych celkov - začína sa už prejavovať aj v marketingu. Týmto článkom chceme upozorniť na potrebu otvorenia informačných systémov podnikov smerom navonok - k partnerom, k zákazníkovi. Integrácia na svetové trhy sa ľahšie uskutoční v tých podnikoch, ktoré tento trend zavčasu zachytia.

Dôležitou súčasťou riešenia tejto strategickej úlohy je príprava budúcich ekonómov na využívanie počítačových sietí. Na Fakulte hospodárskej informatiky Ekonomickej univerzity v Bratislave sa v súčasnosti rieši medzinárodný grant *Telekomunikácie v slovenskom vzdelávaní pre obchod a ekonomiku*, ktorý financuje Konzorcium pre verejné satelitné vysielanie pri Štátnej univerzite v San Diegu (USA). Na projekte sa podieľa aj skupina pre výskum a vývoj učebných plánov pri havajskej univerzite v Honolulu. Jej pracovník *John Southworth* spolu s autorom článku viedli vo februári 1995 kurz pre učiteľov Ekonomickej univerzity v Bratislave a publikovali prvú slovenskú príručku z tejto oblasti [3].

Počítačové siete

Informácia je tým užitočnejšia, čím viac ľudí má možnosť ju získať. Aby údaje uložené v počítači mohlo využívať čo najviac záujemcov, vznikli *počítačové siete* - najprv lokálne (v rámci budovy alebo komplexu budov), neskôr regionálne. Počítačová sieť umožňuje zasielať informácie z ľubovoľného počítača do iného počítača v sieti, ako aj nazerať z ľubovoľného počítača do údajov uložených v inom počítači siete a spracúvať ich na vzdialenom počítači.

V prvom prípade ide o prenos údajov na požiadanie (jednorazovo alebo v pravidelných intervaloch), pričom v oboch počítačoch sa tesne po uskutočnení prenosu nachádza ten istý súbor dát. Výhodou je možnosť nezávislého spracovania jednotlivých súborov na každom počítači. Nevýhodou je nebezpečenstvo

* doc. RNDr. Jozef HVORECKÝ, CSc., Ekonomická univerzita v Bratislave, Odbojárov 10, 832 20 Bratislava

nekonzistentnosti dát, ak sa súbor aktualizuje na každom počítači iným spôsobom. V druhom prípade sa dáta nachádzajú iba v jednom počítači. Nekonzistentnosť dát je vylúčená, prístup k nim však môže byť pomalší, lebo závisí od kapacity liniek a ich momentálneho zaťaženia.

Na rozhodnutí zadávateľa závisí, ktorú stratégiu použije. Cieľom musí byť taký prístup k informáciám, aby nepretržite odrážali presný, úplný stav sledovaného subjektu a aby vyhľadanie potrebnej informácie bolo čo najkratšie. (Odporúčaná čas reakcie - do 2 sekúnd.) V nami opisovaných aplikáciách to bude spravidla druhý spôsob, založený najmä na prezeraní údajov na vzdialenom počítači. Pôjde totiž zväčša o prehľadky ponuky a dopytu, firemné propagačné materiály a podobne. V týchto prípadoch je pre zákazníka často zbytočné vlastniť kópiu súboru: stačí, keď má možnosť do nej nazrieť a vyhľadať potrebné údaje. Navyše, pretože správu súboru zabezpečuje dodávateľ, zákazník má istotu, že ide o najaktuálnejšiu ponuku (obsahujúcu napríklad okamžitú cenu).

Hoci rozsiahle počítačové siete nie sú už v súčasnosti v ekonomických aplikáciách novinkou, obrovské finančné náklady spojené s ich budovaním a udržiavaním ich prevádzky spôsobovali, že ich po dlhé obdobie vlastnili iba mamutie (najmä nadnárodné) spoločnosti. Tie si spravidla vybuďovali vlastnú sieť, vrátane prenosových liniek. Izolovanosť siete zvyšuje jej bezpečnosť a stupeň ochrany dát. Na druhej strane však izolovanosť spôsobuje, že informácie, ktoré by sa mohli (a častokrát aj mali) dozvedieť zákazníci, sú pre nich nedostupné.

Modernejším prístupom je pripojenie firmy na *verejnú dátovú sieť*. Na krytí nákladov sa podieľajú všetci účastníci. Výdavky jednotlivých abonentov sú oveľa nižšie a môžu si ich dovoliť aj malé podniky. K tejto finančnej výhode prispúva zmena *kvality* komunikácie: *vo verejnom dátovom systéme môžu informácie prekročiť hranice firmy*. Nielenže sa z jednej organizácie rýchlo, jednoducho a bezpečne dostanú do inej, ale môže ich získať ktokoľvek, kto vlastní osobný počítač s modemom, pomocou ktorého sa pripojil k dátovej sieti cez bežný telefón. Teda nielen profesní partneri, ale aj zákazníci.

Najrozsiahlejšou verejnou počítačovou sieťou na svete je *Internet*. Na pôvodne akademickú sieť sa už napojili mnohé vládne a komerčné organizácie. Prudko rastie počet abonentov - od augusta 1993 do júla 1994 vzrástol počet uzlov z 1,5 milióna na 2,5 milióna. Mnohé z uzlov sú centrálnymi počítačmi lokálnych sietí a odhaduje sa, že k údajom v *Internet*e má prístup asi 32 miliónov ľudí. Veľkú zásluhu na tejto zmene (ktorá má najväčšiu dynamiku v USA) má Clintonova administratíva, najmä viceprezident Al Gore. Veľmi prudký vývoj sa však zaznamenal aj v ďalších štátoch, čím vzniká celosvetová infraštruktúra pre prenos informácií. Už dnes sa *Internet*om prenáša 12,5 terabajtov mesačne.¹ V našom článku sa budeme venovať niektorým dôsledkom tohto stavu.

¹ Terabajt je o niečo viac ako 1 bilión znakov.

Pohľad do minulosti

Myšlienka využiť počítačové siete v oblasti marketingu (objednávania a predaja tovaru a služieb) sa po prvýkrát realizovala vo francúzskom systéme *Minitel*. Na začiatku stálo úsilie štátnej telefónnej spoločnosti vybaviť každého účastníka "vždy aktuálnym telefónnym zoznamom". Namiesto telefónnych zoznamov dostali abonenti jednoduchý mikropočítač, pomocou ktorého sa mohli dozvedieť hľadané číslo z centrálného počítača. Mnohé firmy - predovšetkým tie, ktoré sa orientujú na služby - pochopili, že tou istou cestou sa môžu ku každému vlastníkovi telefónu dostať údaje o ich službách a pripojili svoje počítače do siete. Dnes si možno prostredníctvom *Minitelu* objednávať letenky, ubytovanie v hoteloch, lístky na umelecké predstavenia, nakupovať v zásielkových obchodných domoch a vykonávať mnoho ďalších aktivít. Vďaka *Minitelu* je Francúzsko zo všetkých krajín sveta dnes nepochybne najďalej v informatizácii spoločnosti.

V ostatných krajinách podobná centrálna služba absentuje. Pretože však aj v nich existujú rozsiahle počítačové siete, vývoj smeruje k tomu istému cieľu, aj keď z inej strany.

Typickou ukázkou je Internet. Zhruba pred 20 rokmi poskytlo americké ministerstvo obrany niekoľkým univerzitám grant na projekt a realizáciu rozsiahlej počítačovej siete *ARPANet*, ktorá by mala vysokú mieru spoľahlivosti prenosu údajov aj pri zničení viacerých uzlov alebo prepojení. Riešenie tohto problému vychádza z predstavy, že zasielaná správa si "hľadá cestu v sieti sama", pričom pozná adresu prijímateľa. Jednotlivé uzly, cez ktoré pritom prechádza, ju smerujú stále bližšie k cieľu. V sieti existujú medzi dôležitými dvojicami uzlov alternatívne cesty, takže zlyhanie niektorej z nich nespôsobí zlyhanie siete ako celku. V 80. rokoch sieť prevzala a začala financovať vládna grantová agentúra National Science Foundation. Vybavila päť najvýznamnejších uzlov na vybraných univerzitách superpočítačmi a prepojila ich veľkokapacitnými káblami. Tým vznikol základ, ktorý tvorí kosť siete *Internet* dodnes.

Nezávisle od Internetu vznikli siete *BITNET*, *NASA Science Net*, *EUNET* a ďalšie. Pretože základným dôvodom na existenciu siete je "byť spojený s čo najširším zdrojom informácií", dnes sú prakticky všetky navzájom prepojené v špeciálnych uzloch (tzv. bránach). *Brána* je počítač, ktorého úlohou je transformovať súbory vytvorené *protokolom*² jednej siete do protokolu susednej siete. Tento prenos je úplne automatizovaný a používateľovi stačí vedieť iba adresu partnera, na ktorého sa chce obrátiť. Nie je podstatné dokonca ani to, či je účastníkom *tej istej* počítačovej siete. Aj slovenské počítačové siete (vrátane najväčšej siete *SANET* - Slovak Academic Network) sú súčasťou tohto celosvetového systému.

² *Protokol* - úprava správy do jednotnej formy, spoločnej pre daný typ siete. Protokol je nevyhnutný najmä pri rozpoznávaní adresy prijímateľa a kontrole bezchybného prenosu.

Komunikačný software

Existencia technickej bázy je nevyhnutným predpokladom počítačovej siete. Pre efektívnu a pohodlnú prácu používateľa je aspoň tak dôležitý kvalitný komunikačný software, ktorý umožňuje minimalizovať odborné predpoklady pre prácu v sieti (požadovanú úroveň vzdelania obsluhy, potrebu absolvovať úvodné školenie a podobne).

Tento problém bol donedávna aktuálny, pretože so sieťou pracovali predovšetkým profesionáli-informatici, pre ktorých väčšina pojmov a foriem komunikácie bola samozrejmosťou. Laici sa však právom sťažovali na jej nezrozumiteľnosť a ťažkopádnosť. V posledných rokoch sa situácia radikálne mení. Jednoduchšia obsluha láka čoraz viac neprofesionálov využívať výhody sieťového spojenia. Zvyšovanie ich počtu vytvára širší trh pre ponuku software, ktorý takúto komunikáciu umožňuje. Hoci sme ešte ďaleko od ideálu, vývoj jednoznačne smeruje k pohodlnej komunikácii, ktorá nebude vyžadovať takmer žiadne predbežné znalosti.

Čo umožňuje komunikačný software?

Najznámejšou službou je zrejme elektronická pošta - *e-mail*.³ Jej hlavnou prednosťou je rýchlosť a hromadnosť. Správu možno odoslať naraz ľubovoľnému počtu adresátov, pričom vyššiu rýchlosť prenosu majú iba priame formy spojenia (telefón, fax). Zhruba do 15 minút je správa v uzle, do ktorého je adresovaná bez ohľadu na jeho zemepisnú polohu. Tam pochopiteľne čaká, kým si ju adresát nevyzdvihne. Preto sa používateľom elektronickej pošty odporúča prezeráť si "schránku" niekoľkokrát denne.

Ďalšou veľmi využívanou službou je *telnet* - možnosť pripojiť vlastný počítač k vzdialenému uzlu tak, aby sa správal ako jeho terminál. To umožňuje prezeráť všetky súbory, ktoré sú v danom počítači verejne prístupné, kopírovať ich do svojho počítača a (pokiaľ má používateľ vo vzdialenom počítači aj svoje konto) vykonávať na ňom výpočty. Na prenos súborov medzi počítačmi sa však častejšie využíva špeciálny software (napríklad *ftp*⁴), ktorý umožňuje aj kompresiu dát a tým zrýchlenie prenosu.

Hľadať požadovanú informáciu v miliónoch uzlov siete by bolo nereálne, keby neexistoval software, ktorý by hľadanie uľahčil. Dnes existuje viacero programov, ktoré hľadanie zabezpečujú, napríklad:

- voľbou z hierarchicky organizovaného menu (*gopher*);
- vyhľadaním adresátov, ktoré obsahujú špecifikované súbory (*Archie*);
- vyhľadaním súborov, ktoré používateľovi poskytujú špecifikované kľúčové slová (*Veronica*).

³ *E-mail* (čítaj imejl) pochádza z anglického *electronic mail* - elektronická pošta.

⁴ *ftp* - z angl. *file transport protocol* (protokol pre prenos súborov).

Ďalšou dôležitou zmenou je zmena charakteru súborov. Donedávna bolo možné bezproblémovo a dostatočne rýchlo poslať iba textové súbory.⁵

Až v 90. rokoch sa vďaka použitiu širokopásmových optoelektronických liniek stáva reálnym aj prenos digitalizovaného zvuku a obrazu (vrátane animácie). Aj to výrazne prispieva k rozvoju komerčného využitia sietí, pretože dokonalý marketing si sotva niekto vie predstaviť bez obrazovej prezentácie tovaru.

Službou, ktorú pracovníci marketingu počas komunikácie v sieti zvlášť často využívajú, je *fórum*. Fórum je dohovorené miesto v sieti, ku ktorému má prístup ľubovoľný účastník siete a v ktorom sa zhromažďujú a vymieňajú informácie z vopred určenej oblasti. Samozrejme, takýchto miest je veľa a sú organizované rôznym spôsobom. Jednou z najčastejších je *diskusný klub*, v ktorom fanúšikovia alebo profesionáli diskutujú o oblasti svojho záujmu. Diskusné kluby sú veľmi úzko špecializované a ich variabilita presahuje najbúrlivejšiu fantáziu.

Aby čitateľ získal aspoň akú-takú predstavu, uvedieme zameranie niektorých skutočne existujúcich diskusných klubov:

- diskusie o dohode NAFTA (severoamerická zóna voľného obchodu);
- posudzovanie aktivity na newyorskej burze;
- ako zlepšiť kvalitu keramických glazúr;
- ako cestovať okolo sveta;
- zdravotnícka starostlivosť v rodine;
- rozbor Danteho Božskej komédie.

Z diskusií sa pozorný pracovník marketingu môže veľa dozvedieť o tendenciách na trhu, o želaniach zákazníkov a o možnej orientácii vlastnej ponuky. Do diskusie môže každý prispieť aj otázkou, ktorá je preňho v danej chvíli dôležitá: "*Vie niekto o umelohmotných trubkách na vodu, ktoré sa dajú ohýbať za tepla?*" Ak ju položí v správnom diskusnom klube, takmer s istotou môže očakávať odpoveď (pravdepodobne aj s cenovou ponukou). Fórum je teda zároveň miestom nadväzovania obchodných kontaktov.

Fórum môže slúžiť aj ako *plagátová plocha* - miesto pre oznamy, inzerciu a nadväzovanie kontaktov. Mnoho organizácií vyčleňuje časť pamätového priestoru na svojich počítačoch pre externých záujemcov: výrobné podniky na propagáciu tovaru, cestovné kancelárie na ponuku služieb, univerzity na informovanie o možnostiach štúdia a o najnovších vedeckých výsledkoch svojich pracovníkov. Takto uložené informácie sa spravidla dajú kopírovať. Napríklad zákazník softwarovej firmy si môže vziať demonštračnú verziu programu, vyskúšať ju a až potom sa rozhodnúť pre jej kúpu. Skúsenejší zákazník si dokáže dokonca preniesť údaje o cenách a technických parametroch porovnateľných výrobkov rôznych firiem z ich počítačov do svojho a tam ich vyhodnotiť (napríklad pomocou tabuľkového kalkulátora, optimalizačného programu a pod.).

⁵ Navyše množina znakov bola limitovaná tzv. dolnou skupinou ASCII znakov, t. j. bez diakritických znamienok.

Etika komunikácie v sieti

Ako v každej spoločnosti, aj od účastníkov počítačovej siete sa očakáva, že budú ochotní dodržiavať isté nepísané zásady korektného správania. Tento princíp je ešte prísnejší v Internete, pretože abonenti znášajú iba časť skutočných nákladov.⁶ Od používateľa siete sa napríklad očakáva, že zachová striedmosť pri jej využívaní. Technicky je totiž možné propagovať svoj nový výrobok aj tak, že informáciu o ňom firma zašle všetkým účastníkom siete. Takýto postup by však obsahoval hneď dva prehrešky voči etickému správaniu.

Predovšetkým, ak by to začali robiť všetky firmy, každý účastník by bol zavalený takým množstvom správ, že by sa v nich jeho vlastná (a preňho iste dôležitejšia) pošta úplne stratila. Hlavne však, všetci by to robiť nemohli, lebo také obrovské množstvo údajov by viedlo k definitívnemu zablokovaniu siete - jej prenosová kapacita by sa mnohonásobne prekročila. Preto sa očakáva, že každý, kto sa na sieť pripojí, posielajú v nej iba nevyhnutné minimum správ pre presne určeného (neanonymného) adresáta. Ostatné správy sú uložené v niektorom verejne prístupnom adresári, z ktorého si záujemca môže údaje skopírovať (alebo sa v ňom dozvie, s kým sa môže spojiť, ak má o ďalšie informácie záujem).

Bezpečnosť komunikácie

Prenos informácií v počítačovej sieti je vysokospoločný - informácia vždy dosiahne svojho adresáta. Je však aj rovnako bezpečný? Nemôže sa nepovolaná osoba dostať k dôverným informáciám cudzej organizácie cez jej počítač?

Otvorene povedané, môže. Táto šanca je však minimálna, pokiaľ sa k ochrane údajov pristupuje dostatočne prezieravo a venuje sa jej pozornosť už v etape plánovania. Ani vytvorenie verejného adresára na firemnom počítači (napríklad plagátovej plochy s ponukou vlastného tovaru) nemusí v takom prípade znamenať nebezpečenstvo - priestor sa dá pomerne jednoducho "oplotiť" tak, aby ostatné informácie boli pre nepovolané osoby neprístupné.

Väčšie nebezpečenstvo hrozí z "prerieknutia sa" a prezradenia firemného tajomstva pri výmene názorov v diskusnom klube. Nie vždy je totiž zrejmé, kde končí akademická diskusia povedzme na tému "normalizácia a budúce technické štandardy" a začína únik informácií o technických parametroch pripravovaného výrobku. Ďalším problémom je "demokratickosť" siete: všetky adresy sú ekvivalentné a nie vždy je jasné, ktorá má právo rokovať v mene organizácie (napríklad prijímať záväzky), ani nakoľko je právne záväzný takýto príslub.

⁶ Aj keď sa traduje, že "Internet je zadarmo", nie je to celkom pravda. Na financovanie rôznych častí siete sa podieľajú národné organizácie (napríklad rozpočet NSFNet-u hradí National Science Foundation, rozpočet SANET-u Ministerstvo školstva a vedy SR). Pripojené organizácie platia buď paušálne poplatky alebo poplatky, ktoré závisia od množstva prenesených údajov. Tie sú však spravidla oveľa nižšie ako za ekvivalentné komunikačné služby.

Zhrnutie

Otváranie počítačových sietí verejnosti je fakt, ktorý je pre našu (nielen ekonomickú) spoločnosť nový. Snažili sme sa naznačiť jeho prednosti a neskrývať zdroje problémov.

Všetky uvedené problémy sa dnes veľmi intenzívne riešia. Jednoznačne platí, že nebezpečenstvo izolácie a straty konkurencieschopnosti sú bez pripojenia k sieti oveľa väčšie ako s nimi. Je to jednoducho stav rozvoja spoločnosti, ktorý treba akceptovať so všetkými kladmi aj možnými rizikami. Sme predsa malá krajina s malým trhom a žiadna príležitosť, ako ho rozšíriť, by nemala ostať nepovšimnutá.

Došlo 30. 11. 1994

Literatúra

- [1] KROL, E.: The Whole Internet. New York, O'Reilly and Associates 1994.
- [2] NEJMEH, B. A.: Internet: A Strategic Tool for the Software Enterprise. Communications of the ACM, zv. 37, 1994, č. 11.
- [3] HVORECKÝ, J. - SOUTHWORTH, J.: INTERNET - príručka používateľa. Bratislava, Ekonomická univerzita v Bratislave 1995.

COMPUTER NETWORK - A NEW COMMERCIAL SPACE

Jozef HVORECKÝ

The accessibility of computer networks to public is a fact which is new to our community (and not only the economic one). The paper indicates the priorities and directs attention to the sources of problems that may arise from establishing the connections with world-wide computer networks.

The importance of computer networks lies in the fact that they enable to make accessible the data stored in computer to a great number of persons far away from each other the speed of information transition being counted in seconds, or in minutes at maximum. In the sphere of marketing a possibility arises to offer the data concerning products and services in a quick, modern and reliable form and using an adequate data organization (the offer in a foreign language, for example) to widen up the circle of potential buyers - practically of the whole world. The services rendered by INTERNET, the largest world computer network are described in the paper more in detail.

The author of the article draws attention to the need of preparing new graduates - economists to the use of computer networks. The first move in this sphere was successfully done within the international project "Telecommunication in the Slovak education system for trade and economy" which is being solved in cooperation with the Hawaiian University in Honolulu.

R e c e n z i e

SEDLÁK, Mikuláš: *Základy manažmentu* I. 1. vyd. Bratislava, Alfa 1993. 208 s.

Vysokoškolská učebnica M. Sedláka je určená predovšetkým študentom ekonomických fakúlt, ktorí študujú predmet *Základy manažmentu*. Jej autor v úvode upozorňuje, že učebnica obsahuje rámcové poznatky o manažmente a bude mať pokračovanie v II. časti. Po preštudovaní tejto učebnice môžem konštatovať, že autor vo väčšine kapitol poskytol čitateľovi nielen tieto rámcové poznatky, ale obsahovo ich obohatil a možno ich považovať za komplexné.

Učebnica pozostáva z troch častí.

Prvá časť pod názvom *Charakteristika a východiská manažmentu* obsahuje vymedzenie podstaty manažmentu, jeho historický vývoj v teórii a v praxi západných štátov a charakteristiku manažmentu ako systému. Autor definuje manažment ako praktickú činnosť, ako vednú disciplínu, ale aj ako osobitnú skupinu ľudí. S odvolaním sa na F. Druckera zdôrazňuje, že manažment je samostatný vedný odbor, interdisciplinárneho charakteru, ktorý má vysoký stupeň praktickej použiteľnosti.

V tejto časti učebnice je zaujímavá komparácia systémov manažmentu vo svete. Kým väčšina autorov z oblasti manažérskej literatúry porovnáva osobitosti amerického a japonského manažmentu, M. Sedlák zdôrazňuje existenciu, a predovšetkým národné osobitosti manažmentu v západných európskych krajinách a následne porovnáva tzv. euro-americký manažment (nemecký, taliansky, francúzsky, severný) s americkým a japonským manažmentom.

V ďalších kapitolách autor pokračuje historickým prístupom ku skúmaniu spoloč-

enských javov a ich vplyvu na formovanie teórie a praxe manažmentu od polovice minulého storočia až po dnešok, od otca vedeckého riadenia F. W. Taylora až k súčasným pragmatikom.

Druhá časť učebnice *Proces manažmentu* je venovaná riadiacim činnostiam, ktoré autor skúma prostredníctvom jednodimenzionálnej a viacdimeznionálnej charakteristiky, pričom podrobne rozoberá funkcie manažmentu, rozhodovanie v manažmente, ako aj informácie a informačný systém. Za základné manažérske funkcie autor pokladá plánovanie, organizovanie, vedenie ľudí a kontrolu. Úlohu rozhodovania v manažmente vysvetľuje na dvoch druhoch rozhodovacích procesov: rozhodovací proces pred začatím transformácie riadeného objektu a rozhodovací proces pri realizácii transformácie. Informácie, ich druhy, význam v manažmente a informačné systémy organizácií dotvárajú pohľad na viacdimeznionálnu charakteristiku procesu manažmentu.

Táto časť učebnice je zavŕšená kapitolou o manažéroch, ktorí sú vykonávateľmi procesu manažmentu. V učebnici sa využíva širší výklad pojmu *manažér*, keď objektom manažérskeho pôsobenia sú hlavne zdroje (inputy) organizácie. Z hľadiska rozhodovania sú manažéri definovaní ako tí, ktorí sú zodpovední za rozhodovanie, implementáciu rozhodnutí a ktorí koordinujú aktivity podriadených osôb, aby splnili ciele organizácie.

Pri vymedzení roly manažéra sa autor odvoláva na empirické štúdie H. Mintzberga a hovorí o interpersonálnej, informačnej a rozhodovacej role.

Tretia časť učebnice je venovaná otáz-
kam *organizačnej štruktúry*, ktorá vytvára
základňu procesov riadenia. Jednotlivé
typy organizačných štruktúr autor vyme-
dzuje prostredníctvom hlavných stránok
organizačnej štruktúry. Teoretickú podsta-
tu a druhy organizačných štruktúr dopĺňa
vysvetľovaním predností a nedostatkov
a uvádza príklady ich použitia.

Záver tretej časti a celej učebnice
predstavuje kapitola o *orgánoch a riadia-
com aparáte firmy*, kde orgány firmy a ich
osobitosti autor dáva do súvislosti s prí-
slušnou právnou formou podniku. Zovše-
obecnenia o riadiacom aparáte firmy však
autor robí iba na základe prieskumu
v amerických firmách s viac ako 500 za-
mestnancami. Súčasťou kapitoly sú aj nie-
ktoré príklady riadiaceho aparátu firmy,
divízie, závodu.

Iba v tejto kapitole by bolo možné sú-
hlasiť s úvodnými vetami autora, že učeb-
nica obsahuje rámcové poznatky. Kapitola

je príliš stručná (necelých 7 strán) a jej
obsah je postavený väčšinou iba na nie-
ktorých poznatkoch amerického manaž-
mentu. Táto kapitola by si zaslúžila väčší
rozsah, komplexnejší záber napríklad aj
na základe európskych poznatkov z oblas-
ti riadiaceho aparátu podnikov, závodov,
divízií, združení a ich osobitostí podľa
veľkosti podnikov, príslušnosti podnikov
k hospodárskemu odvetviu a pod.

Učebnicu M. Sedláka *Základy manaž-
mentu I.* ako celok možno hodnotiť veľmi
pozitívne. Je to kvalitná, zaujímavá učeb-
nica, po ktorej určite siahnu nielen štú-
denti, ale aj všetci tí, ktorí sú manažérmi,
alebo sa na manažérske povolanie pripra-
vujú. Už meno jej autora, dlhoročného
vysokoškolského pedagóga na Ekonomic-
kej univerzite v Bratislave, autora viace-
rých zaujímavých publikácií z oblasti ma-
nažmentu a podnikovohospodárskej náuky,
je zárukou vysokej odbornej úrovne učeb-
nice, ktorá čitateľa iste nesklame.

Blanka Satková

HEILBRONER, Robert L. - THUROW, Lester C.: *Čo je ekonómia?* Bratislava, Bradlo
1994. 223 s.

Vo vydavateľstve Bradlo vyšla v sep-
tembri 1994 v preklade pozoruhodná
publikácia amerických ekonómov R. L.
Heilbronera a L. C. Thurowa *Čo je eko-
nómia?*, ktorá sa na nevelkom počte
strán snaží podať plastický obraz o roz-
siahlej a teoreticky náročnej látke moder-
nej ekonómie. Recenzovaná kniha je
problémovo členená do štyroch častí:
I. *Ekonomicke pozadie*, II. *Makroekonó-
mia: Analýza prosperity a recesie*, III. *Mi-
kroekonómia: Anatómia trhového systému*,
IV. *Zvyšok sveta*.

Sympatický dojem vyvoláva u čitateľa
(hneď) úvod. Autori v ňom pri formulácii
cieľa knihy (jemne ironicky) poukazujú na
to, že väčšina kníh o ekonómii je napísa-
ná z dvoch príčin - buď sleduje zámer
poskytnúť "zaručený návod", ako zbohat-
núť ("keby to tak bolo, len v USA by
bolo miliónárov ako vody", s. 5), alebo je
motivovaná ambíciami spasit svet (riešiť
dilematické otázky typu trh alebo štát,
miery zasahovania štátu do ekonomiky
a podobne). Cieľ autorov je skromnejší
(a preto podľa nášho názoru aj realistic-

kejší) poskytnúť čitateľovi prehľad o ekonómii, vysvetliť ekonomickú terminológiu (niektoré základné termíny slovnej zásoby, ktorými ekonómovia opisujú ekonomickú skutočnosť), umožniť pochopiť podstatu ekonomických síl, ktoré ovplyvňujú každodenný život a pomôcť mu získať určitý (samostatný) pohľad na hospodárske dianie v spoločnosti.

Autori nechápu svoju knihu ako dogmu. Nenárokuje si na definitívne odpovede. Kniha obsahuje mnohé pluralitné (protichodné) názory, ktoré sú však ako také vždy diagnostikované a nevydávajú sa za jedinú pravdu. Žiada sa tiež poznamenať, že väzba jednotlivých kapitol knihy je voľnejšia; to umožňuje čítať ju buď ako celok postupne, ale aj výberovo - voľba je ponechaná na samého čitateľa (na jeho preferencie a záujmy).

Prvá časť začína výskumom *koreňov* systému slobodného podnikania - kapitalizmu (inštitúcia súkromného vlastníctva, trhový systém, výrobné faktory, ekonomická sloboda, technický pokrok, deľba práce), čo je aj podľa nášho názoru nevyhnutnou podmienkou pochopenia jeho podstaty.

Autori zvolili zaujímavý spôsob priblíženia základného cieľa ekonomie - opísania a vysvetlenia fungovania ekonomického systému - a to cez prizmu diela troch veľkých ekonómov: A. Smitha, K. Marxa a J. M. Keynesa (s. 23-38). Všetci títo veľikáni ekonomickej vedy boli produktom svojej doby: A. *Smith* (duchovný otec základnej filozofie raného kapitalizmu - laissez-faire), "hlásateľ optimistického, rodiaceho sa kapitalizmu"; K. *Marx* (pripokopník nového druhu kritického sociálneho myslenia zdôrazňujúci nestabilitu kapitalizmu), "hovorca obetí jeho drsnej industriálnej éry", a J. M. *Keynes* (otec koncepcie zmiešanej ekonomiky zasadzujúci sa za nevyhnutnosť štátnych intervencií), "produkt ešte neskoršieho obdo-

bia, Veľkej depresie" (s. 23). Aj keď žili v rôznom období a ich diela sú osobitě (originálne), predsa ich spája jedno: sú to ekonómovia, ktorých myšlienkový odkaz mal (resp. stále má) substanciálny vplyv nielen na ďalší vývoj ekonomickej teórie, ale aj na reálnu prax.

Druhá časť, ktorá je štruktúrne i obsahovo najrozsiahlejšia - zahŕňa 9 kapitol z celkového počtu 19 - je venovaná problémom *makroekonomie*. Hneď na úvod autori analyzujú štruktúru HNP, charakterizujú jeho vypovedaciu schopnosť a pokračujú špecifikáciou sporenia, "pasívnej" spotreby a "aktívnych" investícií. Následne rozoberajú kontroverzné otázky ekonomie verejného sektora, a hlavne efektívnosti štátu v ekonomických záležitostiach a komentujú pozície konzervatívcov i liberálov v tejto diskusii. Výklad vychádza z konštatovania, že zatiaľ čo liberáli zdôrazňujú úlohu štátu pri usmerňovaní dopytu - štátny sektor v ich chápaní plní voči ostatným sektorom vyrovnávajúcu úlohu tým, že zaplňuje medzery v dopyte po HNP (s. 102-103), ekonómia strany ponuky, konzervatívci zaujímajú k tejto otázke opačný postoj - štát podľa nich nemôže ovplyvniť output, pretože dochádza k vytesňovaciemu efektu; na tomto základe dospievajú k odporúčaniu zatlačiť verejný sektor a dať súkromnému sektoru voľnú ruku, čím sa podľa ich názoru obnoví vnútorná dynamika systému (s. 103-105).

Ťažiskom ďalších dvoch kapitol je problematika *peňazí a ich fungovania*. Autori upozorňujú na nejednotnosť pojmu peniaze, ktorý zahŕňa celé spektrum finančných nástrojov odlišujúcich sa navzájom svojou likviditou. Primeranú pozornosť venujú Federálnemu rezervnému systému regulujúcemu peňažný systém v USA a princípom jeho fungovania (zmena povinných rezerv, diskontná sadzba, operácie na voľnom trhu). V tejto súvislosti huto traktujú i podstatu mone-

tarizmu a základný "liek" predpísaný konzervatívnym ekonómom M. Friedmanom na odstránenie ekonomických neuhov spoločnosti - zvyšovanie masy peňazí stabilným pevným percentom, prispôsobeným dlhodobému rastu outputu krajiny (s. 119). K danej (peňažnej) problematike sa viaže aj dodatok uvedený v závere knihy, v ktorom sa prehľadne vysvetľuje mechanizmus fungovania bankového systému - pomocou súvah autori názorne ilustrujú proces kreácie bankových peňazí.

Logicky nadväzujúcou je kapitola *Inflácia*, v ktorej sa čitateľ viac dozvie o monetárnych teóriách inflácie (korene inflácie, úloha inflačných očakávaní, boj proti inflácii). Posledná kapitola druhej časti má podľa nášho názoru viac ako ostatné kapitoly knihy "národný" charakter - vychádza z amerických reálií a ukazuje problém produktivity (zaostávania USA v niektorých oblastiach) v komparácii s inými vyspelými krajinami sveta.

Podstatne menší priestor (štyri kapitoly) je venovaný v tretej časti knihy *mikroekonomii*. Analýzu anatómie trhového systému uvádza preskúmanie trhov a mechanizmu ich fungovania - cenového systému. Táto časť je bohatá na grafy, ktoré ilustrujú hlavné body výkladu. Logika ďalšieho výkladu smeruje od rozboru nedostatkov trhu (verejné statky, externality), cez formy nedokonalkej konkurencie k problémom ich regulácie a vyúsťuje do otázok rozdelenia dôchodkov v spoločnosti.

Záverčná štvrtá časť sa zaoberá *mezinárodnou ekonomikou*. Aj keď je všeobecne známe, že význam zahraničného obchodu je v porovnaní s celkovým výkonom ekonomiky USA relatívne menší, autori upozorňujú, že v súvislosti s rastom otvorenosti ekonomiky meranej podielom importu a exportu na HNP - z približne jednej dvadsiatiny v minulosti na asi jednu pätinu v súčasnosti (s. 187) - význam problematiky zahraničného obchodu a me-

dzinárrodných financií sa dostáva do popredia záujmu aj v USA.

Zaujímavá a inšpiratívna je pre nášho čitateľa analýza trhu bežných transakcií i trhu kapitálových transakcií, ako aj dopadov zmeny výmenného kurzu na zahraničný obchod (export a import). V tejto súvislosti považujeme za zreteľahodnú konštatáciu autorov, že "medzinárodnú ekonomiku treba posudzovať vždy z oboch strán oceánu" (s. 189). V osobitnej kapitole sa ďalej hovorí o multinacionálnych korporáciách ako výraze internacionalizácie výroby. Nakoniec v záverečnej kapitole sa autori opätovne zamerávajú nad trajektóriu ekonomických dejín - smerovaním (vektorom vývinu) trhového systému.

Aj keď slovenský preklad recenzovanej publikácie z odborného hľadiska nepochybne spĺňa náročné kritériá, v texte sa objavili aj niektoré "lapsusy". Za také možno považovať napr. výrazy "plná nezamestnanosť" (s. 99), "posledná rana z minulosti" (s. 126) či kontradiktívne konštatovanie, že "klesajúci dolár povzbudzuje náš (americký - pozn. V. G.) dovoz a pomáha zamestnanosti. Okrem toho združuje dovoz" (s. 194).

Záverom by sme chceli podotknúť, že recenzovanej (preloženej) publikácii by nesporne prospelo uvedenie aj základných identifikačných údajov o autoroch a roku vydania knihy. (O roku jej vydania v USA sa dá usudzovať len nepriamo z kontextu a podľa citovanej literatúry.) Za úvahu by stálo preklad publikácie - čo platí vo všeobecnosti - uviesť úvodným slovom niektorého známeho slovenského ekonóma.

Recenzovaná publikácia je celkovo úspešným vedeckým dielom. Aj keď obmedzený rozsah neumožnil obsiahnuť a (v rovnakej miere) vyložiť všetky stránky mnohotvárneho ekonomického života - taký cieľ si autori napokon ani nekládli -

predsa podáva o ňom relatívne ucelený, syntetický obraz. Uvádza čitateľa do zložitej ekonomickej problematiky a vyzbrojuje ho východiskovými poznatkami, o ktoré sa

môže oprieť v budúcnosti pri ďalšom, hlbšom štúdiu. Knihu možno odporučiť širokej ekonomickej verejnosti, hlavne poslucháčom ekonomických škôl.

Vladimír Gonda

VLACHYNSKÝ, Karol a kol.: **Podnikové financie I.** Bratislava, Alfa 1993. 168 s.; **Podnikové financie II.** Bratislava, Súvaha 1994. 175 s.

Proces prechodu od centrálne plánovanej ekonomiky k trhovej ekonomike priniesol so sebou i potrebu radikálnej zmeny prípravy podnikových manažérov, ktorí sa v súčasnosti u nás vychovávajú najmä na Ekonomickej univerzite v Bratislave. Nevyhnutným predpokladom takejto zmeny je (pri stále pretrvávajúcom nedostatku znalosti cudzích jazykov u nás) vydávanie kvalitných vysokoškolských učebníc a iných učebných pomôcok. S určitým - vcelku logickým - časovým oneskorením, ktoré bolo dané okrem iného aj potrebou štúdia a prehodnotenia zahraničnej odbornej literatúry, začínajú sa tieto vysokoškolské učebnice u nás objavovať. Jednou z nich je aj recenzovaná práca K. Vlachynského a kolektívu autorov.

Učebnica *Podnikové financie* vyšla vo dvoch zväzkoch, čo je zrejme dané skôr technickými problémami. Obsahovo tvoria obidve časti jeden logicky skĺbený celok. V prvej časti sa autori zaoberajú charakteristikou podnikových financií, kritériami finančného rozhodovania podniku, financovaním podniku z najrôznejších aspektov (zo zdrojov externých, interných, úverových a štátnych), a napokon finančnou štruktúrou podniku. Kým táto časť je zameraná predovšetkým na získavanie finančných zdrojov podniku, druhá časť sa zaoberá hlavne otázkami ich účelného

vynakladania. Skúmajú sa v nej dlhodobé a krátkodobé vecné investície, finančné investície, metódy oceňovania podniku, základné otázky a metódy analýzy podniku, finančné plánovanie podniku, ako aj finančné hospodárenie podniku v osobitných podmienkach.

Štruktúru učebnice možno považovať za vhodne zvolenú a dostatočne podrobnú. Rozoberajú sa v nej všetky otázky, ktoré sú pre finančné hospodárenie podniku relevantné. Učebnica je spracovaná na základe veľmi solidných znalostí zahraničnej odbornej literatúry, o čom napokon svedčí aj bohatý zoznam citovaných prác. Pritom úspešne nadväzuje (napr. v 10. kapitole) aj na všetko pozitívne, čo sa pri skúmaní podnikových financií dosiahlo u nás v minulosti a čo je použiteľné aj v súčasnosti.

Za pozitívum učebnice treba považovať aj skutočnosť, že autori svoje úvahy neprezentujú len verbálne, ale jednotlivé skúmané problémy znázorňujú aj jednoduchými číselnými príkladmi. Dalo by sa jej však vytknúť, že vychádza jednoznačne zo všeobecno-teoretických úvah a venuje pomerne málo pozornosti konkrétnym slovenským realitám. Učebnica by iste získala, keby sa do nej bola začlenila kapitola o špecifikách podnikových financií na Slovensku v období prechodu na trhovú

ekonomiku (uvedomujem si, pravda, že takúto kapitolu by nebolo ľahké napísať).

Ďalšia pripomienka by sa mohla týkať používanej terminológie. Rôznosť autor-ského kolektívu a rozmanitosť pramennej literatúry sa prejavujú v tom, že uvádzaná terminológia nie je vždy v súlade s terminológiou dosiaľ používanou na Slovensku. (V tejto súvislosti treba, pravda, vidieť aj to, že v mnohých prípadoch ide o nové pojmy, pre ktoré dosiaľ adekvátne slovenské termíny neexistujú.) To sa však týka aj našej podnikovej praxe, kde sa tiež nepoužíva jednotná terminológia. Ako jeden z mnohých príkladov uvádzam používanie pojmu *záruka* pre majetkové hodnoty zabezpečujúce poskytnuté úvery. Nepovažujem tento výraz za správny, resp. výstižný (hoci sa vyskytuje aj v našej bankovej terminológii), pretože zárukou sa obyčajne rozumie ručenie za úver, prevzaté inou osobou. V prípade, že ide o majetok patriaci dlžníkovi, za vhodnejší termín považujem *zabezpečenie* úveru alebo *zábezpeka*. Na tomto príklade som však chcel iba konštatovať, koľko práce nás ešte bude čakať pri kodifikácii slovenskej terminológie zodpovedajúcej podmienkam trhovej ekonomiky.

Nepovažujem za potrebné podrobne hodnotiť jednotlivé časti učebnice, azda by sa dali nájsť aj ďalšie konkrétnejšie pripomienky, ktoré však jej praktický význam nijako neznižujú. Ide o kvalitne a seriózne vypracovanú učebnicu, ktorá veľmi dobre poslúži pri príprave vysokoškolsky vzdelaných ekonómov pre našu podnikovú prax, ale aj všetkým tým, ktorí sa o skúmanú problematiku zaujímajú.

Význam učebnice je o to väčší, že práve oblasť financií je pre mnohých (aj vysokoškolsky vzdelaných) podnikových manažérov stále ešte čímsi neznámym a tajuplným, o čom majú len čiastkové (ohraničené) poznatky.

Pritom treba zdôrazniť, že kvalifikované ekonomické rozhodovanie bez serióznych znalostí práve z tejto problematiky nie je možné. To, pravda, neplatí len pre podnikových manažérov, ale napríklad aj pre členov predstavenstiev a dozorných rád akciových spoločností, pre pracovníkov finančných inštitúcií a vôbec pre všetkých, ktorí sa s problematikou podnikových financií vo svojej práci stretávajú. Pre nich všetkých bude predložená učebnica vítanou pomôckou, ktorá im umožní potrebné vedomosti získať.

Otto Sobek

PŘÍVAROVÁ, Magdaléna: *Teória ekonomickej nerovnováhy*. Bratislava, Elita 1995. 156 s.

V súčasnosti sa na knižnom trhu objavila pôvodná práca M. Přívarovej venovaná analýze makroekonomického modelu s mikroekonomickým prepojením. Jej aktuálnosť vidíme hlavne v tom, že na rozdiel od väčšiny (preložených) diel zameraných na výklad problémov štan-

dardnej makroekonómie, daná publikácia sa zaoberá novými vývojovými prúdmi modernej makroekonómie, konkrétne teóriou ekonomickej nerovnováhy, u nás pomerne málo známej.

Teória ekonomickej nerovnováhy predstavuje živý smer, ktorý sa neustále vyvíja.

Hoci jeho korene sú anglosaské - medzi priekopníkov tejto teórie možno zaradiť aj R. Clowera, A. Lajjonhufvuda, R. Barra, H. Grossmana - od polovice 70. rokov sa rozvíja najmä vo Francúzsku. Autorka danú problematiku spracúva (takmer výlučne) na báze originálnych francúzskych pramenných materiálov.

Nové impulzy rozvoja tejto teórie súvisia so zosťrením makroekonomických nerovnováh (napr. inflácia, nezamestnanosť) a s externými šokmi, ktoré spochybnili účinnosť tradičných nástrojov hospodárskej politiky, teda aj tradičnej makroekonómie - a vyvolali návrat ku skúmaniu mikroekonomických otázok makroekonomickej teórie, t. j. zmien v mikroekonomickom správaní ekonomických subjektov a v ich dopade na makroekonomickú rovnováhu. Je príznačné, že prívrženci teórie nerovnováhy (resp. teórie rovnováhy s ohraničeniami) odmietajú keynesovsko-klasický konsenzus (známy ako neokeynesovstvo) ako neadekvátny duchu Keynesovej teórie a sami sa snažia prehĺbiť a "uviesť na správnu mieru" keynesovskú makroekonómiu (s. 2).

Predložená publikácia nepretenduje na vyčerpávajúci rozbor jednotlivých modelov rovnováhy s ohraničeniami. Autorka sa usiluje skôr o syntézu poznatkov, ktoré sú výsledkom výskumu tohto teoretického smeru. Uvedené poznatky môžu slúžiť ako východisko pri "diagnostikovaní" príslušných ekonomických stavov a - keďže správne určenie diagnózy je predpokladom úspešnej "liečby" - pri výbere vhodných nástrojov na odstránenie toho-ktorého druhu ekonomickej nerovnováhy.

Publikácia sa člení do štyroch kapitol: *Teória nerovnováhy pri hľadaní svojej identity, Model ekonomickej rovnováhy pri fixných cenách v uzavretej ekonomike, Typológia newalrasovských rovnovážnych stavov, Úloha hospodárskej politiky v koncepcii teórie nerovnováhy.*

Najrozsiahlejšia je prvá kapitola, ktorá oboznamuje s historicko-logickým vývinom teórie ekonomickej rovnováhy - interpretuje walrasovský model rovnováhy i prínos W. Pareta k teórii všeobecnej ekonomickej rovnováhy. Poukazuje na to, že v ďalšom vývoji teória nerovnováhy odmietla všeobecnú rovnováhu (pre jej abstraktný charakter), čím sa zároveň zriekla walrasovského systému dokonale pružných cien. Podľa teoretikov nerovnováhy sa prispôsobenia uskutočňujú prostredníctvom množstiev, ktoré sa považujú za flexibilnejšie nástroje ako ceny.

Autorka zdôrazňuje, že peňažné hospodárstvo je nevyhnutne hospodárstvom nerovnovážnym (s. 34), a zároveň upozorňuje, že samo označenie *rovnováha - nerovnováha* je relatívne, napríklad situácie newalrasovskej rovnováhy by boli vo walrasovskej koncepcii označené ako nerovnovážne stavy (s. 56).

Koncepcia teórie nerovnováhy skúma správanie subjektov v podmienkach rozpočtového ohraničenia, ako aj obmedzenia likvidity. Bežné transakcie sa podľa nej realizujú za deformované ceny, ktoré spôsobujú znižovanie vymieňaných množstiev (čím vzniká na trhu prebytok dopytu alebo ponuky); znížený objem transakcií vytvára ohraničenia pre ostatné trhy, čím sa začiatočná nerovnováha prenáša z trhu na trh (s. 51).

V ďalšom výklade analýza začína deskripciou správania ekonomických subjektov pri absencii ohraničení, pokračuje opisom správania subjektov vystavených ohraničeniam (2. kap.) a cez typológiu nerovnovážnych stavov (resp. newalrasovských rovnovážnych stavov) v 3. kapitole vyúsťuje do záverov pre hospodársku politiku (4. kap.).

V zhode so závermi teoretikov ekonomickej nerovnováhy autorka upozorňuje na potrebu (úlohu hospodárskej politiky) udržiavať ekonomické nerovnováhy v urči-

tých limitoch (s. 136). Plne akceptovateľný je podľa nášho názoru záver autorky, že hospodárska politika musí pri výbere prostriedkov boja proti ekonomickým nerovnováham najprv starostlivo urobiť diagnózu existujúceho stavu a až potom - podľa druhu nerovnováhy, inými slovami, podľa toho-ktorého typu nezamestnanosti - zvoliť vhodnú hospodárskopolitickú terapiu (s. 125). Táto "filozofia" umožňuje zdôvodniť nesprávnosť mechanického pre-

berania určitých typov hospodárskej politiky, ktoré sa v istých krajinách - avšak s odlišnými východiskovými podmienkami - osvedčili (s. 147).

Predloženú publikáciu charakterizuje vyváženosť ekonómie a matematiky. Publikácia má vysokoabstraktný teoretický charakter a je určená pre doktorandov a študentov (vyšších ročníkov) ekonomického zamerania, ako aj pre záujemcov o riešenie makroekonomických problémov.

Vladimír Gonda

Z novej ekonomickej literatúry

STÝBLO, Jiří: **Efektívny manažér.** Praha, Montanex 1994. 140 s.

Nehľadajte v publikácii Jiřího Stýbla definíciu manažéra. Kto chce, tomu poslúžia slovníky a encyklopédie. J. Stýbloví ide o to, aby vystihol predovšetkým manažérovu činnosť. Preto si v celej knihe kladie otázku, čo manažér robí. Ako príklad výstižnej charakteristiky môže poslúžiť Goodworthovo chápanie termínu manažér: je to ten, kto vedie, riadi, spravuje prácu zamestnancov, vykonáva ich efektívnu kontrolu, ovplyvňuje druhých k naplneniu vlastnej vôle, vyhľadáva a nachádza formy spolupráce s ostatnými, je dostatočne spôsobilý na to, aby zabezpečil podnikovú politiku.

Jadrom manažérovho pôsobenia je to, čomu Britovia s obľubou veľmi vecne hovoria *People Programme*, a ktorého predmetom je:

- pracovník, zamestnanec, ktorý je najvyššou podnikovou hodnotou,
- bez ohľadu na to, akú pozíciu vo firme zastáva, je rozhodujúcim a rešpektu-hodným členom podnikovej rodiny.

Čo k tomu dodať? Snáď len nemecky uhol pohľadu: "V práci sme si všetci rovní. Je jedno, či ide o riaditeľa alebo asistenta. Jediné mzda je rozdielna. K tejto zásade sa musí človek priznať, keď chce byť šéfom. A čím vyššie človek postupuje, tým dôležitejšie je túto zásadu dodržať a brať si ju k srdcu. Titul manažéra nám dáva väčšiu vážnosť, ale v práci zostávame rovnakí. To znamená, že každý vo svojej pozícii má zo seba vydať to najlepšie. Ak to bude v podniku každý taktó realizovať, dosiahneme prvotriednu firmu."

J. Stýblo zdôrazňuje, že chápanie práce manažéra (ale aj jeho osobného života) musí byť v každom smere kladné. Akoby z diaľky, ale vždy naliechavo a celkom zreteľne na neho dolieha - *be possible positive*. A ďalej autor dodáva: "Neexistuje nič, čoho by sa mohol manažér zľaknúť, každý prípad pre neho musí byť riešiteľný. To je a musí byť jeho životné krédo a pracovné motto."

Milica Lesáková

STÝBLO, Jiří: **Ako šetriť čas manažéra.** Praha, Montanex 1994. 103 s.

V tejto knihe sa J. Stýblo zaoberá dôležitým aspektom práce manažéra - otázkami šetrenia času v súvislosti s organizáciou práce. Podľa neho sú to:

- ako organizovať skupinu, aby mohla zverenú úlohu plniť čo najefektívnejšie;

- ako môže skupina pracovať lepšie (napr. pri tímovom vedení, projektovom riešení úlohy a pod.);

- ako môže každý pracovník skupiny čo najlepšie prispieť k jej celkovej práci svojím maximálnym úsilím.

Moderné chápanie organizácie pracovného režimu sa ostro zameriava na účelnosť pracovných operácií a činností vykonávaných na jednotlivých pracoviskách. Snaží sa ich "očistiť" od všetkých nepotrebných alebo zafažujúcich úkonov, a tak výrazne prispieva k časovej racionalite. Podmienkou úspešného manažéra je organizovať "sám seba". Sem patrí aj vedieť si urobiť čas na premýšľanie o svojom pracovnom čase. Väčšina vedúcich zistí, že má pred sebou množstvo vecí a má na ne veľmi málo času.

A. Montgomery tvrdí, že nejde o nič iné ako o organizáciu problémov podľa ich časovej naliehavosti. Manažér organizuje sám seba, vlastnú prácu i čas.

J. Adair napríklad radí zamyslieť sa aspoň raz mesačne nad týmito praktickými zásadami:

- vypestovať si osobný zmysel pre čas, viesť si záznamy o jeho spotrebe, ako aj jeho účelnosti;
- plánovať s predstihom, dopredu, to znamená ujasniť si, ako budem tráviť zajtrašok, nasledujúci týždeň, mesiac, prír. rok; plánovať treba aj výsledky, ktoré chcem dosiahnuť, priority, termíny;
- svoj najproduktívnejší čas sa snažiť využívať čo najlepšie, významné úlohy zaraďovať na to denné obdobie, keď je človek najproduktívnejší; v dennom nabitom programe si napláňovať aspoň chvíľku na kľudné premýšľanie;

- využiť aj tzv. okrajové časy, nepripustiť si tzv. slepé minúty - možno napr. premýšľať, niečo študovať, ďalšie činnosti možno včleniť i do miničasov, napr. medzi odchodom jednej a príchodom druhej návštevy, pri čakaní na spoj atď.;

- svoje veci, úlohy, záležitosti treba odovzdávať a udržiavať v poriadku; nejde len o organizáciu pracovného času, ale aj priestoru, napríklad pracoviska, stola, spisov či pošty, ktoré treba ukladať a vybavovať podľa naliehavosti;

- neodkladať veci - urobiť všetko, čo je možné, ihneď; odkladanie vecí je zlodejom času;

- naučiť sa hovoriť druhým *nie*; zmyslom tejto zásady je zabrániť ostatným, aby zle nakladali s vaším časom; taktne, ale rozhodne odmietať všetko, čo prekračuje vaše kapacity alebo vybočuje z vášho plánu priorit;

- čo najviac delegovať úlohy, ktoré náležia manažérovi a ktoré môže, alebo dokonca má vykonať niekto iný;

- porady využívať najmä ako racionalizačné opatrenia - prostriedok hospodárenia s časom, a nie ako spoločenskú nevyhnutnosť; dbať na ich krátkosť, zdokonaľovať svoje zručnosti viesť porady a vylúčiť tie, ktoré nie sú potrebné.

V závere J. Stýblo osobitne zdôrazňuje, že "plánovanie a organizovanie pracovného rozvrhu sa musí pozorne sledovať, a najmä vyhodnocovať".

Milica Lesáková

S p r á v y

Medzinárodná konferencia *Ekonomía a politika V. a okružly stôl* stredoeurópskych transformujúcich sa ekonomík II.

V dňoch 17.-20. novembra 1994 sa v Stupave konalo v poradí už piate sympóziu usporiadané Slovenským a Českým výborom Európskej kultúrnej nadácie. V minulosti bola téma politiky vždy zviazaná s nejakou dominantnou oblasťou, napríklad históriou či otázkami menšín. V tomto roku došlo k organizačnému aj tematickému prepojeniu s ekonomikou. Spoluorganizátormi sympózia, ktoré sa konalo pod záštitou prezidenta Slovenskej republiky Michala Kováča, boli: Centrum pre hospodársky rozvoj, Slovenská asociácia pre zahraničnú politiku a Prognostický ústav SAV. Čestný výbor sympózia tvorili E. Busek (Rakúsko), B. Schmögnerová, J. Stern a J. Švec.

Štvordňový program bol organizovaný do hlavných a paralelných zasadnutí.

Prvý deň začal úvodným plenárnym zasadnutím, na ktorom vystúpili: P. Kárász, M. Zemko, A. Inotai a M. Kusý. Paralelnej sekcii (1) *Hospodárska politika v období transformácie*, predsedal A. Inotai. V sekcii vystúpili: K. Janáček s príspevkom *Výsledky a otvorené otázky transformácie v Českej republike*, E. Ehrlich na tému *Nové medzinárodné tendencie. Infraštruktúry a služby vo východnej a strednej Európe. Prípady Maďarska* a J. Renčko s referátom *Rodiaci sa kapitálový trh na Slovensku a jeho perspektívy*. Paralelná sekcia (2) s názvom *Difúzia liberálneho učenia* bola venovaná politickým otázkam. *Súkromné vlastníctvo a politika* sa nazývalo vystúpenie J. Bajánka. V. Kunová v tej istej sekcii predniesla príspevok *Vlastníctvo a transformácia (Právne aspekty)*.

Plenárne zasadanie viedol J. Exeter. S príspevkami vystúpili: J. Henderson *Stav ekonomickej transformácie v strednej Európe: lekcie z pacifikkej Ázie* a F. Kupferberg *Problémy modernosti: transformácia ako kultúrny šok, mentálna rezistencia a adaptívne učenie*. Paralelné zasadania boli tri. Prvé tematicky nadväzovalo na predchádzajúce vystúpenia a malo aj rovnaký názov *Hospodárska politika v období transformácie II*. Predsedala mu E. Ehrlich a svoje prednášky prezentovali: J. Rostowski *Príčiny a následky makroekonomickej nestability v strednej Európe a bývalom Sovietskom zväze*, R. Vintrová *Makroekonomická politika krajín strednej a východnej Európy*, J. Kiss *Pol'nohospodárstvo v strednej a východnej Európe*, I. Pauhofová *Formovanie trhu potravín v transformujúcom sa Slovensku*. L. Dziewiecka-Bokun sa zaoberala otázkami sociálnej politiky v príspevku *Výzvy a dilemy sociálnej politiky v postsocialistickej transformácii*. M. Szányi analyzoval situáciu v Maďarskej podnikovej sfére a jeho prednáška niesla názov *Bankrot a likvidácia v Maďarsku*.

Druhým paralelným zasadnutím k ekonomickým otázkam bol *Zahraničný obchod a regionálna spolupráca*. Predsedal K. Janáček a vystúpili: A. Inotai *Externá kotva ekonomickej modernizácie* a J. Csendes *Zahraničný obchod, regionálna spolupráca*. R. Lawniczak predniesol príspevok *Regionálny obchod v strednej a východnej Európe so špeciálnym zameraním na Poľsko*, A. Kumar *Slovinský zahraničný obchod a krajiny CEFTA*, J. Štouračová *Aktuálne problémy zahraničného obchodu*.

ČR a P. Kárász *Slovenský zahraničný obchod so zreteľom na krajiny CEFTA.*

Sekcia 3, pod vedením J. Plichtovej, sa venovala politickým otázkam. S referátmi vystúpili P. Tamási *Prekážky a podporovatelia transformácie: porovnania spoločenských zmien v krajinách Visegrádskej štvorky*, M. Szabó *Kultúra protestu - oblasť spoločenského pohybu*, V. Krivý a T. Sedová *Liberalizácia. Jej možnosti a bariéry na Slovensku*, H. Dekker *Demokratická politická kultúra a jej sociogenéza v ČR a v SR*, R. Vukadinovič *Demokratizácia a destabilizácia vo východnej Európe.*

Plenárne zasadanie viedol R. Lawniczak a odznali na ňom vystúpenia G. Hunya *Ekonomické zhodnotenie privatizácie v krajinách strednej a východnej Európy* a T. Pichlera *Kultúra a modernizácia.* Paralelné zasadanie (1) bolo zamerané na problém privatizácie a vstupu zahraničného kapitálu. K tejto problematike vystúpili I. Hradecká *Privatizácia prostredníctvom zahraničného kapitálu: nedávne skúsenosti Českej republiky*, A. Juris *Slovenská privatizácia: späť na kolajách?*, J. Vláčil *Veľká privatizácia: sociálny konflikt a sociálne partnerstvo v Českej republike*, D. Brzica *Americký versus nemecký model kontroly podnikov v Slovenskej republike* a K. Bingham *Rozdiel medzi vývojom slovenského a poľského kapitálového trhu.*

Druhé paralelné zasadanie malo názov *Bariéry a sprostredkovateľa modernizácie a liberalizácie.* Prednášajúcimi boli S. Riis-høj *Antireformné pozície a ich vysvetlenia. Škandinávská skúsenosť - môže byť využitá?*, V. Pusic *Utópie - nerealistické očakávania Východu a Západu z nedávnych zmien*, P. Tatár *Antireformné paradoxy účastníkov na voľnom trhu.* Zasadanie (3) bolo venované problémom obecných hodnôt voľného trhu. Predsedal D. A. Roberts, ktorý mal zároveň vystúpenie na tému *Politické práva v politike voľného trhu.* V sekcii vystúpili J. Mueller *Hod-*

noty kapitalizmu a J. Plichtová *Reprezentácia kapitalizmu dneška.*

Druhá časť prednášok a diskusií prebiehala pod vedením A. Kumara v sekcii *Úloha štátu v ekonomickej transformácii.* Situáciou v Taliansku sa zaoberal A. Giovannelli v prednáške *Vzostup a úpadok systému štátom vlastnených spoločností v Taliansku.* V. Capelik objasňoval systém regulácie prirodzených monopolov v Rusku a E. Jurzyca úlohu štátu v ekonomickej transformácii. T. L. Mooney zoznámil poslucháčov s problematikou vzťahu občianskej spoločnosti a vlády v referáte nazvanom *Občianska spoločnosť a vláda: spoloční partneri v rozvoji.*

Pôvodne zamýšľané dve sekcie *Modely ekonomickeho prechodu a nové paradigmy ekonomickeho myslenia* a *Metódy generovania nových politických a ekonomickeho elít* boli spojené do jednej sekcie, ktorá mala na programe vystúpenia L. Andrášika (spoluautor referátu J. Zapletal) *Učenie sa z evolúcie a dynamiky transformácie a procesov prechodu*, L. Hohoša *Hľadanie novej ekonomickej paradigmy* a I. Klinca *Meniace sa ekonomicke myslenie vo vznikajúcom období globálnej vzájomnej závislosti.* L. Malšková vystúpila s príspevkom zameraným na politické aspekty transformácie s názvom *Získavanie mestskej politickej elity v transformácii.*

Bolo to zaujímavé stretnutie politikov, pracovníkov výskumu, odborníkov z medzinárodných organizácií (napr. EBRD) a zahraničných výskumných ústavov (napr. WIIW), ako aj ďalších záujemcov o problematiku politickej a ekonomickej vedy. Na záver treba spomenúť tých, ktorí celé stretnutie sponzorovali: The Pew Charitable Trusts, USA; European Cultural Foundation, Nizozemsko; Royal Netherlands Embassy, Bratislava; Know How Fund, Veľká Británia a Open Society Fund, Slovensko.

Daneš Brzica

**Z OBSAHU budúceho čísla
EKONOMICKÉHO ČASOPISU**

Helena MAJDÚCHOVÁ:

Ochrana hospodárskej súťaže a postavenie prirodzených monopolov v ekonomike Slovenskej republiky

Miroslav GRZNÁR:

K problémom rozvoja agrárneho sektora v procese transformácie

Mária REŽŇÁKOVÁ:

Problém tvorby výrobnjej štruktúry v transformovanom poľnohospodárskom podniku

Blanka SATKOVÁ:

Deľba rozhodovacej právomoci vnútri koncernu

Miroslav MAJTÁN:

Úvod do teórie projektového manažmentu

Eleonóra FENDEKOVÁ:

Odbyt v modeli podniku - analýza odbytovej stratégie podniku

Darina ZWIEBOVÁ:

Vybrané teoretické otázky z podnikateľského rozhodovania

Anna NEUMANNOVÁ:

Netradičné prístupy k tvorbe marketingovej stratégie podniku

Miroslava SZARKOVÁ:

Psychologické aspekty osobnosti manažéra

EKONOMICKÝ ČASOPIS

ČASOPIS PRE EKONOMICKÚ TEÓRIU,
HOSPODÁRSKU POLITIKU, SPOLOČEN-
SKO-EKONOMICKÉ PROGNÓZOVANIE

Ekonomický časopis prináša state, diskusné príspevky a analytické štúdie z oblasti ekonomickej teórie, hospodárskej politiky, podnikového manažmentu, teórie a metodológie spoločenskej prognózy a výsledky prognostických prác, peňažnej teórie a menovej politiky, bankovníctva, teórie financií, cien, ekonometrie, matematickej ekonómie, ekonomickej štatistiky, ekonomiky priemyslu, poľnohospodárstva a ostatných prierezoých a odvetvových ekonomík, ako aj sociálneho rozvoja. Venuje pozornosť otázkam svetovej ekonomiky a vonkajších ekonomických vzťahov Slovenskej republiky. Zaoberá sa aj dejinami ekonomického myslenia a národného hospodárstva. Prináša profily významných slovenských a svetových ekonómov, recenzie teoretických prác a správy z vedeckého života.

JOURNAL FOR ECONOMIC THEORY, ECO-
NOMIC POLICY, SOCIAL AND ECONOMIC
FORECASTING

Ekonomický časopis brings out articles, discussions and analytical studies on economic theory, economic policy, management, theory and methodology of social forecasting and results of forecasting works, monetary theory and policy, banking, theory of finance, prices, econometrics, mathematical economics, economic statistics, industrial economics, agricultural economics, and other cross-sectional and branch problems, as well as on social development. It pays attention to problems of the world economy and the external economic relations of the Slovak Republic. It also deals with the history of economic thought and the national economy. It brings profiles of outstanding Slovak and world economists, reviews of theoretical works and reports on scientific life.

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Ekonomického ústavu SAV
a Prognostického ústavu SAV,
ročník 43, 1995, č. 3.

- Vydáva Slovak Academic Press, spol. s r. o.
- Sadzba: EÚ SAV
- Tlač: Knihtlačiareň Repro Print Bratislava.
- Registračné číslo 7021.
- Rozširuje, objednávky vrátane do zahraničia a predplatné prijíma SAP – Slovak Academic Press, spol. s r. o., P.O.Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava.

Podávanie novinových zásielok povolené RPP
Bratislava, Pošta 12, 8. 8. 1994, č.j. 350-RPP/94.

Distributed by SAP – Slovak Academic Press
Ltd., P.O.Box 57, Nám. slobody 6, 810 05
Bratislava, Slovak Republic.

Distribution rights are held by KUBON and
SAGNER, P.O.B. 34 01 08, D-8000 München,
Germany.

© SAP – Slovak Academic Press, spol. s r. o.
Bratislava 1995